พ.ศ. ๒๕๓๓

THE BICENTENNIAL OF THE SUPREME PATRIARCH

H.R.H. PRINCE PARAMANUJITAJINORASA

1990

ลิลิตกระบวนพยุหยาตรา

ทางชลมารค และ สถลมารค

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

พิมพ์ประกาศพระเกียรติคุณ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๙-๑๐-๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๙

ลิลิตกระบวนพยุหยาตรา ทางชลมารค และ สถลมารค

พ.ศ. ๒๕๓๓

THE BICENTENNIAL OF THE SUPREME PATRIARCH
H.R.H. PRINCE PARAMANUJITAJINORASA
1990

ลิลิตกระบวนพยุหยาตรา

ทางชลมารค และ สถลมารค

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

พิมพ์ประกาศพระเกียรติคุณ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
๙-๑๐-๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๘

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด

๕๔/๘-๙ ซอยจรัญสนิทวงศ์ ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์

แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทร. ๘๖๔๐๔๓๔-๕ โทรสาร ๔๑๒๓๐๘๗

คำนำ

งาน **"วันกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส"** เริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ครั้งนั้นท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) สมเด็จพระสังฆราช หรือสมเด็จฯ ป๋า ทรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม ได้ปรารภกับ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิกุล ชุมนุมภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการที่จะยกย่องเชิดชูพระเกียรติยศสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งทรงเป็นปราชญ์ภาษาไทย เป็นรัตนกวีเอกพระองค์หนึ่งซึ่งยังมีตำหนักที่ประทับคงสภาพอยู่ นับว่าเป็น **"บ้านกวี"** ที่เป็นสมบัติเลิศล้ำทั้งยังเป็นการส่งเสริมภาษาไทย ตลอดทั้งศิลปวัฒนธรรมอันมีในบทพระนิพนธ์ต่าง ๆ เดิมทีจะจัดงานขึ้นในวันที่ ๙ ธันวาคม อันเป็นวันสิ้นพระชนม์ หากแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภารกิจ จึงกำหนดเป็นวันที่ ๑๑ ธันวาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติ และก็ถือปฏิบัติต่อเนื่องมา

เมื่อปี ๒๕๓๓ องค์การยูเนสโกหรือองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นบุคคลดีเด่นด้านวัฒนธรรมของโลก ทางวัดจึงจัดงานนี้ เพื่อเชิดชูพระเกียรติและส่งเสริมภาษาไทย เพิ่มเป็น ๓ วัน คือวันที่ ๙-๑๐-๑๑ ธันวาคม เป็นประจำทุกปี วัดพระเชตุพนจัดพิธีกรรมด้านศาสนา ชุมนุมภาษาไทยและคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดในด้านบำรุงส่งเสริมภาษาไทย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) จัดนิทรรศการ

ปีนี้ ยังคงเป็นปีมหามงคลฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัฐบาลและประชาชนได้จัดงานเฉลิมฉลองด้วยความชื่นชมยินดีมาตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๓๘ และยังมีการฉลองพิเศษอีกอย่างหนึ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรง

ถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม ทางชลมารคเป็นกรณีพิเศษ กองทัพเรือเป็นฝ่ายอำนวยการ ซึ่งสำเร็จด้วยความงดงาม

ประเพณีการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ พระอารามหลวงที่สำคัญ ๆ นั้น นอกจากจะเสด็จทางชลมารคไปยังวัดอรุณราชวรารามแล้ว ยังมีกระบวนแห่ทางสถลมารค (ทางบก) มายังวัดพระเชตุพนอีกด้วย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ **ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค** และมีภาพเขียนไว้ ณ ผนังศาลารายรอบพระมหาเจดีย์ด้านทิศตะวันออก หลังทางใต้ เป็นที่น่าเสียดายที่ภาพนั้นถูกลบออกหมดแล้ว พระธรรมราชานุวัตร บอกว่า น่าจะมีภาพถ่ายอยู่ที่ ร. บุนนาค ซึ่งมอบให้หอสมุดแห่งชาติแล้ว ปีนี้จึงพิมพ์หนังสือลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค พระนิพนธ์สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งเคยพิมพ์งานวันอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๘ มาแล้ว ทั้งยังได้พิมพ์สูจิบัตรริ้วกระบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารค พร้อมทั้งบทเห่เรือ ปี ๒๕๓๙ไว้ด้วย

การจัดงานนี้ ทางวัดพระเชตุพน มีพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม พระเปรียญ และพระภิกษุสามเณรร่วมกันจัดเตรียมการ และอำนวยความสะดวก โดยพระธรรมราชานุวัตร เป็นผู้อำนวยการ ชุมนุมภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มี ดร.ประพิณ มโนมัยวิบูลย์ คณบดีคณะอักษรศาสตร์ เป็นผู้อำนวยการ สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นฝ่ายจัดนิทรรศการ และ ผศ.ดร. เสาวณิต วิงวอน เป็นผู้จัดทำสารานุกรมศัพท์ของหนังสือนี้พิมพ์ไว้ท้ายเล่มด้วย นอกจากนั้นยังมีท่านสาธุชนอีกหลายท่านที่ได้ร่วมกันด้วยความยินดี

อนึ่ง งาน **วันสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส** นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หากมิได้เสด็จฯ ด้วยพระองค์ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์

เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ หรือองคมนตรีมาแทนพระองค์ นับว่าทรงยกย่องสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นพระบรมวงศ์ผู้ทรงอาวุโส

ขอกุศลผลบุญนี้จงสำเร็จเป็นบุญสมบัติแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตลอดทั้งอดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนทุกพระองค์ ขอสรรพสัตว์ทั้งหลาย เทพยดาอารักษ์ทุกหมู่เหล่าจงอนุโมทนาด้วยกันเทอญ

(พระธรรมเสนานี)

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พระประวัติ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

โดย พระรัตนเวที วัดพระเชตุพน*

พระประวัติ

พระนามเดิม พระองค์เจ้าวาสุกรี ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ ตรงกับขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอองค์ที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเป็นพระราชโอรสพระองค์เดียวในเจ้าจอมมารดาจุ้ย ซึ่งต่อมาได้เป็นท้าวทรงกันดาล

ทรงผนวช พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวาสุกรี ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุ ๑๒ พรรษา (นับตามปี ๑๓ พรรษา) วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๔๔ ทรงเป็นหางนาคในคราวทรงผนวชเป็นพระภิกษุกรมพระราชวังหลังสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ พร้อมกับพระองค์เจ้าชายฉัตร (ต้นสกุลฉัตรกุล ณ อยุธยา) ซึ่งทรงผนวชเป็นสามเณรด้วย เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรแล้วเสด็จมาจำพรรษาอยู่ ณ วัดพระเชตุพนฯ มีหมายรับสั่งให้ขุนหมื่นพันทนาย ตำรวจนอกซ้าย ๒ ขวา ๒ ตำรวจสนามซ้าย ๒ ขวา ๒ สนมพลเรือน ๑ ชาวที่ ๑ หมอ ๒ ไปอยู่ประจำเช่นเดียวกับพระองค์เจ้าชายฉัตรซึ่งไปอยู่ ณ วัดระฆัง ในระหว่างทรงผนวชเป็นสามเณรนั้น ได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี สุนทรภู่ซึ่งตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ได้กล่าวถึงสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิต-ชิโนรสไว้ในนิราศพระบาทว่า

เจ้าเณรน้อยเสด็จมาดูน่ารัก
พระกลดหักทองขวางกางถวาย
พี่เหลียวพบหลบตกลงเจียนตาย
กรตะกายกลิ้งก้อนศิลาตาม

---

*ปัจจุบัน พระธรรมราชานุวัตร

เป็นบุญจริงจับกิ่งสะแกได้
ในจิตใจยอกเจ็บดังเหน็บหนาม
กำลังอายก็ชังตายพยายาม
ลงเลียบตามตีนเขาลำเนาไพร

ทรงผนวชเป็นสามเณรตลอดมาจนสิ้นรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ สวรรคต พ.ศ. ๒๓๕๒ ขณะนั้นสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๓๕๔ เข้าใจกันว่าสมเด็จพระสังฆราชสุกเป็นพระอุปัชฌายะ สมเด็จพระพนรัต วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระองค์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ มีพระนามฉายาว่า "สุวัณณรังษี"

การศึกษา สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทย ขอม และภาษาบาลี ตลอดทั้งลงเลขลงยันต์ในสำนักสมเด็จพระพนรัต วัดพระเชตุพนฯสมเด็จพระพนรัตองค์นี้เป็นผู้เชี่ยวชาญทางอักขรสมัย และเวทมนตร์ยิ่งนัก โดยเฉพาะภาษามคธบาลีนั้นมีความรู้แตกฉานมาก ได้นิพนธ์หนังสือเป็นภาษามคธไว้ ๓ เรื่อง คือ ๑. สังคีติยวงศ์ ๒. จุลยุทธกาลวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ๓. มหายุทธกาลวงศ์ พงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เล่ากันว่า ตำรับพิชัยสงคราม และพระคัมภีร์ต่าง ๆ สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งอยู่กับสมเด็จพระพนรัต วัดป่าแก้ว ก็ตกมาอยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ นี้ด้วย ฉะนั้น สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสซึ่งทรงประกอบด้วยพระสติปัญญาและพระปฏิภาณ จึงทรงศึกษาได้แตกฉานทั้งทางคดีโลกคดีธรรม

อนึ่ง การที่ทรงโปรดฯ ให้สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมาจำพรรษาอยู่ณ วัดพระเชตุพนฯ เพราะสมเด็จพระพนรัตองค์นี้นอกจากจะมีความรู้ดีแล้วยังเป็นผู้มั่นคงในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เมื่อครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระสัญญาวิปลาสสำคัญพระองค์ว่าเป็นพระโสดาบัน ต้องการจะให้พระภิกษุกราบไหว้ ได้ทูลถวายพระพรไม่เห็นด้วยจนทรงกริ้ว และให้ถอดจากสมณศักดิ์ ซึ่งขณะนั้นเป็นพระพิมลธรรม พร้อมกับสมเด็จพระสังฆราช ศรี วัดบางว้าใหญ่ (วัดระฆัง) และ

พุฒาจารย์วัดบางว้าน้อย (วัดอัมรินทร์) เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้วทรงจัดตั้งตำแหน่งพระราชาคณะ ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้คงสมณฐานันดรศักดิ์ดังเก่าและมีพระราชดำรัสสรรเสริญว่า

"พระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ มีสันดานสัตย์ซื่อมั่นคงดำรงรักษาพระพุทธศาสนาโดยแท้ มิได้อาลัยแก่ร่างกายและชีวิต ควรเป็นที่นับถือไหว้นมัสการบูชา" แล้วโปรดฯ ให้พระสงฆ์วัดบางว้าใหญ่ (วัดระฆัง) และวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนฯ) เข้ารับบิณฑบาตในพระราชวัง ผลัดเวรกันคนละ ๗ วัน

ดำรงตำแหน่งอธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ

พ.ศ. ๒๓๕๗ ปีจอ ในระหว่างพรรษา สมเด็จพระพนรัต อธิบดีสงฆ์หรือเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯมรณภาพ ยังมิได้ทันโปรดให้ผู้ใดเป็นอธิบดีสงฆ์ แต่เดิมนั้นตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตามพระราชอัธยาศัย ด้วยส่วนมากทรงคุ้นเคยกับพระราชาคณะทั้งนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน คณะสงฆ์ในวัดพระเชตุพนฯก็เตรียมจะถวายผ้ากฐิน ให้พระราชาคณะองค์รองลงมาเป็นองค์ครองกฐิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงตั้งให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวาสุกรีเป็นพระราชาคณะครองวัดพระเชตุพนฯ คือเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่นั้นมา และรับสั่งให้ครองกฐินในปีนั้นด้วยทีเดียว พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวาสุกรี ถวายพระพรว่าไม่ได้ท่องอปโลกน์ไว้ มีรับสั่งว่าไม่เป็นไร เมื่อไม่ได้ท่องไว้ให้องค์อื่นแทนก็ได้ จึงเลยเป็นธรรมเนียมตั้งแต่นั้นมา พระราชาคณะผู้จะครองกฐิน โดยปกติก็คือเจ้าอาวาส ไม่ต้องว่าอปโลกน์ องค์ที่สองรองลงมาเป็นองค์ว่าอปโลกน์ องค์ที่สามว่าสมมติ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯตั้งแต่พรรษา ๓ นับเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ประสูติปีจอ ทรงผนวชเป็นสามเณรปีจอ และทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีสงฆ์ปีจอ เช่นเดียวกัน

สมณฐานันดรศักดิ์

รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ สมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นสามัญ

รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯสำเร็จแล้ว จึงทรงตั้งให้เป็นเจ้าคณะกลางปกครองวัดในแขวงกรุงเทพฯ

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้ทรงลาผนวชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ได้ทรงสถาปนากรมหมื่นนุชิตชิโนรสขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ตำแหน่งสกลมหาสังฆปรินายก สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามีพระอิสริยยศยิ่งกว่าพระสงฆ์ทั้งปวงเมื่อวันศุกร์ที่ ๑ สิงหาคม ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ พ.ศ. ๒๓๙๖ ปีกุน

ภายหลังเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศสถาปนาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิต-ชิโนรสเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๓

สิ้นพระชนม์ สมเด็จฯ พระปรมานุชิตชิโนรส มีพระชนมายุอยู่ในรัชกาลที่ ๔ เพียง ๒ พรรษา สิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ที่ ๙ ธันวาคม ขึ้น ๙ ค่ำ เดือนอ้าย พ.ศ. ๒๔๙๖ สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๔ พรรษา พระราชทานพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพเป็นพระเกียรติยศใหญ่ยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้อัญเชิญพระศพจากวัดพระเชตุพนฯไปประดิษฐาน ณ พระเมรุผ้าขาวที่ท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิงพระศพ เมื่อวันเสาร์ที่ ๘ เมษายน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๓๙๗

ครั้นแล้วโปรดฯ ให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐาน ณ ตำหนักวัดพระเชตุพนฯ โปรดฯ ให้มีตำแหน่งพระครูฐานานุกรมรักษาพระอัฐิ ในการพระราชกุศลเข้าพรรษา ก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวายพุ่มเทียนบูชาพระอัฐิทุกปี แม้ในรัชกาลต่อมา ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่มเทียนพรรษาเช่นเดียวกัน จนถึงรัชกาลที่ ๖ จึงได้โปรดฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทนพระองค์มาจนถึงปัจจุบันนี้ และในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ก็โปรดฯ ให้

อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐาน ณ พระแท่นบูชาในพระอุโบสถ ทรงทอดผ้าไตรสดับปกรณ์ ๑๐ ไตรทุกปี

ตำหนักวาสุกรี ตำหนักที่ประดิษฐานพระอัฐิ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เรียกชื่อว่า **ตำหนักวาสุกรี** ตั้งอยู่ทางเขตสังฆาวาสติดกำแพงทิศเหนือ ทางวัดได้จัดการบูรณปฏิสังขรณ์ตำหนักใหม่ จัดสร้างบุษบกมาลาขึ้นสำหรับเป็นที่รองรับพระโกศทรงฝรั่ง ซึ่งรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานไว้ประดิษฐานพระอัฐิ แก้ไขเปลี่ยนแปลงภายในตำหนัก ให้เหมาะสมแก่เป็นสถานที่ของรัตนกวีสำคัญ พระอัฐินั้นบรรจุอยู่ในพระเจดีย์ศิลา ภายในตำหนักมีสิ่งของและเรื่องราวที่น่าศึกษาน่าชมมาก

บริเวณตำหนักทางทิศตะวันตก ใกล้ห้องทรงพระอักษร มีพระปรางค์บรรจุอัฐิสมเด็จพระพนรัต เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดพระเชตุพนฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์ และเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ด้านตะวันออกมีหอไตร ผนังหอไตรมีภาพเขียน ตำรา คชลักษณ์ และดวงดาวต่าง ๆ หน้าตำหนักมีหอประชุม หอสวดมนต์ และหอระฆัง มีโคลงจารึกไว้ทุกแห่งนอกจากตำหนักสมกับเป็นที่อยู่รัตนกวี

รัตนกวี งานพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งบทร้อยกรองและร้อยแก้ว สมพระเกียรติที่เป็น "รัตนกวี" ของชาติ วรรณกรรมของพระองค์นับว่าเป็นสมบัติที่ประมาณค่ามิได้ พระนิพนธ์ต่าง ๆ มีดังนี้

โคลง

โคลงดั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ
ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา
ลิลิตตะเลงพ่าย
โคลงภาพฤาษีดัดตน
โคลงภาพคนต่างภาษา

โคลงกลบท

โคลงบาทกุญชร และวิวิธมาลี

โคลงจารึกศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ ๒ หลัง

โคลงจารึกศาลาราย ๑๖ หลัง

ร่ายและโคลงบานแผนก

ฉันท์

กฤษณาสอนน้อง

สมุทโฆษคำฉันท์ ตอนปลาย

ตำราฉันท์มาตราพฤติ และวรรณพฤติ

สรรพสิทธิคำฉันท์

ฉันท์สังเวยกล่อมวินัยฉัยเภรี

จักรทีปนีตำราโหราศาสตร์

ฉันท์กล่อมช้าง

ร่ายยาว

มหาเวสสันดรชาดก (เว้นกัณฑ์มหาพน มัทรี)

ปฐมสมโพธิกถา

ทำขวัญนาคหลวง

ประกาศบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๔

กลอน

เพลงยาวเจ้าพระ

ความเรียง

พระธรรมเทศนาพระราชพงศาวดารสังเขป

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๑, ๒, ๓

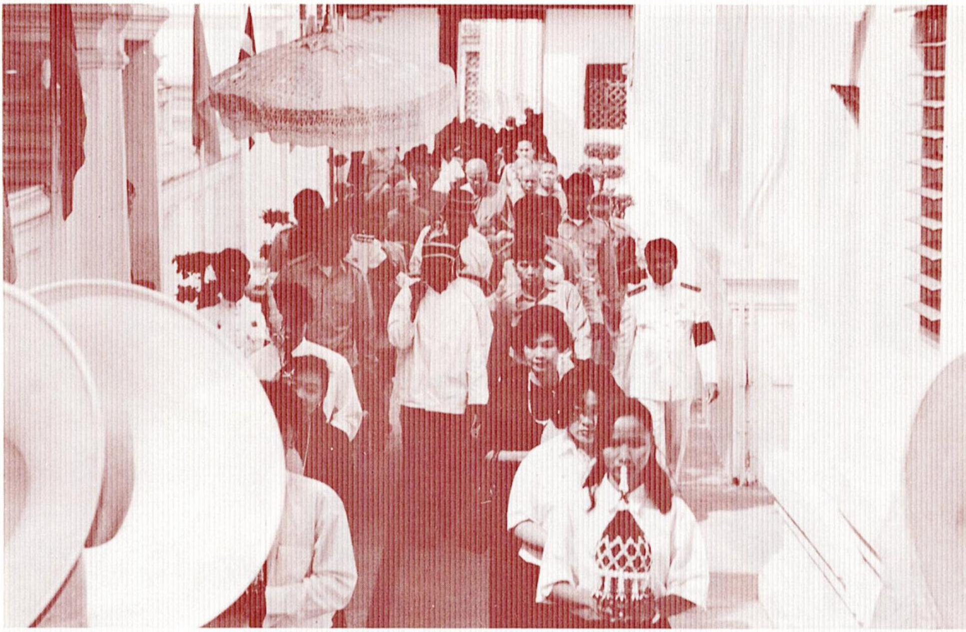
บทพระนิพนธ์ของพระองค์ล้วนแต่แสดงอัจฉริยภาพแห่งปฏิภาณปัญญาโดยประการทั้งปวง ทั้งยังทรงความเป็น "อมตะ" สมพระปณิธาน

กรมหมื่น นุชิต เชื้อ กวีวร
ชิโนรส มิ่งมหิศร เศกให้
ศรีสุคต พจนสุนทร เถลิงลักษณ์นี้นา
ขัตติยวงศ์ ผจงโอษฐไว้ สืบหล้าอย่าศูนย์

กระบวนอัญเชิญพระอัฐิไปยังพระอุโบสถ และกลับยังตำหนักวาสุกรี

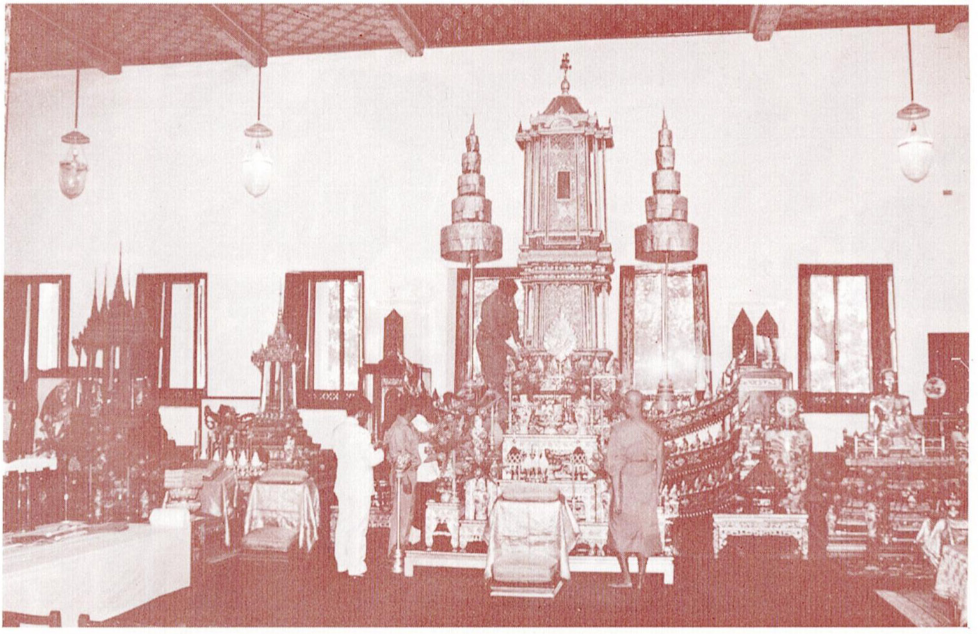

กระบวนอัญเชิญพระอัฐิไปยังพระอุโบสถ และกลับยังตำหนักวาสุกรี

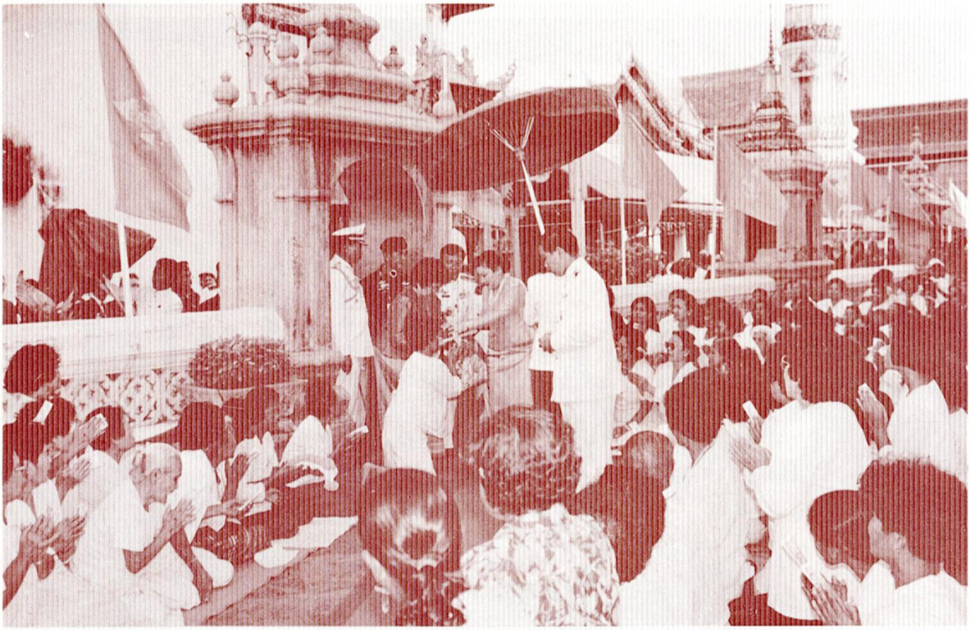
ณ พระตำหนักวาสุกรี ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๘

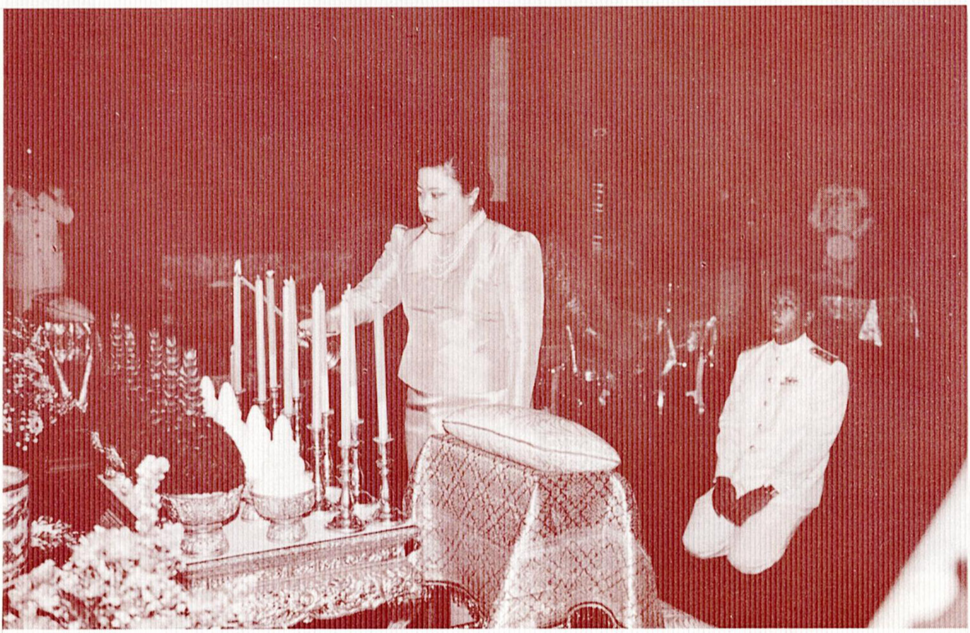
ณ พระตำหนักวาสุกรี ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๘

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาธินัดดามาตุ เสด็จฯแทนพระองค์
ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวาย สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

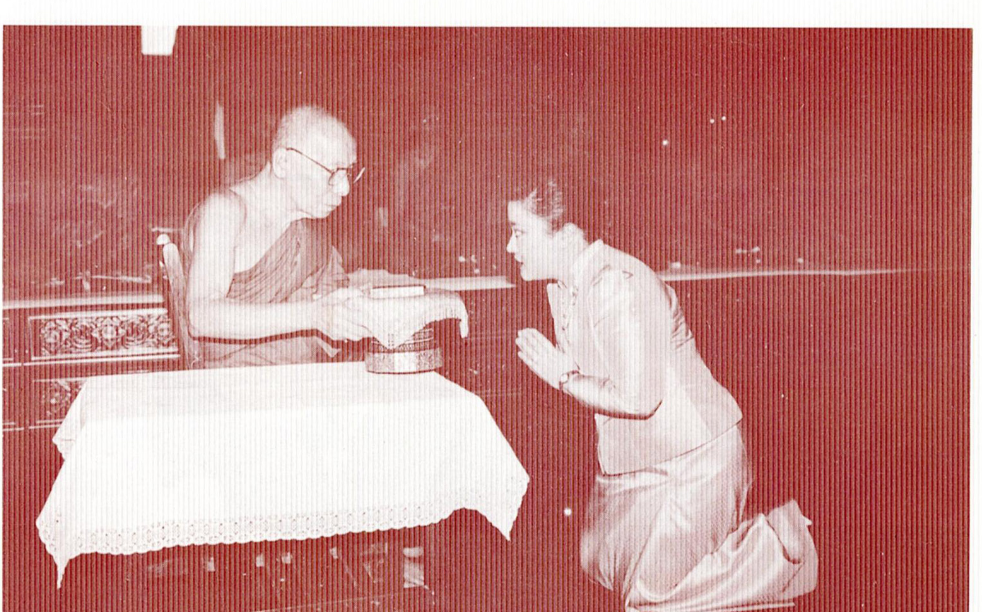

พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาธินัดดามาตุ เสด็จฯแทนพระองค์
ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวาย สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ทรงมอบรางวัลและทุนการศึกษา

พระธรรมเสนานี เจ้าอาวาสถวายหนังสือ

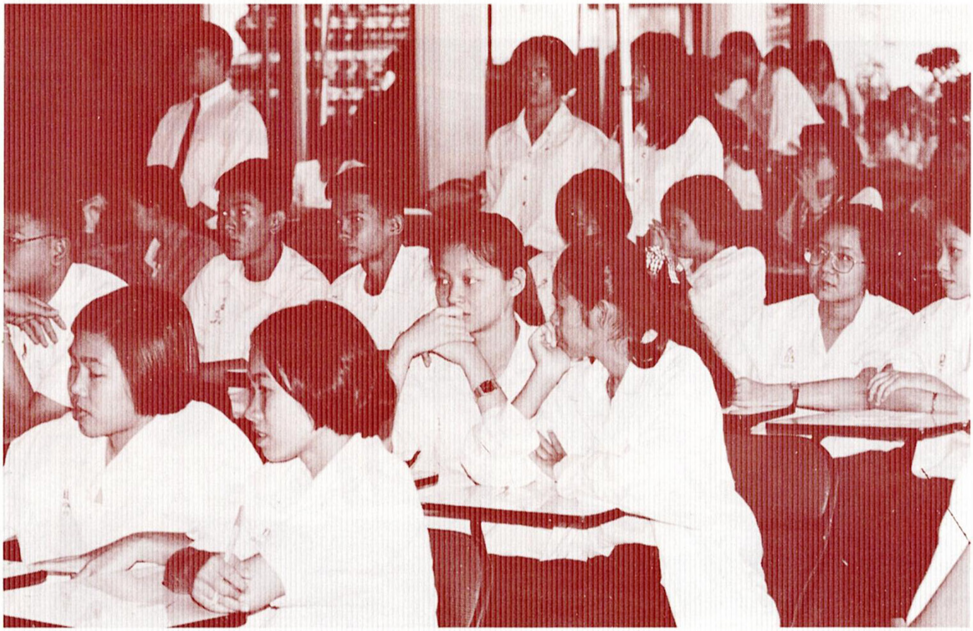
พระธรรมราชานุวัตร เปิดกิจกรรมส่งเสริมภาษาไทย

อ่านทำนองเสนาะ

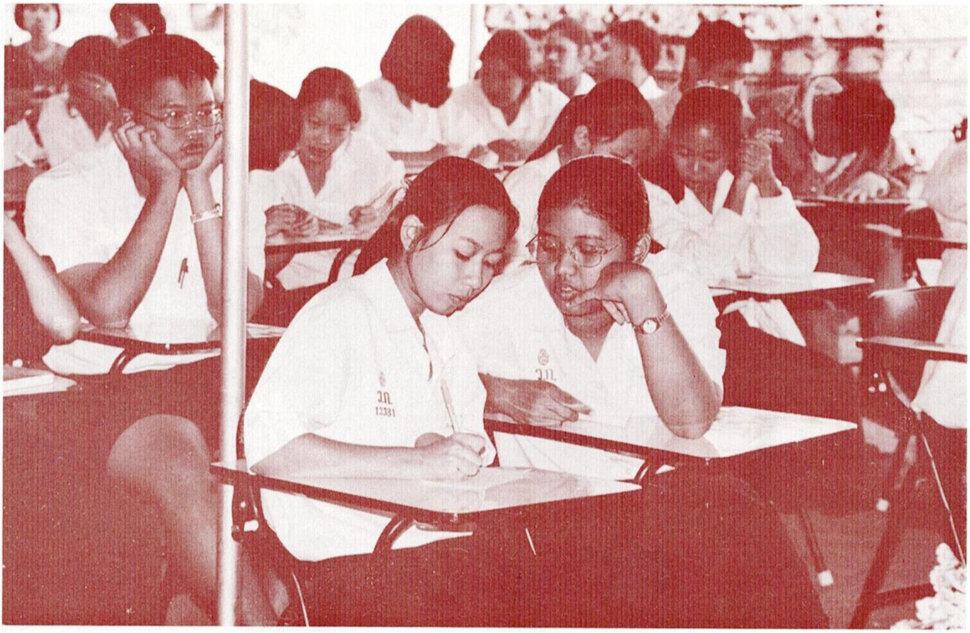
ฟัง... ตั้งใจฟัง

ฟัง... ตั้งใจฟัง

โฆษก

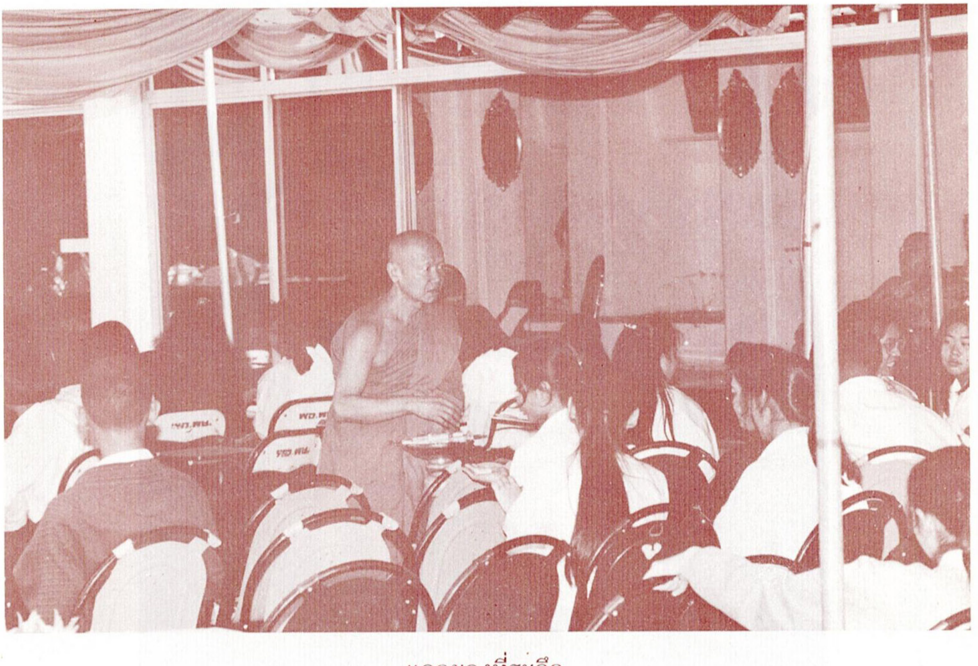

ประกวดแต่งคำประพันธ์

กรรมการ

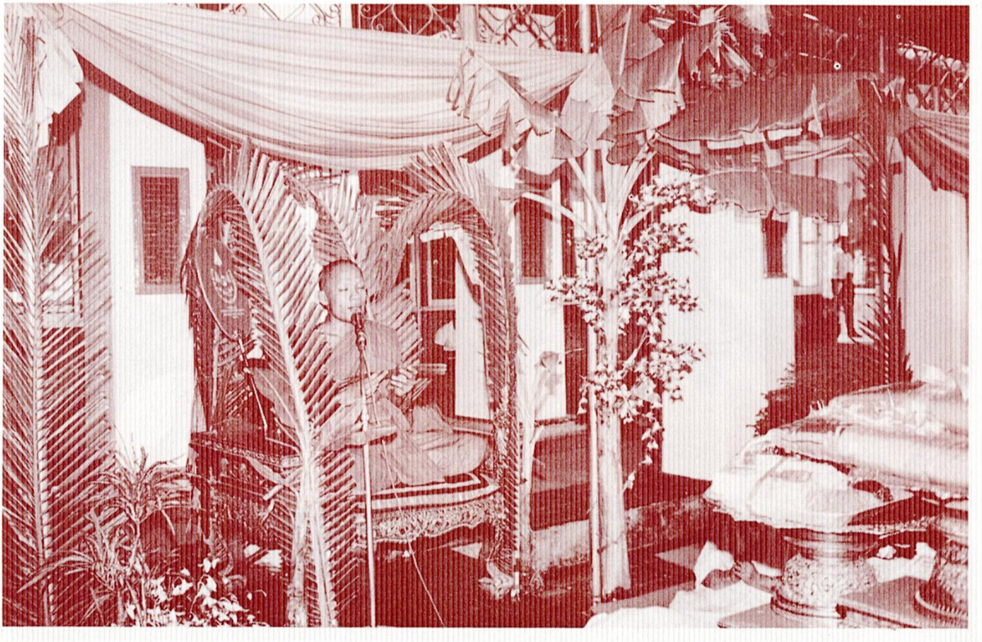

แจกของที่ระลึก

ขอเชิญชม นิทรรศการ เทอดพระเกียรติ
วันกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

๙-๑๑ ธ.ค. ๓๘
เทศน์มหาชาติ งานวันกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
๕๐

เบื้องหน้า-เบื้องหลังการจัดงาน

เบื้องหน้า-เบื้องหลังการจัดงาน

ที่ ๑๘/๒๕๓๙

หมายกำหนดการ

เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน
กระบวนพยุหยาตราชลมารค
วันพฤหัสบดีที่ ๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๙

เลขาธิการพระราชวัง รับพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า นายกรัฐมนตรี ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า การเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินกระบวนพยุหยาตราชลมารคโดยเรือพระราชพิธีนั้นได้เว้นว่างมาหลายปี และในเทศกาลถวายผ้าพระกฐินปีนี้อยู่ในระหว่างการฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี กาญจนาภิเษก คณะกรรมการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปีพร้อมด้วยคณะรัฐมนตรี ขอพระราชทานเสด็จพระราชดำเนินเป็นกระบวนเรือพระราชพิธีพยุหยาตราชลมารคตามราชประเพณี และในวโรกาสนี้ กองทัพเรือ สำนักพระราชวัง และกรมศิลปากร ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตดำเนินการสร้างเรือนารายณ์ทรงสุบรรณตามแบบรูปลักษณะของเดิมที่ชำรุดเสียหายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพระราชพิธีขึ้นระวาง พระราชทานนามว่า เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ บัดนี้การทั้งปวงพร้อมแล้ว

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม โดยกระบวนเรือพยุหยาตราชลมารค ดังรายการต่อไปนี้

วันพฤหัสบดีที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ สำนักพระราชวังและเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ จัดตกแต่งฉนวนน้ำท่าวาสุกรี ท่าวัดอรุณราชวราราม ท่าราชวรดิฐ และบริเวณท้องน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินกระบวนพยุหยาตราชลมารค และกำลังพลทอดเตรียมไว้พร้อมทุกตำแหน่งหน้าที่ กระบวนเรือพยุหยาตราชลมารคตามริ้วดังนี้.-

ประตูหน้า

0 เรือทองขวานฟ้า (กลาโหม)		0 เรืองทองบ้าบิน (มหาดไทย)
0 เรือเสือคำรณสินธุ์		0 เรือเสือทยานชล
0 เรือดั้ง ๒		0 เรือดั้ง ๑
	0 เรืออีเหลือง (เรือกลองนอก–ปี่ชวา กลองแขก)	
0 เรือดั้ง ๔		0 เรือดั้ง ๓
	0 เรือตำรวจ ๑ (นอก) (ตำรวจหลวง)	
0 เรือดั้ง ๖		0 เรือดั้ง ๕
0 เรือดั้ง ๘		0 เรือดั้ง ๗
0 เรืออสุรปักษี (กลองชนะ)		0 เรืออสุรวายุภักษ์ (กลองชนะ)
0 เรือดั้ง ๑๐		0 เรือดั้ง ๙
0 เรือดั้ง ๑๒		0 เรือดั้ง ๑๑
0 เรือกระบี่ปราบเมืองมาร (กลองชนะ)		0 เรือกระบี่ราญรอนราพณ์ (กลองชนะ)
0 เรือดั้ง ๑๔		0 เรือดั้ง ๑๓

0
เรือดั้ง ๑๖

0
เรือดั้ง ๑๕

0
เรือสุครีพครองเมือง
(สังข์ แตร)

0
เรือพาลีรั้งทวีป
(สังข์ แตร)

0
เรือดั้ง ๑๘

0
เรือดั้ง ๑๗

0
เรือดั้ง ๒๐
(ตำรวจหลวง)

0
เรือดั้ง ๑๙
(ตำรวจหลวง)

0
เรือตำรวจ ๒ (ใน)
(ตำรวจหลวง)

0
เรือครุฑเตร็จไตรจักร
(มโหระทึก)

0
เรือครุฑเหินเห็จ
(มโหระทึก)

0
เรือดั้ง ๒๒
(ตำรวจหลวง)

0
เรือดั้ง ๒๑
(ตำรวจหลวง)

0
เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
ตั้งบุษบก พานพระมหากฐิน
เชิญผ้าไตร

0
เรือแตงโม
(เรือกลองใน)
ผู้บัญชาการกระบวนเรือพยุหยาตรา

คู่ชัก

0
เรือเอกชัยหลาวทอง
(มโหระทึก)

0
เรือเอกชัยเหินหาว
(มโหระทึก)

o

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับพระราชอาสน์กาญจนาภิเษก

ทอดเครื่องราชูปโภค

(ราชเลขาธิการ เลขาธิการพระราชวัง สมุหราชองครักษ์

มหาดเล็กถวายอยู่งานพัด แพทย์หลวงประจำพระองค์)

o	o
เรือแซง ๒	เรือแซง ๑
(ตำรวจหลวง)	(ตำรวจหลวง)

o

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ประทับพระราชอาสน์ (เก้าอี้กาญจนาภิเษก) ทอดเครื่องราชูปโภค

(ราชองครักษ์ กรมวังผู้ใหญ่ มหาดเล็กผู้ใหญ่ประจำพระองค์ มหาดเล็กถวายอยู่งานพัด)

o	o
เรือแซง ๔	เรือแซง ๓
(ตำรวจหลวง)	(ตำรวจหลวง)

o

เรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์

ทอดพระราชอาสน์ เป็นเรือพระที่นั่งรอง

o

เรือตำรวจ ๓

(ตำรวจหลวง)

o	o
เรือแซง ๖	เรือแซง ๕

o

เรือแซง ๗

(กรมวัง)

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ เทียบสะพานฉนวนท่าวาสุกรี เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เทียบที่ท่าสะพานถัดไป และเอนกชาติภุชงค์เป็นเรือพระที่นั่งรอง

เวลา ๑๕ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ไปยังท่าวาสุกรี ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ไปยังสะพานฉนวนท่าวาสุกรี ผู้บัญชาการกระบวนเรือพยุหยาตราเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบบังคมทูลพระกรุณารายงานกระบวนเรือพยุหยาตราชลมารคและกำลังพล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปประทับเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปประทับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ตามเสด็จในกระบวนพยุหยาตราชลมารค พร้อมแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้บัญชาการกระบวนเรือพยุหยาตรา เคลื่อนกระบวนเรือพยุหยาตราชลมารคออกจากท่าวาสุกรีไปตามชลวิถีท้องน้ำเจ้าพระยา ขณะนั้น ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แตร สังข์ มโหระทึก กลองชนะประจำเรือพระราชพิธีประโคมขึ้นพร้อมกัน กระบวนพยุหยาตราชลมารคเคลื่อนไปตามลำดับราชประเพณี เมื่อเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชถึงวัดอรุณราชวรารามเทียบเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชที่สะพานท่าหน้าพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม เจ้าพนักงานพระราชพิธีเชิญผ้าไตรพระกฐินจากบุษบกไปยังพระอุโบสถแล้ว เรือพระที่นั่งอนันตนาคราชเคลื่อนออกไป เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เข้าเทียบสะพานท่าหน้าพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จขึ้น แล้วเสด็จฯ ไปเฝ้าฯ ตามเสด็จฯ ที่ท่าเทียบเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ ซึ่งจะเทียบ ณ สะพานฉนวนประจำท่าวัดอรุณราชวราราม ตรงพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปยังพระอุโบสถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงรับผ้าไตรพระกฐินจากเจ้าพนักงานพระราชพิธี เสด็จฯ ไปถวายผ้าพระกฐิน ณ ที่ชุมนุมสงฆ์ตามพิธีกรรมราชประเพณีเสร็จแล้ว เสด็จฯ ออกจากพระอุโบสถไปประทับเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามเสด็จในเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี กระบวนเรือพยุหยาตราชลมารคล่องไปเทียบเรือพระที่นั่งที่สะพานฉนวนท่าราชวรดิฐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จกลับโดยรถยนต์พระที่นั่ง

ทหารกองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเพลงสรรเสริญพระบารมี

การแต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ สายสะพายนพรัตนราชวราภรณ์ หรือช้างเผือก.

สำนักพระราชวัง

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๙

กาพย์เห่เรือ

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๓๙

ยอกรเหนือเกศก้ม กราบยุคล
แทบบาทองค์ภูมิพล ผ่านฟ้า
กาญจนาภิเษกนุสนธิ์ เสวยราชย์
ฉลองครบห้าสิบหล้า แหล่งล้วนสรรเสริญ

ยอกรขึ้นเหนือเกศ กราบบทเรศองค์ภูมิพล
ครองราชย์สวัสดิมงคล ห้าสิบปีศรีแผ่นดิน

บันเทิงทั่วถิ่นไทย ร้อยดวงใจทุกดวงจินต์
ร้อยถ้อยร้อยวาทิน ร้อยความรักภักดีถวาย

พระเอยพระทรงภพ พระคุณจบขจรขจาย
คือฟ้าตาวันฉาย และคืนผ่องด้วยเดือนเพ็ญ

หัตถ์ทิพย์แห่งท่านไท้ กำจัดไข้กำจัดเข็ญ
ถอนทุกข์ขุกลำเค็ญ เย็นทั่วหน้าห้าสิบฉนำ

แผ่นดินที่ทรงครอง แผ่นดินทองแผ่นดินธรรม
คราวเข็ญเข้าครอบงำ ทรงดับเข็ญทุกคราวครัน

เหน็ดเหนื่อยนั้นหนักนัก ทรงงานหนักอเนกอนันต์
วันพักเพียงสักวัน ก็แสนน้อยดูนานเกิน

วังทิพย์คือท้องทุ่ง ม่านงามรุ้งคือเขาเขิน
ร้อนหนาวในราวเนิน มาโลมไล้ต่างรสสุคนธ์

ย่างพระบาทที่ยาตรา ยาวรอบหล้าฟ้าสากล
พระเสโทที่ถั่งทน ถ้าไหลรวมคงท่วมธาร

จอมเอยจอมทัพไทย คือธงชัยแห่งทวยหาญ
ทรงธรรมนำวิญญาณ เผด็จทุกข์แผ่นดินไทย

บดบังอบายบาป ธารธรรมอาบบ่มบุญใบ
กาญจนาภิเษกสมัย โสมนัสทั่วธรณี

ปลื้มเอยปลื้มเปรมสม วันอุดมฤกษ์งามดี
วันสุขมงคลศรี วันประเสริฐพิสุทธิ์ใส

หัวใจไทยทั้งชาติ ไม่เคยขาดพระคุณไข
อุ่นเกล้าทั้งใกล้ไกล อิ่มเอมใจสุขกำจาย
พระผินพระพักตร์ผัน ที่ร้อนพลันละลายหาย
พระแย้มพระสรวลพราย ทุกข์ทลายไม่เหลือไร
ยามเหนื่อยกับชีพนี้ พระบารมีเหมือนเกิดใหม่
ยามหมองไม่อำไพ เหมือนแสงสว่างกระจ่างมน
พระเสด็จสดับทุกข์ ซุกเข็ญหายไปทุกหน
พระเหนื่อยหนักอนนต์ ทรงทุกข์ทนเพื่อทวยไทย
ข้าเจ้าเหล่านาวิน ข้าแผ่นดินสำนึกใน
ขอถวายพระพรชัย แด่จอมไทยปิ่นธรณี
เดชะพระไตรรัตน์ พระปรมัตถบารมี
เทวาทุกราศี อัญเชิญช่วยอวยชัยถวาย
ขอจงทรงพระเจริญ พระชนม์เกินร้อยปีปลาย
อาพาธพินาศหาย ผองพาลพ่ายแพ้บุญใบ
จงพระเสวยสวัสดิ์ พูนพิพัฒน์ปราบมารภัย
ผ่องแผ้วพระหฤทัย ทุกทิพาราตรีกาล
พระประสงค์ทุกสิ่งเสร็จ แม้สรรเพชญพระโพธิญาณ
ดำรงรัชย์ชัชวาล ดั่งเวียงสวรรค์นิรันดร์เทอญ

นาวาโท ทองย้อย แสงสินชัย
ประพันธ์

ชมเรือกระบวน

ลอยลำงามสง่าแม้น มณีสวรรค์
หยาดพโยมเพียงหยัน ยั่วฟ้า
โสภิตกฤษณะผายผัน วรพ่าห์ สุบรรณแฮ
พายพะแพรวพรายถ้า ถี่พร้อมผันผยอง

เรือเอย เรือนารายณ์ ผ่องพราวพรายเพียงหยาดสวรรค์
พิศองค์ทรงสุบรรณ เพียงผันผยองล่องลอยพโยม
บรรจงทรงผ้าไตร งามผ่องใสได้อวดโฉม
ศรัทธามาหลั่งโลม โน้มดวงจิตชิดชอบธรรม
สุวรรณหงส์ลงลอยล่อง งามผุดผ่องล่องลอยลำ
นาคราชผาดโผนนำ ภุชงค์ล้ำเผ่นโผนลอย
กระบี่ศรีสง่า งามท่วงท่าไม่ท้อถอย
เรือครุฑไม่หยุดคอย ยุดนาคคล้อยลอยเมฆินทร์
อสุรวายุภักษ์ ศักดิ์ศรีคู่อสุรปักษิน
พายยกเพียงนกบิน ผินสู่ฟ้าร่าเริงบน
เรือแซงแข่งเรือดั้ง พร้อมสะพรั่งกลางสายชล
เรือชัยไฉไลล้น ยลเรือกิ่งพริ้งเพราตา
ยักษ์ลิงกลิ้งกลอกกาย แลลวดลายล้วนเลขา
รูปสัตว์หยัดกายา พาโผนเผ่นเป็นทิวแถว
เรือน้อยลอยน้ำไหล ล้อมเรือใหญ่ไหววับแวว
พร่างพราวราวเพชรแพรว พายพริ้วกวักพรักพร้อมพาย
งามริ้วทิวทางแถว ธงเพริศแพร้วแผ่วปลิวปลาย
งามเรือเหลือลวดลาย คล้ายเทพทิพย์หยิบลายผจง
อาภรณ์ผ้าแพรพรรณ สวยสีสรรสวมทรวดทรง
พลพายพายเรือลง ทิวธงถ้วนล้วนเฉิดฉัน
เสนาะศัพย์ขับเพลงเห่ เสียงเสน่ห์น้ำสนั่น
เพลงทิพย์ไป่เทียมทัน กลั่นจากทรวงปวงนาวี
ศิลปกรรมล้ำเลิศเหลือ ลวดลายเรือล้วนโสภี
ท่อนไม้ไร้ชีวี มีชีวิตคิดเหมือนเป็น
นาวาสถาปัตย์ ช่างเชี่ยวชัดชาญเชิงเช่น
ยิ่งยลยิ่งเยือกเย็น เห็นสายศิลป์วิญญาณไทย

สมบูรณ์สมบัติชาติ ควรประกาศเกียรติเกริกไกร
ฝีมือลือเลิศใคร ไม่เทียบเทียมเยี่ยมนิยม
ควรสืบควรรักษา ควรคู่ค่าควรเมืองสม
ควรเชิดควรชื่นชม ควรภูมิใจไทยทั้งมวล
แม้นสิ้นจากถิ่นไทย ห่อนเห็นใครมาคู่ควร
แบบบทหมดกระบวน ล้วนเลิศแล้วแพรวพริ้งพราย
ขวัญเอยเป็นขวัญเนตร ศิลป์พิเศษยังสืบสาย
ลูกหลานวานอย่าวาย อย่าดูดายศรีแผ่นดิน
ฝากโลกให้รู้จัก ฝากศรีศักดิ์วิญญาณศิลป์
ฝากนามสยามินทร์ ฝากฝีมือชื่อไทยเอย.

นาวาโท ทองย้อย แสงสินชัย
ประพันธ์

บุญกฐิน

ผดุงธรรมเผด็จทุกข์ทั้ง แผ่นไผท
บังบาปเบิกบุญใบ บ่มสร้าง
กาญจนาภิเษกสมัย โสมนัส
เชิญเทพชุมชเยศอ้าง อรรถพร้องพรถวาย

เห่เอย เห่กฐิน บุญแผ่นดินถิ่นธรรมไทย
หอมบุญกรุ่นกลิ่นไกล จับหัวใจไม่จืดจาง
แต่งเอย แต่งผ้าไตร อรุณใสอุษาสาง
บรรจงลงระวาง เหนือแว่นฟ้าอ่าอำไพ
พิสุทธิ์พุทธศาสน์ พระประกาศมานานไกล
ถึงถิ่นแผ่นดินไทย ประจักษ์ใจว่าสัจจริง
ทรงภพอุปถัมภก ทรงยอยกเป็นยอดยิ่ง
เผ่าไทยได้พักพิง จึงผ่องแผ้วจากภัยพาล
ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ เฉกร่มฉัตรรุ่งเรืองฉาน
เป็นถิ่นแห่งศีลทาน ทุกหย่อมย่านจึงร่มเย็น
ดินแดนแห่งกาสาว์ คือสมญาโลกย่อมเห็น
ศีลธรรมที่บำเพ็ญ ช่วยดับเข็ญทุกคราวครัน
บัวบุญจึงเบ่งบาน อยู่กลางธารหทัยธรรม์
รอยยิ้มย่อมยืนยัน ถึงน้ำใจและไมตรี
นพไหว้พระไตรรัตน์ บำรุงศาสน์บำรุงศรี
วิหารลานเจดีย์ ล้วนรุ่งโรจน์โบสถ์ศาลา
พระแก้วอยู่เหนือเกล้า ทุกค่ำเช้าเฝ้าบูชา
สวยธรรมร่ำภาวนา ด้วยศรัทธาในศีลทาน
มาฆะ วิสาขะ อาสาฬหะ บูชากาล
ธูปเทียนเวียนทุกวาร ทุกถิ่นฐานทุกชั้นชน
พรรษาถือศีลสัตย์ ตั้งใจตัดอกุศล
สามเดือนเตือนจิตตน ไม่หมองหม่นหมดเมามัว
หน้าเอย หน้ากฐิน ทุกท้องถิ่นบันเทิงทั่ว
เสียงเห่เสียงโห่รัว ทางรถเรือเหลือสำราญ
เห่เอย เห่กฐิน พระภูมินทร์หมายโพธิญาณ
ทรงสร้างทางศีลทาน ทรงเบิกบานดั่งบัวบุญ

บุญเอย บุญกฐิน ผ่องโสภินด้วยพุทธคุณ
พระธรรมล้ำอดุลย์ ช่วยค้ำจุนอบรมใจ
พระสงฆ์ทรงศีลา เป็นเนื้อนาทักขิไณย
คุณพระรัตนตรัย อำนวยชัยองค์ราชัน
ห้าสิบพระวัสสา กาญจนาภิเษกขวัญ
ปวงบุญแต่ปางบรรพ์ เป็นฉัตรกั้นจักรีวงศ์
เทพไทถวายทิพย์ พรเลิศลิบลุประสงค์
เกษมสุขทุกพระองค์ ขอจงทรงพระเจริญเทอญ.

นาวาโท ทองย้อย แสงสินชัย
ประพันธ์

ชมเมือง

สยามเอยอุโฆษครื้น คุณขจร
สุขสถิตสถาพร ผ่านฟ้า
ไตรรงค์ลิ่วลมสลอน อวดโลก
ตราบเมื่อนี้เมื่อหน้า เมื่อโน้นนิรันดร์เกษม
สยามเอย สยามรัฐ งามร่มฉัตรทัดเทียมพโยม
กิตติศัพท์ขับประโคม โครมครืนครั่นลั่นหล้าคง
สุโขทัยไกลสุด ถึงอยุธยายง
ธนบุรีลอยฟ้าลง ทรงศักดิ์ฟื้นคืนคุณขจร
รัตนโกสินทร์ศิลป์ สืบระบิลอันบวร
แม่นแม้นแดนอมร ถอนจากฟ้ามาเมืองดิน
เจ้าเอย เจ้าพระยา ถั่งธารามาเรื่อยริน
ทวยไทยได้อาบกิน ลินลาศลุ่มชุมกำลัง
งามเอย งามระยับ แวววาววับวัดเวียงวัง
ย่ำค่ำย่ำระฆัง วังเวงหวานซ่านซึ้งเสียง
เจดีย์ศรีสูงเหยียด เสียดยอดท้าฟ้ารายเรียง
ปรางค์ยอดทอดเงาเคียง เลี้ยงตาเมืองเรื้องเรืองรมย์
พืชพันธุ์ธัญญาผล เลี้ยงชีพชนดลอุดม
นาสวนชวนชื่นชม ร่มรื่นไม้ไพรพฤกษ์มี
รอยยิ้มพิมพ์ใจสวย ชนรุ่มรวยด้วยไมตรี
เสน่ห์ประเพณี ศรีสง่ามานิรันดร์
สถิตสถาพร ประชากรเกษมสันต์
ร่มธรรมฉ่ำชีวัน ฟั่นฝึกใจใฝ่ความดี
ราชันขวัญสยาม ปิ่นเพชรงามปักธานี
ร่มพระบารมี ศรีไผทฉัตรชัยชน
ไตรรงค์ธงชัยโชค ลอยอวดโลกโบกลมบน
ขวัญฟ้าขวัญตายล ล้นเลิศหลักศักดิ์ศรีสยาม
เมื่อนี้ตราบเมื่อหน้า คงคู่หล้ากล้าเกียรติงาม
ใครบุกรุกเขตคาม ตามหาญหักรักษ์แผ่นดิน
ฟ้าเอย ฟ้าสยาม งามกว่าฟ้าทุกธานินทร์
เพลงสยามทุกยามยิน วิญญาณปลื้มดื่มด่ำเอย.

นาวาโท ทองย้อย แสงสินชัย

ประพันธ์

บทประพันธ์ชนะเลิศการประกวดแต่งกาพย์เห่เรือ
โครงการ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙
จัดโดย ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)

นารายณ์เรืองฤทธิ์ล้ำ   เลอหน หาวแฮ
ทรงสุบรรณบินบน   โบกฟ้า
พ่างเพียงพระภูมิพล   อดุลยเดช
ทรงเทิดทศธรรมหล้า   แหล่งล้วนแรงเกษม

เรือเอยเรือที่นั่ง   งามสะพรั่งอยู่พร้อมเพรียง
ลอยลำมารายเรียง   แลสล้างกลางสายสินธุ์
นารายณ์ทรงสุบรรณ   ช่างเฉิดฉันงามเฉิดฉิน
โผนเผ่นเช่นครุฑบิน   ลินลาศคล้อยลอยหาวหน
รูปครุฑยุดนาคหิ้ว   ปานจะปลิวลิ่วลมบน
พายกวักพรักพร้อมพล   เพียงปีกกล้ากวักฟ้าไกล
งามเอยงามสง่า   เหมือนหยาดฟ้ามายาใจ
กาญจนาภิเษกสมัย   ทวยเทพไทถวายพระพร
พระเอยพระภูมินทร์   ร่มฟ้าดินทุกแดนดอน
เพราะธรรมแห่งภูธร   ที่ทรงธารซึ่งถิ่นไทย
เป็น “พลังแห่งโลกหล้า”   สมสมญาอันยิ่งใหญ่
เดือนปีที่เป็นไป   คือทิพย์ไท้ท่านคุ้มครอง
ปีทิพย์คือปีธรรม   ประพฤตินำสุขเนืองนอง
ปีธรรมคือปีทอง   ไทยทั้งผองผาสุกสม
ห้าสิบปีที่ทรงราชย์   ประชาชาติประชันชม
สยามรัฐสวัสดิ์รมย์   ด้วยศูนย์รวมอันร่มเย็น
ยามใดที่ไทยเดือด   ถึงหลั่งเลือดด้วยร้อนเข็ญ
ทรงดับให้กลับเย็น   ที่แก่งแย่งกลับนิยม
ยามภัยพิบัติเบียน   สมบัติเจียนจวนจ่อมจม
ทรงเสกชีวิตชม   ให้กลับฟื้นขึ้นยืนตน
ถิ่นโหยระหายหิว   ที่เหือดแห้งทุกแห่งหน
ย่อมชื้นด้วยหยาดชล   ที่ทรงชุบให้ฉ่ำทรวง

คือธารเมตตาธรรม อันลึกล้ำทะเลหลวง
เอิบอาบกำซาบปวง ทุกลมปราณด้วยปรานี
แผ่ผายข่ายการุณย์ เบิกบัวบุญพระบารมี
คุ้มครองป้องธาตรี ให้บานชื่นรื่นเริงชนม์
ทศธรรมล้ำสถิต ทศทิศไร้ทุกข์ทน
พระเดชอดุลย์ดล ทั้งสากลจึงเกริกไกร
นารายณ์ทรงสุบรรณ เผ่นผายผันผลาญพาลภัย
เฉกองค์พระทรงชัย ทรงครองไทยด้วยทรงธรรม์
แรงรักแห่งทวยราษฎร์ ประหนึ่งภาชน์สุพรรณพรรณ
เอ่ยวากย์ถวายวัณน์ คือโกสุมอันโสภา
ศีลสัตย์คือสายสร้อย บรรจงร้อยเป็นมาลา
ถวายแทบพระบาทา บูชาคุณพระจอมคน
จงพระเสวยสวัสดิ์ พูนพิพัฒน์ผองศุภผล
พระหทัยไกลกังวล ทุกทิพาราตรีกาล
พระประสงค์ทุกสิ่งเสร็จ แม้สรรเพชญพระโพธิญาณ
ดำรงรัชย์ชัชวาล ดั่งเวียงสวรรค์นิรันดร์เทอญ.

นาวาโท ทองย้อย แสงสินชัย
ประพันธ์

กายพ์เห่เรือ

ในพิธีน้อมเกล้าฯ ถวาย

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙

๑. บังคมบรมบาทเจ้า จอมผไท ไทยแฮ
เฉลิมพระกฤษฎาชัย ชเยศพ้อง
กาญจนาภิเษกสมัย ถวัลยราช เลิศแล
พระเกียรติพระเกริกก้อง แหล่งหล้าสาธุการ

๒. บังคมบรมบาทเจ้า ปิ่นปกเกล้าเผ่าพงศ์ไทย
เฉลิมพระกฤษฎาชัย ไกรเกริกหล้าซ้องสาธุการ

๓. กาญจนาภิเษกสวัสดิ์ ถวัลย์รัชย์โชติชัชวาล
ทศพิธธรรมประณิธาน ดาลสยามรัฐพิพัฒนา

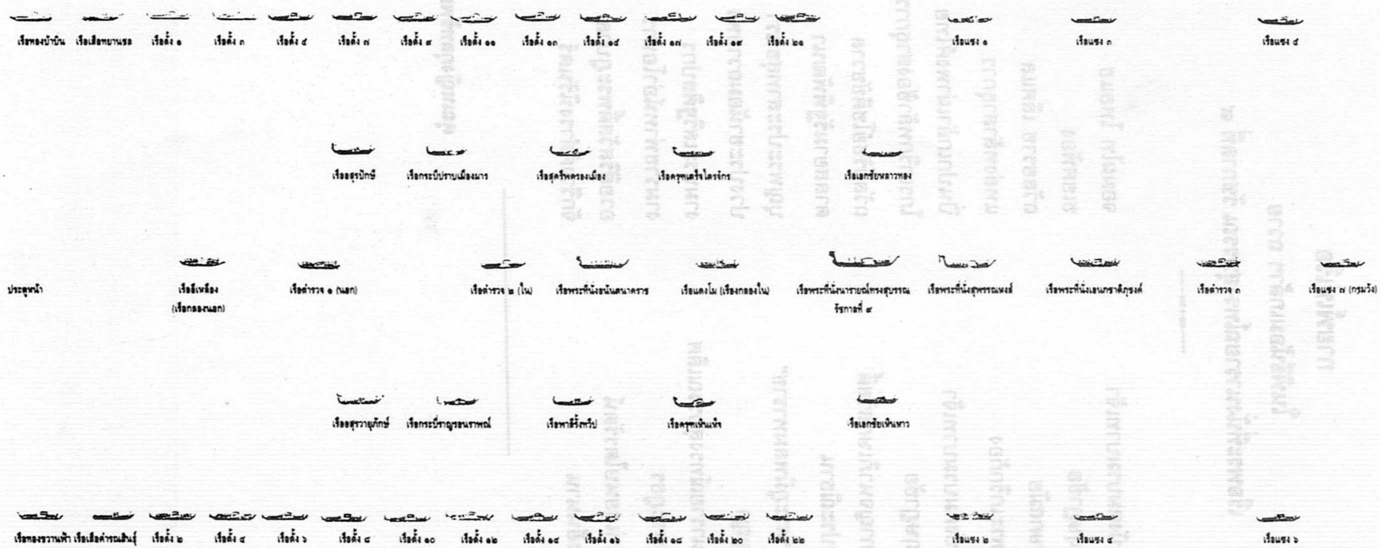
๔. “พระภูมิพลมหาราช” บุญพระประสาทสุขนรา
เย็นร่มใต้บุญญา ปวงประชาน้อมถวายพร

๕. นารายณ์ทรงสุบรรณเลิศ งามประเสริฐศิลปกร
เฉลิมเกียรติพระภูธร งามราชพาหน์อำโอฬาร

๖. เห่เอยนบไตรรัตน์ อวยสิริสวัสดิ์พระภูบาล
เจริญชนม์ยิ่งยืนนาน จักรีวงศ์ดำรงนิรันดร์

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
ประพันธ์

กระบวนพยุหยาตราชลมารค

นายเครือ กัณหานนท์
ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี
นางสาวเพลินพิศ กำราญ
พนักงานพิเศษ กองพระราชพิธี
นายเศวต ธนประดิษฐ์
ที่ปรึกษาสำนักพระราชวัง

คำนำ

○

หนังสือลิลิต กระบวน แห่พระกฐิน พยุหยาตรา เรื่องนี้ ว่าโดยส่วนกระบวนกลอน เพียงบอกว่าเปนพระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฯ เท่านี้ก็พอแล้ว ไม่ต้องมีคำนำอีกด้วยทราบอยู่ทั่วกันว่า พระองค์เปนจินตกวีไทยอย่างยอดพระองค์ ๑ พระนิพนธ์บทกลอนไม่ว่าเรื่องใด ๆ น่าอ่านแลควรอ่านทั้งสิ้น ในคำนำนี้จะว่าแต่ด้วยตัวเรื่องซึ่งสมเด็จกรมพระปรมานุชิต ฯ ท่านทรงพระนิพนธ์เปนลิลิตเรื่องนี้

การประชุมพลผึกซ้อมกระบวนยุทธ เปนการจำเปนสำหรับประเทศที่มีทหาร เพราะโดยปรกติ ย่อมเอาทหารไว้อยู่ประจำการแต่พอสมควร ที่ไม่จำเปนจะต้องเอาไว้ประจำการ ก็ปล่อยให้ไปทำมาหากิน แลประกอบการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดโภคทรัพย์สำหรับบ้านเมือง ถ้าเวลาเกิดศึกสงครามก็เรียกบรรดาพลที่ปล่อยไประดมกลับเข้ามาประจำทำการศึกสงครามกว่าจะเสร็จจึงปล่อยไปอีก ประเพณีดังนี้ เปนการผ่อนผันให้สดวกทุกฝ่าย แต่มีข้อขัดข้องอยู่บ้าง เพราะผู้คนที่ปลดปล่อยไปอยู่ตามภูมิลำเนาเสียชำนานเวลามีการเรียกกลับเข้ามา ความรู้ย่อมเรือรังไม่คล่องแคล่วในกระบวนยุทธ

ใช่แต่เท่านั้นถึงในส่วนการตรวจเตรียมจัดสรรเครื่องสาตราวุธยุทธภัณฑ์ แลพาหนะสำหรับกองทัพ ถ้าทอดทิ้งนิ่งไว้จนกระทั่งมีการทัพศึกจึงตรวจตรากัน ก็ยากที่จะพรักพร้อมได้ทันการ ด้วยเหตุนี้ จึงรู้สึกเห็นความจำเปนทุกประเทศแต่โบราณมา ที่จะต้องเรียกระดมพลเข้ามาฝึกซ้อมกระบวนยุทธเปนครั้งเปนคราวโดยกำหนด การอันนี้จึงมีมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

การเรียกระดมพลเข้ามาซักซ้อม จำต้องกำหนดเวลาอย่าให้เสียประโยชน์ทางอื่นโดยไม่จำเปน เพราะฉนั้นในประเทศนี้ การระดมพลแต่โบราณมา ย่อมกำหนดในเวลาว่างการทำนาคือในฤดูเดือน ๔ เดือน ๕ เมื่อเก็บเกี่ยวเข้าขึ้นยุ้งฉางเสร็จแล้วครั้ง ๑ ในฤดูเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เมื่อปักดำทำนาเสร็จแล้วครั้ง ๑

การฝึกซ้อมเมื่อระดมพลคราวฤดูแล้ง ตามประเพณีแต่โบราณ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมักจะเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราไปประพาศป่า เช่นเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทเปนต้น เพราะฉนั้นผู้ที่อ่านหนังสือพระราชพงษาวดารจะสังเกตได้ ว่าเมื่อครั้งกรุงเก่ามักจะเสด็จขึ้นนมัสการพระพุทธบาทในเดือน ๔ ถ้าไม่มีการเสด็จประพาศ ก็มีการแห่สนานโดยกระบวนจัตุรงคเสนา อย่างสวนสนามในพระนคร เปน

ประเพณีมีลงมาจนในกรุงรัตนโกสินทรนี้ มีพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน ตอนว่าด้วยพิธีเดือน ๕ โดยพิศดาร

ระดมพลคราวเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ ประจวบฤดูน้ำมาก จึงเปนเวลาซ้อมกระบวนเรือ พิธีที่เสด็จโดยกระบวนเรือมีในครั้งกรุงเก่าหลายอย่างคือ พิธีอาศวยุช แข่งเรือแลพิธีส่งน้ำเปนต้น ในฤดูนั้นประจวบเปนจีวรกาล ถึงคราวทอดกฐิน ซึ่งตามประเพณีเมือง แม้กฐินของราษฎรก็ย่อมมีการแห่แหนครึกครื้น จึงจัดการแห่พระกฐิน เนื่องเข้าในพยุหยาตราในเวลาชุมนุมพลด้วยอีกอย่าง ๑

การแห่พระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตรา มีทั้งทางบกและทางเรือ แต่กระบวนต่างกันเปน ๒ อย่าง คือพยุหยาตราใหญ่อย่าง ๑ น้อยอย่าง ๑ กระบวนแห่พระกฐินโดยพยุหยาตราอย่างใหญ่ ตามที่พรรณาในหนังสือลิลิตเรื่องนี้ มีแบบมาแต่ครั้งกรุงเก่า ถือว่าเปนกระบวนแห่ใหญ่อย่างเปนพระเกียรติยศงดงาม ถึงเอารูปริ้วกระบวนแห่อย่างนี้เขียนเปนภาพเครื่องประดับ ที่กรุงเก่ามีเขียนไว้ที่ฝาผนังโบถวัดยมแห่ง ๑ พึ่งลบเลือนเสียหมดเมื่อเร็ว ๆ นี้ พระยาโบราณราชธานินทร์คัดลอกรูปภาพไว้ได้บ้าง ได้จำลองลง

สมุดจะพึงดูได้ในอยุทธยาพิพิธภัณฑ์ที่กรุงเก่าแห่ง ๑ ในหอพระสมุดวชิรญาณแห่ง ๑ มีรูปเครื่องแต่งตัวต่าง ๆ อย่างเก่าน่าดูหลายอย่างมาก ภาพกระบวนแห่ที่เขียนวัดยมกรุงเก่า มีผู้ได้ถ่ายไปเขียนไว้ที่ฝาผนังโบถวัดประดู่โรงธรรมอีกแห่ง ๑ ยังจะดูได้ในทุกวันนี้เหมือนกัน แต่ไม่สู้เหมือนของเดิมที่วัดยม ซึ่งเขียนราวเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช ในกรุงเทพฯนี้ ก็ได้เอารูปริ้วแห่พระกฐินกระบวนพยุหยาตราใหญ่ ที่มาแห่ในกรุงรัตนโกสินทรออกเขียนเปนรูปภาพไว้ที่พระระเบียงรอบพระเจดีย์ในวัดพระเชตุพนเดี๋ยวนี้เห็นจะยังพอดูได้ แต่ชำรุดลบเลือนไปเสียมากแล้ว* กระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราอย่างใหญ่ทางสถลมารคนั้นที่จริงเปน ๒ กระบวน คือกระบวนเสนาทั้ง ๔ เหล่าแห่ผ้าไตรพระกฐินกระบวน ๑ กระบวนเสด็จพระราชดำเนินแห่ ๔ สายกระบวน ๑ กระบวนพยุหยาตราอย่างน้อยนั้นคือ ไม่มีกระบวนจัตุรงคเสนาแห่ผ้าไตรพระกฐิน ผ้าไตรเอาไปคอยรับเสด็จไว้ที่วัด แห่แต่กระบวนเสด็จพระราชดำเนินการแห่พระกฐินกระบวนพยุหยาตราอย่างใหญ่ นาน ๆ มีครั้ง ๑ อย่างแห่สนานใหญ่ ในรัชกาลหนึ่งไม่มีกี่ครั้ง วัดที่เสด็จพระราชทานพระกฐินทางสถลมารคด้วยกระบวน

---

* ปัจจุบันได้ลบเลือนไปหมดแล้ว

พยุหยาตราใหญ่ ปรากฏในหนังสือลิลิตนี้ว่า วัดมหาธาตุที่ ๑ วัดพระเชตุพนที่ ๒ วัดราชบุรณะที่ ๓ วัดที่เสด็จกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคได้สดวก ครั้งรัชกาลที่ ๓ ก็มี ๓ วัดเท่านี้เอง ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ แลรัชกาลปัจจุบันนี้ เสด็จแต่โดยกระบวนพยุหยาตราอย่างน้อย อย่างใหญ่เต็มตำราเห็นจะเปนครั้งหลังในคราวเมื่อแต่งลิลิตเรื่องนี้

กระบวนพระกฐินหยุหยาตราทางชลมารคนั้นก็เปนอย่างใหญ่อย่างน้อยเหมือนกัน แต่กระบวนแห่ผ้าไตรกับกระบวนเสด็จ เปนกระบวนเดียวกันชั่วแต่มีเรือเอกไชยทรงผ้าไตรพระกฐินนำน่าเรือพระที่นั่งไป กระบวนอย่างใหญ่กับอย่างน้อยแต่ก่อนมาไม่สู้ผิดกันนัก ถ้าเปนกระบวนอย่างใหญ่ใช้เรือรูปสัตว์เปนเรือดั้งทั้ง ๑๐ คู่ ถ้าเปนอย่างน้อยใช้เรือดั้งทั้งหมด หรือเปนเรือครุธเรือไชยชั่วแต่เรือคู่ชัก ถ้าเอาแบบกระบวนที่ปรากฏในหนังสือลิลิตนี้เปนหลัก การแก้ไขเพิ่มเติมกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค มามีเมื่อในรัชกาลที่ ๔ หลายอย่าง คือ เอาแตรสังข์ กลองชนะ แลมโหรธึกลงในเรือดั้งอย่าง ๑ เรือพระที่นั่งตั้งบุษบก แลเอาเครื่องสูงลงรายทั้งในเรือพระที่นั่งแลเรือผ้าไตรพระกฐิน

อย่าง ๑ เห่เรือพระที่นั่งแลเรือไชยไตรพระกฐิน ก็พึ่งมามีเมื่อในรัชกาลที่ ๔ อีกอย่าง ๑

จะกล่าวด้วยเรื่องเห่เรือแทรกลงตรงนี้สักน่อยบทกาพย์เห่เรือของเก่าตามที่ทราบกันอยู่ ตอนต้นเปนของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ หรือ ที่เรียกกันว่าเจ้าฟ้ากุ้ง ที่เปนพระมหาอุปราชแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐทรงแต่ง ตอนปลายซึ่งว่าด้วยกับเข้าของกิน เปนพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ใช้กาพย์นี้เห่เรือพระที่นั่งแลเรือผ้าไตรพระกฐิน ได้ยินมาช้านานครั้นมาอ่านกาพย์เห่เรือดูโดยพิจารณาความ เห็นว่าไม่ใช่เปนบทที่แต่งสำหรับเห่เรือพระที่นั่ง หรือสำหรับเห่พระกฐินเปนแน่ ตอนต้นที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงแต่ง ซึ่งชมเรือกระบวนเสด็จแลชมปลาชมนกชมไม้ ดูท่านองสำหรับเห่เรือพระองค์ท่านเองเมื่อตามเสด็จโดยกระบวนเรือไปพระบาท บทตอนหลังซึ่งเปนบทสังวาศ ทั้งที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงแต่งแลพระราชนิพนธ์ ดูเปนแต่งสำหรับเห่เรือประพาศเช่นเวลาไปเล่นทุ่งโดยลำพัง ไม่ใช่สำหรับใช้ในราชการเปนแน่ เมื่อมาพิเคราะห์เห็นในหนังสือลิลิตเรื่องนี้ ไม่ปรากฏว่ามีเห่เรือเวลาแห่พยุหยาตราพระกฐินเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ก็เห็นสมกับความสันนิฐาน คือ ที่พึ่งเอาบทนั้นมาใช้เห่เรือ

ในกระบวนเสด็จในชั้นหลังมาไม่ช้านักเพราะกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางชลมารคอย่างใหญ่กับอย่างน้อย ไม่ผิดกันมากนักกระบวนพยุหยาตราอย่างน้อย จึงเป็นกระบวนที่เสด็จพระราชทานพระกฐินโดยปรกติ กระบวนอย่างใหญ่เว้น ๒ – ๓ ปีมีครั้ง ๑ แต่ทุกวันนี้เรือรูปสัตว์ แลเรือกระบวนอย่างเก่า ไม่มีกิจต้องใช้ราชการอย่างอื่นนอกจากแห่พระกฐิน จึงชำรุดทรุดโทรมไปเสียมาก

จำนวนวัดที่เสด็จพระราชทานพระกฐินทางชลมารคครั้งรัชกาลที่ ๓ บอกไว้ในหนังสือลิลิตนี้ว่า ๔๗ วัด ที่จำนวนวัดมากถึงเพียงนี้ ควรเข้าใจได้ง่าย ด้วยครั้งนั้นถนนยังมีน้อย วัดที่ใช้ทางบกได้ในปัจจุบันนี้ เช่นวัดบวรนิเวศวัดราชนัดดา วัดเทพธิดา วัดสระเกษ เปนต้น สมัยนั้นยังต้องเสด็จทางเรือทั้งนั้น อีกประการ ๑ มีคำผู้หลักผู้ใหญ่เล่าสืบกันมาว่า เสด็จพระราชทานกฐินทางชลมารคแต่ก่อนพระราชทานวันละหลาย ๆ วัด ด้วยไม่ได้เสด็จขึ้นทุกพระอาราม วัดใดไม่สู้สำคัญ นิมนต์พระสงฆ์ลงมานั่งรับพระกฐินที่ท่าวัด เมื่อจอดเรือพระที่นั่งแล้ว เสด็จประทับอยู่ในเรือพระที่นั่ง ทรงถวายพระกฐินพระสงฆ์รับพระกฐินแล้วอนุโมทนาๆ แล้วก็ออกเรือพระที่นั่งต่อไป พระสงฆ์รับผ้าไตรไปอปโลกทำสังฆกรรมในพระอุโบสถตามลำพังสงฆ์

ต่อที่เปนวัดสำคัญจึงเสด็จขึ้นพระอาราม แต่ถึงกระนั้นจำนวนวัดถึง ๔๗ ก็คงต้องเสด็จหลายวันอยู่

ในหนังสือลิลิตเรื่องนี้ สมเด็จกรมพระปรมานุชิตฯ ท่านทรงพรรณากระบวนถ้วนถี่ แลมีทำเนียบชื่อชัดเจน มีทำเนียบบางอย่างซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ได้พบในที่อื่น เช่นทำเนียบชื่อระวางม้ารถพระที่นั่งเปนต้น ถ้าผู้อ่านเข้าใจศัพท์ซึ่งใช้ในวิธีกลอน อันจะศึกษาเข้าใจได้ไม่ยาก หนังสือลิลิตเรื่องนี้เปนตำราให้ความรู้แบบแผนประเพณีราชการแต่ก่อนด้วยอีกอย่าง ๑ ซึ่งผู้ศึกษาโบราณคดีควรจะพอใจอ่าน

หนังสือลิลิตพระกฐินเรื่องนี้ มีผู้กล่าวว่าได้เคยพิมพ์ครั้ง ๑ แล้ว แต่ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น ด้วยหาฉบับพิมพ์ไม่ได้มานานแล้ว ในหอพระสมุดวชิรญาณก็มีแต่ฉบับเขียน แต่เปนฉบับดี กรมพระสมมตอมรพันธุ์ได้ทรงตรวจสอบเองแลได้ทรงทำอธิบายหมายเลขไว้ เปนหนังสือซึ่งกรรมการหอพระสมุดเห็นสมควรจะพิมพ์ แต่ยังไม่มีโอกาศมาแต่ก่อนครั้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ นี้ พระยาบำเรอบริรักษ์ (สาย ณะมหาไชย) ปรารภจะทำการศพสนองคุณพระยาสุนทรสงคราม (ถม ณะมหาไชย) ผู้บิดา มาหารือกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ขอให้ช่วยเลือกเรื่องหนังสือซึ่งจะพิมพ์แจกในงานศพ กรรมการจึงได้แนะนำให้พิมพ์

หนังสือลิลิตแห่พระกฐินกระบวนพยุหยาตรา โดยเห็นว่าจะเปนสารประโยชน์ เพราะเปนหนังสือดีดังอธิบายมาแล้ว กรรมการขออนุโมทนาในส่วนกุศลบุญราษี ซึ่งพระยาบำเรอบริรักษ์สนองคุณบิดาตามน่าที่ของบุตร ตั้งแต่ได้อุปการะเลี้ยงดูในเวลาเมื่อบิดาแก่ชรา รักษาพยาบาลในเวลาเมื่อป่วยเจ็บ แลที่สุดได้ทำศพเมื่อมรณะภาพ บำเพ็ญการกุศลทักษิณานุปทานอุทิศผลกัลปนาสนองคุณ โดยความกตัญญูกตเวทีอันเปนสัมมาปฏิบัติซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลาย มีองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเปนต้นย่อมสรรเสริญ

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

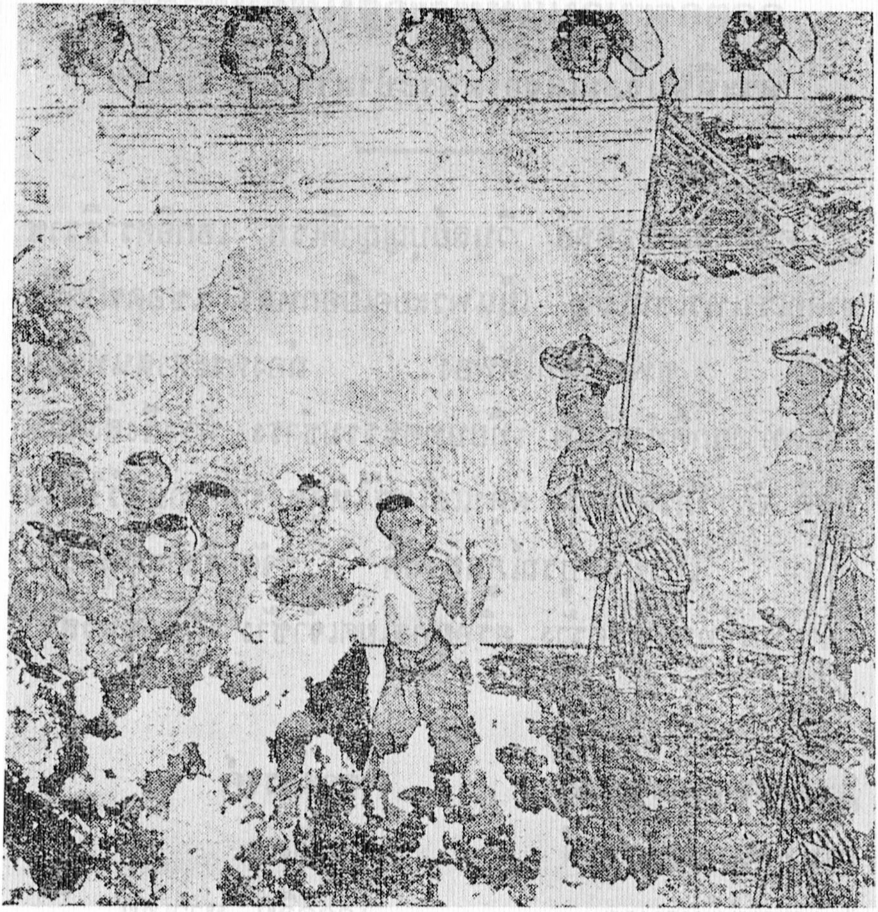
โคลงบานแพนก

๑ ขบวนสถลชลมารคล้วน ลบองบท โคลงเอย
กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เร่อมอ้าง
แถลงเลือกลักษณเสาวพจน์ นิพนธ์พากย์ นี้นา
เสนอพระเกียรติกระษัตริย์สร้าง สืบฟ้าดินเฉลอม ฯ

๑ กรมไกรสรวิชิตเชื้อ เชอญรจ เรขแฮ
จดจัดขนัดขนบหมด มอบให้
เพียรพร่ำร่ำสฤษดิพจน์ ประมวญมาศ หลายเฮย
ปีนับกับกึ่งได้ เสร็จสิ้นสมประสงค์ ฯ

๑ จวบจุลศักราชใช้ ฉศก มโรงฤๅ
พันเศษสองร้อยหก ขวบแคล้ว
ทุติยาสาธเบญจก ศุกรสุกร ปักษ์นา
รังรักษ์ลักษณลิลิตแล้ว เล่มถ้วนสามแสดง ฯ

จบ เสร็จเขบ็จบอกต้อง ตามขบวน แห่แฮ
บ รมนารถราชอดิศวร เสด็จผ้าย
ริ รศพจนขานควร คดีโลกย์ แลพ่อ
บูรณ ฉบับสรัพพยุหย้าย บกน้ำดำเนอน ฯ

ภาพริ้วขบวนแห่พระกฐินทางสถลมารค
เขียนไว้ ณ ศาลาคู่หน้าพระมหาเจดีย์ผนังด้านใน

จากหนังสืองานนักขัตฤกษ์ นมัสการพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพน ๒๕๐๖ ขณะนี้ (๒๕๒๘) ได้ลบเลือนไปหมดแล้ว

ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา

พระนิพนธ์สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฯ

ร่าย
๏ ศรีสิทธิเดชอดุลย์ วิบุลย์บุญญาดิเรก เอกอิศราธิราช ขาดอเรนทรเข่นเข็ญ เย็นพระยศเยือกหล้า เชอดฟากฟ้าให้ฟู ชูฟากไผทให้พ่อง ถ่องพระสาสนทำนุก เทอดทางยุกดิ์ทำเนียบ เทียบทศธรรมธำรง ทรงสิ่งสังคฤหพัสดุ์ จักรวัติวัตรอำรุง ผดุงแดไพร่ให้ศุข ปลุกราษฎร์ให้ใจเกษม เปรมสมบูรณ์ภูลสวัสดิ์ ขจัดอริราชอันตราย ขจายทุกข์ทวยธเรศร้าง ศรีอยุทธเยศเจ้าช้าง เผือกผู้พังสามสารนา ฯ

๕
๏ กรุงรามเลอรุ่งหล้า เลอสวรรค์
เสนอสนุกนิสิ่งสรรพ์ สุดอ้าง
ไพชยนต์พิมลบรร เจอดจิ่ม หาวเฮย
หอแห่งสึงหาศน์ห้าง หกฟ้ามาปูน ฯ

๏ ปราการทวารบ้องเบี่ยม บีนราย รอบนา
นองน่านพิศาลสินธุ์สาย โอบอ้อม
มวญหมู่อมิตรหมาย เมอลกระหม่า ขวัญเอย
โผอนมาตม์ขาดเศิกซ้อม สร่างเสี้ยนเศียรสยอง ฯ

๑ ภิญโญยศแผ่ผ้าน พสุธา
ตระหลอดทุกแหล่งสิมา หมื่นไท้
เจียรจอมจักรจตุรา ทิปเทียบ ถึงฤๅ
ต่างแต่งปรักมาศไม้ มอบเกล้าถวายถวัลย์ ฯ

๑ สมภารสมโพธิพัน รำพรรณ นาพ่อ
ภูลเพิ่มทศพิธธรรม์ ทั่วทั้ง
อัษฎางคิกศีลสรรพ์ กุศลส่ำ สมเฮย
มาศและมีแปดครั้ง ห่อนเว้นเปนเฉลิม ฯ

๑ ผจงแจกบริจาคเจ้า ไทผอง
ในนอกนครไป่ปอง เลือกหน้า
จตุราปจเยศนอง นาเนก นับเอย
ครันครุ่นบุญท่านค้า ค่ำเช้าคราวหลาย ฯ

๑ โรงทานอุหารล้วนสิ่ง สรรพวัด— ฤๅเอย
สุปโภชน์เพียญชนพัตร เพียบตั้ง
อำนวยคณะบรรสัช สังฆ์ส่ำ คหัษฐ์แฮ
อิกกับโอสถทั้ง เทศน์ถ้วนวันเสมอ ฯ

๑ แปดปางอุโบสถไท้ ท่านทาน
หิรัญวัตถ์อัฐบริขาร ท่านให้
เนืองผนวชเนกบริพาร ผองไพร่ พร้อมเฮย
ปวงประจำงานใช้ ชื่นน้ำใจเขษม ฯ

๏ ในนิเวศน์นฤเบศร์สร้าง สังฆภัตร ทานแฮ
ทุกวิหารเวียงวัด ทั่วหล้า
ชีเชษฐแฉกตาลิบัตร เปลี่ยนพลุก สานนา
เวรละวันฉันเช้า ค่ำให้พึ่งธรรม ฯ

๏ เนืองนิจมหิศเรศให้ บิณฑบาต ทานเฮย
จตุเวทวรามิศประสาท แซรกซร้อง
ปล่อยปวงมัจฉทวิชาติ เชองสี่ สัตวนา
ชิโณทกตกธเรศท้อง ธิราชอ้างแผ่ผล ฯ

๏ ทรงถวายนิจภัตรด้วย เงอนตรา
ทุกทั่วพระราชา คณะนั้น
ทวยสงฆ์สำ่ถานา อเนกนัก เรียนฤๅ
เดือนละเดือนไป่ขั้น ขาดค้างฤๅมี ฯ

๏ ปางบิ่นธเรศสร้างซ่อม กระษัตรา วาศฤๅ
ในนอกนครอโยทธยา ถ้นถ้วน
เปนอาทิ์รัตนสาศดา รามรุ่ง เรืองเฮย
กุก่องทองเถือกล้วน สลับแก้วแกมศรี ฯ

๏ ฉลองก่อนอาวาศเก้า คราวกัน
โอรสราชสิทธสุวรรณ จากแจ้ง
รฆังสเกษกับพญาธรรม์ ท้ายตลาด
โขนหุ่นรบำรำแคว้ง ดอกไม้ไฟหนัง ฯ

๑ ไตรครบสบสิ่งถ้วน　　พันสอง
กราบพระบั๋กจำลอง　　ลักษณ์ไว้
โอรสราชรังฉลอง　　เฉลอมโลกย์ แลฤๅ
ประสาทแด่ส่ำสงฆได้　　เครื่องพร้อมพรหมจรรย์ ฯ

๑ มีเทศน์ทั้งทั่วเก้า　　อาราม รวดฤๅ
วัดละสามวันกัณฑ์　　เท่าไซ้
เท้งทานพลานสนาม　　สลากหลาก หลายแฮ
ไถ่ทรัพย์นับแจกได้　　ชั่งร้อยสองครา ฯ

๑ เสร็จทรงซ่อมสร้างพระ　　เชตุวัน
โบสถ์วิหารหอธรรม์　　เตอบตั้ง
รเบียงระเบียบบรร-　　เจอดโลกย์ แล้วแฮ
รายรอบศาลาทั้ง　　มกุฎซุ้มทวารวาง ฯ

๑ เจดีย์เดอมดั่งด้าว　　คัคณานต์
สร้างอิกสองสูงปาน　　เปรียบนั้น
ไสเยศพุทธไพหาร　　ใหญ่เย่อน ยลนา
เรียงรัตนปราการกั้น　　ก่อล้อมเวียนวง ฯ

๑ สมภารภูวนารถเกื้อ　　กุศลสรรพ์ กิจฤๅ
ร้อยโอฐออกรำพรรณ　　พร่ำพร้อง
หมื่นมาศหมื่นคืนวัน　　ปีหมื่น หมายแฮ
ฤๅห่อนสุดสารซร้อง　　สิ่งสร้างแสวงบุญ ฯ

๏ แถลงปางบั้นธเรศเผ้า ภูวดล
แสดงพยุหผองพล ผาดผ้าย
ถวายทานกฐินสถล รัถเยศ
ไหยรถคชบทย้าย ย่างเยื้องยอขบวน ฯ

๏ มหาดไทยขุนหมื่นม้า สองทรง
ถือหักทองขวางธง เถือกฟ้ำ
นำเนื่องเนกดุรงค์ เรองพยศ ยาตรแฮ
เดอนผ่ายซ้ายขวาหน้า ขนัดริ้วเรียงราย ฯ

ร่าย ๏ ผ่ายขุนโจมพลล้าน เถลองแสะด้านทักษิณ พาชินทร์ชื่อรวางมี วิรุณรัศมีหมู่เขียว ซ้ายศรีเดียวดุจกัน ศรีสรรพางค์สมญา ขุนอาชาซ้ายด้าน สท้านพลแสนเสนอนาม แต่งเพศสยามทแมงทมัด เสื้ออัตหลัดสวมอาตม์ เจียรบาดคาดสนับเพลา ผ้าขลิบเอาโอบหัว ตัวสองขุนน่านำ ประจำจินพาทย์สำหรับ นับหนึ่งวางหว่างขนัด ถัดโทขุนกล้าขุนหมื่นม้าขวาซ้าย ย้ายสองฝากแถวสถล ยลผ่ายละห้าสิบนาย โพกหนังลายรดน้ำ เหน็บกฤชด้ำจำหลัก สนับเพลาบั๊กอเคื้อ เสื้อโหมดจีบเอวทรง วงบั้นเหน่งเอวอ้อมพร้อมกุฑัณฑ์จำทาย แพนมยุรพรายยะยาบ แล่งลูกจาปเสียดท้าย แลสรหล้ายสรหล้าง สองข้างริ้วรัถยา หว่าง

อาชาขนาบขนัด และสารวัดอ่าอาตม์ มาศดาราก้าไหล่ มหาดเล็กใส่สนอบพร้อย อย่างน้อยอัตหลัดเลอศ ขลิบพัตรเพรอศกรองทอง โพกเศียรสองบั๊กยก นุ่งเหน็บพกพิศเพรา สวมสนับเพลาชั้นใน ขึ่มโนไมยสิบตนเดอน หว่างพลม้ามวญ กลางขบวนแสะผอง พวกบี่กลองมลายู นายหนึ่งชบี่เบ่า เหล่าเภรีหกตน แต่งสกนธ์เสื้อสวมกรวมกางเกงลายล้วน สำรับถ้วนเจ็ดเต้า ต่างประโคมโรมเร้าเร่งซร้องเสียงผสาน ฯ

๏ สำนานต์นฤนาทก้อง โกลา หลแฮ
ถับถัดขนัดอาชา เคลื่อนคล้อย
ปลัดกรมหมู่หมวดขวา ซ้ายแสะ เห็จเฮย
ผูกเครื่องดาวดูพร้อย เพรอศด้วยเงอนงาม ฯ

๏ ทรงพลพาลผู้ชื่อ พันปลัด กรมเอย
ขับขี่กาฬกัณฐ์ศว ออกอ้าง
เกษาลินีอัศ— วราช แลฤๅ
เดินแต่ฝ่ายขวาข้าง รเบียบริ้วทิวสถล ฯ

๏ ภุมรีรัตนมิ่งม้า หมึกสกนธ์
พันชื่อชาญพลแสน ขี่คว้าง
โดยเฉวียงรัถยายล เหยาะย่าง ยงเฮย
เฉกเช่นพายุพ่าห์อ้าง ออกท้าเทียมเสมอ ฯ

๏ กำพลพัตรผู้แสะ　　เสนอนาม
ขุนดุรงค์สงคราม　　เห็จผ้าย
กำพลรัตพรรณงาม　　เงื่อนแง่ ศรีเฮย
หนทักษิณยาตรย้าย　　ยิ่งม้าแมนจร ฯ

๏ อัษฎางคตชื่อชี้　　อาชา ชาติเอย
แลเล่ห์โลหิตทา　　ทั่วล้วน
ขุนรามอัศดรนา　　ยกขับ ขี่แฮ
เฉวียงผ่ายหมายคู่ถ้วน　　ที่ชั้นหลั่นสอง ฯ

๏ ขุนพาชีชาติผู้　　แซรงใน
เถลองเมฆมาลาไหย　　หื่นห้าว
แซรมศรีมรกฎไพ　　บูลย์เลอศ ลักษณ์เฮย
เดอนดับโดยสดำด้าว　　แห่งท้องสถลทาง ฯ

๏ เมฆาพิลาศเพี้ยง　　พายุไหย ยานเฮย
ขุนราชอาชาไนย　　ชื่ออ้าง
เลอสถิตย์ปฤษฎางค์ไคล　　คลาย่าง น้อยนา
มรกฎแซรมศรีข้าง　　ขนัดซ้ายผายผยอง ฯ

๏ หมื่นยุทธพิไชยแต่งตั้ง　　ถานา ศักดิแฮ
เหอรพหลอาชา　　ชาติย้าย
สมเญศทิพยโสภา　　กระเลียวลักษณ์ แลฤๅ
โดยปรักษ์ทักษิณผ้าย　　พยศเต้นตามขบวน ฯ

๏ หมื่นไกรเพ็ชรหมู่ม้า เกราะทอง
ธำรงดุรงค์เรองผยอง ยาตรเยื้อง
สุธาทิพยกระเลียวประลอง แส้ฟาด พ้อนเฮย
เดอนผ่ายซ้ายสถลเบื้อง ขนัดริ้วทิวเรียง ฯ

๏ ปลัดกรมกรมม้าแปด กรมหมาย
แซรงนอกแซรงในหลาย เหล่าถ้วน
อาสาเกราะทองสาย ถือทมัด มือเอย
อิกหมู่ม้าต้นล้วน ขลิบผ้าเศียรพัน ฯ

๏ อาภรณ์พิลาศสิ้น สำหรับ อาตม์เอย
เสื้อใส่อัตหลัดยยับ อย่างน้อย
นุ่งสองปักยกสนับ– เพลาเพลาะ เชองแฮ
ตาวสพักผักหุ้มพร้อย เพรอศด้วยไหรญ ฯ

๏ เจ้ากรมกรมม้าทั่ว แปดกรม
เถลองอัศวเครื่องถม ปัดแพร้ว
ล้วนเลอศลักษณอุดม รวางชื่อ มีนา
เหยาะย่องสองฟากแคล้ว คลาศเต้าตามขบวน ฯ

๏ สุยามพรรณกัณฐัศว์เพี้ยง นิลกาฬ
หมื่นชื่อชำนิภูบาล หนึ่งอ้าง
ขี่ขับขยับผยองทยาน พยศยิ่ง ยลเฮย
หนแห่งทักษิณข้าง ขนัดม้ามวญพล ฯ

๏ ชำนาญภูเบศร์ผู้ หมื่นมี นามนา
เหอรเห็จไหยยานลี ลาศย้าย
อัญชันโชติพาชี เขมาภาพ พิศแฮ
เหย่าย่างทางแถวซ้าย แสะร้ิวรายเรียง ฯ

๏ ปั๋ศวหล่ำโลหิตแต้ม ตนเสมอ
หลวงวิสูตรอัศดรเลอ ลาศเต้า
ขวาแขวงแห่งอำเภอ สถลมารค นั้นนา
เยื้องย่องว่องผีเท้า เทียบม้ายนตร์ยล ฯ

๏ ปั๋ทมราชชาติแสะร้า รงค์รบ
แลเล่ห์อังคาพยพ ครั้งย้อม
หลวงสุนทรสินธพ เถลองยาตร ผยองแฮ
หนอุดรดูพร้อม เพรอศสิ้นสรรพางค์ ฯ

๏ ผ่านเขมาเสาวภาคย์พ้น อินทรีย์ แสะฤๅ
หลวงชื่อพิไชยมนตรี ขี่คล้อย
พาหวตามี รวางเรียก นามนา
ยลแง่งามงามน้อย ย่างเยื้องขวาแขวง ฯ

๏ หลวงศรีอัศวเดชขึ้น ขับอา ชาเอย
สมเญศยศวายุพา หะห้าว
ดำผ่านพ่างเลขา ผจงรูป ไว้ฤๅ
เดอนผ่ายซ้ายแถวด้าว โดดเต้นเผ่นผยอง ฯ

๏ หลวงทรงพลราบอ้าง สมญา
และชื่อชามพูมา— นัศตั้ง
พิลาศลักษณโสภา พรรณภาคย์ เขียนเอย
เปนพ่าห์ขวาขนัดทั้ง แกว่นแกล้วกลางณรงค์ฯ

๏ ฝ่ายซ้ายหมายต้นเชือก พาชี
บัญญัติสหัสรังษี หนึ่งไส้
เขียวถ่องทั่วอินทรีย์ สำอาด
หลวงปราบพลแสนได้ ขี่แคล้วคลาขบวน ฯ

๏ ทั้งแปดพื้นโพกผ้า กรองทอง ขลิบเอย
ดาบสพักผ่กอุไรรอง หร่ามพร้อย
สนับเพลาเพลาะเชองสอง— บั๋กยก นุ่งนา
อัตหลัดเสื้ออย่างน้อย ใส่สิ้นสวมกาย ฯ

ร่าย
๏ ฝ่ายขบวนม้าเดอน จูงดำเนอนมานหมวด ดำรวจในซ้ายขวา ริ้วเสนากุฎสวม กรวมกางเกงเกี้ยวลาย หมวกหนังทายเศียรเทรอด เทอดธงหักทองขวาง สองตนทางซ้ายขวา คลาคลี่นำขนัดเดอน เถมอลหมู่นอกดำรวจ หมวดสดำเฉวียงเรียงราย หมายเท่ากันดังนั้น ภู่สามชั้นทวนมาศ ถือเถือกดาษรัฐยา เสื้อเสนากุฎกรวมกางเกงสวมศรีชาด คาดสายใส่หมวกหนัง ทั้งขุนหมื่นดำรวจ นอกไตรตรวจเถมอลมวญ ขบวนธงจขาบขนัด

เปนสารวัดสี่นาย หมายหมื่นขุนดำรวจสนม สองกรมสี่ดุจกัน สรรค์เอาเปนสารวัด ขนัดพลเทอดทองทวน เสื้อลายกระบวนเสนา กุฎกายาใส่สวม หมวกหนังกรวมกระบานทรง อลงกฎกาญจนพะพราย รดน้ำลายพื้นแดง ดูสุกแสงฉานเฉอด สองบั๋กเพรอศพัตราเล่ห์เลขาฉลุลาย นุ่งเหน็บชายพกม้วน ล้วนเอวโอบเกี้ยวลาย กระบี่สพายผั๋กหนัง ทั้งแปดตนกลกันปั๋นเตือนตรวจพลผ้าย พิศพหลยาตรย้าย ขนัดริ้วเรียงรันฯ

๑ ถัดนั้นนายหมวดสอง ไพร่หลวงกองกรมนครถึกมกรธวัช ดำเนินขนัดริ้วเรียง เปนคู่เคียงกันไต่ใส่เสนากุฎสนอบ กางเกงกอปริ้วเกี้ยว ลายโอบเอี้ยวเอววงหมวกหนังทรงเทรอดหัว ตัวพลไพร่ในกรม แต่งอาตมต่างเยี่ยง เปนกระเหรี่ยงเรียงราย ทายหน้าไม้ทมัดมือคือข้างละสิบห้างตน สามสิบคนคณนา หว่างโยธาชรดื่นหมื่นขุนกรมเมืองมวญ ตรวจตราขบวนแจงจัด เปนสารวัดสามนาย เสื้อกระบวนลายผ่องผุด เสนากุฎสวมกายสองบั๋กลายนุ่งคาด เกี้ยวสำอาดเพราเพรอด เทรอดหนังลายทองถกล พื้นแดงยลฉาดฉาย สพายกระบี่ผั๋กหนังทั้งสามแต่งดุจกัน ลำดับพรรค์ไพร่หลวง ปวงกรมม้าหมู่ลาย ถือแส้หวายเชอดชู บิดทองตกูต้นปลาย

ทวยทายคทากล่อมกลึง ยี่สิบพึงพรรณา ซ้ายขวา ข้างละสิบตน ทวยสัประทนเกล็ดเชอด ฝ่ายละโท เทอดคัคณานต์ สามหมู่ประมาณสี่สิบสี่ คลี่ไคลไต่ตามทาง กางเกงนุ่งริ้ววิลาศ มงคลสักระหลาดแดงฉัน พันเอว ลายแลถกล ถ้วนทั่วตนดุจกัน สรรค์ขุนหมื่นอาชา คลาหว่างริ้วทิวขนัด เปนสารวัดสี่นาย สองบ๋กลาย นุ่งล้วน ม้วนชายเหน็บชายพก ตกแต่งตนอย่างยุทธ เสนากุฏกระบวนลาย สวมใส่กายเกี้ยวคาด หมวกหนัง มาศน้ำรด พื้นแดงสดศรีตระศัก กระบี่ผักหนังสพาย ถัดริ้วรายไพร่หลวง ปวงพลกระบี่กลองชนะ เดอน ระยะรายเรียง เคียงขวาซ้ายฝ่ายละหก ตกแต่งตนอเคือ เสื้อกางเกงทมัดทแมง บั๋ศตูแดงฉันเฉอด สวมเทรอด กลีบลำดวน คำนวณสิบสองนับ ระบจ่าปี่ดำเนอน หนึ่งนายเดอนโดยสถล แต่งตนต่างผองพวก หมวก ลำดวนบั๋ศตู ศรีแดงดูเหมาะเหมง เสื้อกางเกงมัศหรู่ อยู่ระหว่างแถวสอง ประลองชวาปี่เป่า เหล่าขุนหมื่น ในกรม อ่าอาตมแจงจัด เปนสารวัดหนึ่งนาย แต่งกายกลสารวัด ขนัดนิกรกล่าวแล้ว แลเพรอศ แลแพร้วแพร้ว พร่างหล้าสรหลมสรหลอน. ฯ

๖ ดับอัศดรดั้นม้า ตัวละตัวใช่ช้า
ต่างเต้าตามกัน ฯ

๑ ล้วนเลือกสรรแสะต้น เทศแท้แลเลอศล้น
เล่ห์ม้าแมนผยอง ฯ

๗ ไพร่หลวงกองสินธพ ครบจูงม้าละสี่ล้วน
นับยี่สิบอัศวถ้วน แปดสิบไส้ทนายมโน — ไมยนา ฯ

๘ พื้นโอ่อาตมใส่เสื้อ บี่ศตู แดงเฮย
แขนครึ่งขลิบโหมดดู ดั่งหวั้น
หมวกนาลิวันชู เชอดศก สมนา
สักระหลาดชาดศรีสั้น เสร็จทั้งกางเกง ฯ

๑ แถลงนามมวญม้าซึ่ง จูงลี ลาศแฮ
ที่หนึ่งสังขรัศมี เอออก้าง
ศรีล่อเลอศอินทรีย์ สอาดอาตม์ เอี่ยมเอย
เสมออมรมาสร้าง สฤษดิไว้เฉลิมเวียง ฯ

๑ ลม้ายแม้นเขียนชื่อชี้ อาชา ชาติเอย
ดำผ่านที่โทคลา คลาศคล้าย
ราหูจับจันทร์นา มกรหมึก เหมือนฤา
เดอนที่ตรีรยะย้าย พยศเต้นเห็นงาม ฯ

๏ ผ่านเหลืองขเษียรสมุทอ้าง อัศสา นามเอย
หลั่นที่สี่โสภา ยาตรเยื้อง
และศรีประภัศรกา – ยาพ่าย ศรีฤๅ
ฉับฉับดับเบญจเบื้อง บาทย้ายผายผัง ฯ

๏ หนหกแดงผ่านพื้น อินทรีย์
ขนานวิเวกเวหามี ชื่อม้า
ลำดับสับแซรมศรี ทรายสอาด อาตม์เอย
บัญญัติผยองยาตรพ้ำ ยิ่งพ้ำแสะแสดง ฯ

๏ ที่อัฐอัศวเลอศล้ำ เหลืองสี
เสาวภาคย์พรรณโสภี ผ่องแผ้ว
ไหรญรัศมีมี รวางเรียก นามนา
ชาญศึกฮึกหาญแกล้ว กลั่นกล้ากลางสมร ฯ

๏ อัศดรดำแหน่งเก้า กายา เขียวแฮ
เฉกพิรุณอาชา ชื่อตั้ง
ดารินทรดารา ไหยราช
เรวรี่ผีเท้าทั้ง เทศแท้เผ่าพงษ์ ฯ

๏ อัศวราฤทธิม้ามิ่ง มรกฎ แซรมเอย
เดอนที่ทศาคลา เคลื่อนคล้าย
สิบเอ็ดอัศดรบท จรดับ นั้นนา
นามกนกภูษาผ้าย พยศเยื้องเหลืองพรรณ ฯ

๏ ทวาทศสินธพผู้ แดงพงษ์
บัญญัติสุริยบรรยงก์ ยิ่งแกล้ว
แสดงแสะสิบสามมง — คลพ่า หนเฮย
เสนอชื่อพวงเพ็ชรแพร้ว เพรอศพื้อสอกาย ฯ

๏ จารุณรัตนชื่อล้วน เหลืองสกนธ์
สิบสี่จรดลโดย ดับผ้าย
นามหงษ์พิมานยล อย่างชาด ศรีเอย
สถิตย์ที่สิบห้าย้าย ย่างน้อยในขบวน ฯ

๏ โสพศยศเกร่อนแก้ว ผลึกขน ขาวนา
หนึ่งชื่อเหมมงคล แต่งตั้ง
ตำแหน่งสิบเจ็ดถกล กายกนก พรรณพ่อ
พื้นเผ่าสินธพทั้ง ทั่วสิ้นแสะผอง ฯ

๏ เขจรจรัลเรียกร้อง ดุรงค์ราช แลฤา
ศรีล่อแลสำอาด เอี่ยมพ้น
อัษฎารศายาตร พยศย่าง อยู่นา
เล็งแต่เหล่าม้าต้น ต่างเต้นเผ่นผยอง ฯ

๏ จามรมาศออกอ้าง รวางมี ศรีเฮย
เหลืองหลั่นลีลาถาน สิบเก้า
ราชสินธพพาชี สุพรรณพ่าง พรรณนา
นับยี่สิบแสะเต้า แต่ม้าจูงจร ฯ

๑ มวญม้าผูกภู่พร้อม ขลุมวง
พานแถบซรองหางทรง ใส่ถ้วน
ดาวมาศกุดั่นลง ยาฉลัก ลางแฮ
ลางจุกมังคุดล้วน นากบ้างอย่างหลาย ฯ

๑ ลางดาวถมบั๋ดผ้า ปกปฤษ — ฏางค์เอย
อัตหลัดเข้มขาบพิศ เพรอศแพร้ว
ลางเหล่าหักทองติด ตถุงเลื่อม หลากแฮ
ตาบมุขสุกแสงแก้ว กุดั่นเพี้ยงพิศวง ฯ

๑ ไพร่หลวงกรมม้าหมู่ มีมือ
ต่างโต๊ะกล้วยอ้อยถือ เทอดเต้า
ต่างทายม่อทึกคือ ปรักขจิตร เจียวพ่อ
และหนึ่งสามนายเข้า ติดต้อยหลังตาม ฯ

๑ ยี่สิบส่ำมึงม้า มวญูหมาย
หกสิบเถมอลพลหลาย เหล่าถ้วน
กางเกงวิลาศลาย ริ้วคาด ลายนา
สักระหลาดมงคลล้วน ใส่ด้วยแดงศรี ฯ

๑ นายม้าขุนหมื่นม้า จูงผอง
อิกพุดาษนุ่งสอง บั๋กผ้าย
เกี๊ยวคาดอาตมประลอง แส้บั๋ด ไปเฮย
และละสองนายย้าย ย่างเต้าไต่ตาม ฯ

๑ กำกับเครื่องม้าทั่ว ทุกอา — ชาเอย
ม้าหนึ่งสองนายคลา คลี่คล้อย
ยี่สิบนับอัศสา สี่สิบ ทนายแฮ
ประจำครบสบแสะต้อย ต่างต้อนเตือนจรัล ฯ

๑ พันเภาพาหะผู้ หัวพัน
กรมมหาดไทยได้สรรค์ ขนัดม้า
โดยรีตราชฉบับบั่น เปนพนัก งานเฮย
ตำแหน่งขนบคู่หล้า เล่ห์นั้นแต่ปาง ฯ

๒
๑ หว่างนั้นพาทย์จีนเต้า หกตนจรดลเร้า
เร่งซร้องเสียงรดม ฯ

๑ ดำรวจกรมนอกล้วน เสื้อเสนากุฎถ้วน
คาดเกี้ยวเหมาะเหมง ฯ

๑ นุ่งกางเกงแดงจ้า หมวกหนังใส่ทั่วหน้า
นับได้สิบนาย ฯ

๑ ทายธงต่ขาบเฟื่องเฟื้อย ขวาซ้ายผ่ายละห้าเรื้อย
ยาบย้ายปลายปลิว แลนา ฯ

๓
๑ นำริ้วรถฝรั่งหนึ่ง สินธพซึ่งเทียมไส้
สองศรีแดงดุจไล้ เลือดย้อมยลงาม ฯ

๏ หนึ่งนามแดงภาณุมาศ หนึ่งแดงชาดฉาบอ้าง
สองแสะเทียมสองข้าง แอกผ้ายผันผยอง ฯ

๏ ที่สองอย่างจีนรถ แสะเทียมจรดเดียวผู้
แซรมสร้อยสนเสนอรู้ เรียกร้องนามดุรงค์ ฯ

๏ รถทรงฝรั่งที่สาม งามเทียมโทมิ่งม้า
ศรีหมอกมัวสลัวหล้า หลากล้ำดำกล ฯ

๏ ตนหนึ่งหมอกลม้ายมุก หนึ่งหมอกขมุกขมัวตั้ง
นามตำแหน่งรวางทั้ง คู่ไว้เฉลิมเวียง แลฤๅ ฯ

๔ ๏ เสียงกงรถกึกก้อง ธรณี ดลเอย
กรมแสะเปนสารถี ขับคล้อย
อ่าอาตม์พิลาศสุกศรี แดงบั่ศ-ตูนา
แขนครึ่งเสื้อขนาดน้อย กับทั้งกางเกง ฯ

๏ มีไตรในรถทั้ง ไตรรัถ แลฤๅ
ขุนหมื่นศุภรัตจัด แจกให้
ละรถละนายนัด หมายมอบ เขาเอย
กำกับสำหรับได้ อยู่เฝ้าพนักงาน ฯ

๏ พอกขาวครุยเสื้อใส่ สวมตน
เกี้ยวนุ่งสองบ่ากกล กล่าวก็
ทนายรถรถละสี่ชน บริรักษ์ รถฤๅ
สามรถทวาทศชี้ พวกผู้ตามประจำ ฯ

๏ ล้วนสี่ตำรวจได้ คุมรถ
ตกแต่งเครื่องอลงกฎ ถ่องถ้วน
กางเกงกรึ้วหมด สนอบครึ่ง แขนเฮย
แดงจรัสบ่ศตูล้วน อิกทั้งมงคล ฯ

ร่าย ๏ กับขบวนพลเดอนเท้า เต้าลำดับรถไตร กรมมหาดไทยชาญยุทธ พันไชยธุชสมญา ถือธชาเก้าชาย นำริ้วผายหว่างกลาง งขุนหมื่นตำรวจใหญ่ ไต่ตนละกรม ขวาซ้าย เทอดธวัชผ้ายผังผาด ห้าชายยาตรานำ ผ่ายเฉวียง สดำขนัดแห่ แง่สำอาดอายุทธ เสนากุฎริ้วสนอบ กางเกง กอบกลกัน ลายเกี้ยวพันธ์เอวรอบ งอบหนังบังกระบานบน สามตนแต่งดุจกัน นำริ้วขันธโยธา ทวยคาบศิลาสินาศ อิกพยุหบาตรไพร่หลวง ปวงพลสิบสี่ขบวน มวญนายหมวด ตามกอง ไพร่หลวงผองสิบสี่ขนัด ถือธวัชมกร คู่คนจรริ้ว ขึ้น ดังนั้นทั่วทุกหมู่ แต่งบตู่ตนตาม เฉกชนสาม ก่อนพร้อง ทุกพ้องกรมไพร่หลวง ปวงขุนหมื่นแจงจัด เปนสารวัดทั้งมวญ สิบห้าขบวนโดยดับ นับแปดผู้เสมอกัน ใส่หมวกสุพรรณพื้นหนัง แดงศรีทั้งเนกนาย สองบ่ากลาย นุ่งล้วน เกี้ยวคาดถ้วนเอวอ้อม พร้อมเสนากุฎสนอบ

กอบกระบวนฉลุลาย กระบี่สพายหนังผัก สรพรักพิริยไตรตรา ทวยโยธาทุกขนัด จัดในรหว่างพยุหบาตร พาทย์สำรับหนึ่งมี ห้าตนตีสีหาม แต่งตัวตามตนพวก ตุ้มปี่หมวกอเคือ กางเกงเสื้อสวมอาตม์ ล้วนสักระหลาดแดงศรีมีเหมือนกันทั่วทั้ง สิบห้าขบวนพลตั้ง แห่เต้าตามสถลแลนา ฯ

---

๑๐ ตนขุนหมื่นสี่ตำรวจ หมวดองครักษ์ตัวแกล้ว
ขี่รถรันแทะแคล้ว หว่างท้ายขบวนประจำ ขนัดนา

๔๑ รถต้นกัมพุชด้าว ดายหลัง คาแฮ
กลองแขกคนตีประนัง นั่งซร้อง
กางเกงบั๊ศตูทัง สนอบชาด ศรีเอย
สวมหมวกลำดวนป้อง ปกเผ้าสามตน ฯ

๑ เทียมโคโทเทียบเต้า ชักลี — ลาเอย
กรมเกษตรเปนสารถี แต่งให้
กรครึ่งสนอบใส่ศรี แดงบั๊ศ — ตูแฮ
อิกกับกางเกงไซ้ เฉกเสื้อไบ่แปลง ฯ

๏ ถัดรถสิบสี่ถ้วน ทุกขนัด
ล่างเทียบล่างเทียมสัตว ส่ำซร้อง
กาษรอุศุภอัศว์ ลาหลาก หลายแฮ
เครื่องครบสิบสิ่งต้อง แต่งถ้วนทุกพรรค์ ฯ

๏ ดำรวจขี่รถเสือ เสนา รถฤๅ
สวมสอดใส่กายา เหมาะหมั้น
กางเกงกระหมวกนา เนกกนก วาดเอย
พื้นต่างตามศรีนั้น แห่งริ้วพลขบวน ฯ

๏ ผ้ากปรักตาวแต่งถ้วน ตนสพาย
ต่างเวียดเกาบิลสาย สอดคล้อง
ทนต์สารส่ำเสนงหลาย เฉลากล้อม กลึงเฮย
ทุกทั่วรันแทะซร้อง สบสิ้นทั้งมวญ ฯ

๏ รถเทียมสินธพทั้ง ลาลี — ลาศแฮ
กรมแสะเปนสารถี ขับผ้าย
รถโคคู่มหิงษ์มี ทนายนั่ง น่าฤๅ
คือหมู่กรมเกษตรย้าย ประฏกต้อนผายผัง ฯ

๏ สารถีแขนสั้นสนอบ สวนตน
แดงขลิบโหมดมงคล คาดเกล้า
กางเกงกอบดั่งกล ก่อนกล่าว นั้นนา
ขับรถบทจรเต้า หว่างริ้วทิวแถว ฯ

๏ ขบวนหนึ่งมกรธวัชขั้น ริ้วสอง
พาทย์หนึ่งบรรเลงประลอง ศัพท์ซร้อง
สารวัดแปดตนผอง ไตรตรวจ แห่นา
รันแทะหนึ่งกึกก้อง ครั่นครื้นกงไกว ฯ

๏ เครื่องประดับรถหนึ่งไส้ มีเสา สี่แฮ
ดัดพิดานดูเพรา เพรอศตั้ง
เสาน่าเหน็บทวนเฉลา สองเล่ม แลเฮย
เสาฝ่ายหลังง้าวทั้ง คู่หมั้นตรึงตรา ฯ

๏ สองบานแขนสุรัดไว้ ในพนัก
สองเล่มกระบี่หนังผัก ผูกหมั้น
พิดานวิลาศลักษณ์ ลายเสวตร ศรีเอย
รบายเพลาะแพรสองชั้น เฉอดพ้ำฟูโพยม ฯ

๏ ไพร่หลวงอาวุธหมั้น มือไกว กวัดแฮ
สิบเอ็ดขบวนทหารไทย ทั่วถ้วน
แปดสิบสำพลไกร เสมอทุก หมู่นา
ตนแต่งต่างอย่างล้วน หมวกเสื้อต่างศรี ฯ

๏ เสนากุฏเสื้อใส่ กางเกง
ลายคาดอาตมเหมาะเหมง โอบอ้อม
หมวกหนังต่างลายเลบง ลบองหลาก ศรีนา
แต่งต่างหมู่ดูพร้อม พรั่งเต้าตามขบวน ฯ

๏ เกณฑ์หัดแสงสินาศถ้า　　จำท้าย
หินคาบเสนงดินสพาย　　ทั่วถ้วน
สองฟากละสี่สิบนาย　　ผจงแต่ง ตนนา
ครบเครื่องศรีดำล้วน　　พิภุกพ้นพึงขาม ฯ

๏ อาสาทวนม่าศเต้า　　ไต่ถัด นั้นนา
ผูกภู่ขาวทั้งขนัด　　หนึ่งชั้น
ซ้ายขวาคู่แจงจัด　　กลก่อน กล่าวเอย
แต่งเครื่องแต่งคู่หมั้น　　ทมัดถ้าทวนถือ ฯ

๏ ทำลุธนูเงือดเงื้อ　　แบกตระแบง
สพักแล่งจาปทแมง　　อาตม์อ้อม
ศรีเขียวเครื่องครบแสดง　　สง่าแง่ งามเอย
เดอนดับโดยขนัดพร้อม　　รเบียบริ้วรายเรียง ฯ

๏ ทหารในเงื้อเงือดง้าว　　งอนชู เชอดฤๅ
แต่งเครื่องแดงศรีดู　　ดื่นแคล้ว
ล้อมวังโล่ห์กำพู　　พิจิตรกวัด ไกวเฮย
ตาวง่าอ่าเครื่องแพร้ว　　เพรอศน้ำเงอนศรี ฯ

๏ เรือกรรคทาถ้วนสี่　　ศอกกร กุมแฮ
สวมเครื่องแดงอาภรณ์　　สุกจ้า
ตาวคู่หมู่เถมอลมอญ　　คระวีว่อง หัดถ์เฮย
ประดับเครื่องเรืองรุ่งฟ้า　　ม่วงล้วนแลแสยง ฯ

๏ อาสาขวาซ้ายเทอด ตรีศูล
แดงอ่าอลงการ์จรูญ จรัสหล้า
รามัญมาศดั้งทูน ทายดาบ เดอนเอย
ครบเครื่องเหลืองทั่วหน้า ขนัดเต้าตามสถล ฯ

๏ เดโชท้ายน้ำพวก อาสา ใหญ่แฮ
ถือดาบชเลยลีลา ล่วงผ้าย
แดงศรีส่ำสรรพา ภูษิต สวมเอย
คลาคู่ดูคล้ายคล้าย คล่ำแคล้วแนวขบวน ฯ

๏ อาสาเขนมาศขึ้น เขนคระแวง
ใส่เครื่องศรีดินแดง ดื่นผ้าย
เกณฑ์หัดอย่างฝรั่งแปลง ตนต่าง ฝรั่งฤๅ
ทรงสินาศหอยโข่งท้าย สพักทั้งดินเสนง ฯ

๏ ไพร่หลวงกรมท่าพื้น ผจงกาย แต่งเฮย
อย่างแขกเทศทั้งหลาย เหล่าถ้วน
กระบี่โง้งง่าจำทาย เสโล่ห์ หนังนา
ลายวิลาศอาตม์อ่าล้วน หมวกเสื้อกางเกง ฯ

๏ อาสายี่ปุ่นเงื้อ ขวานปลาย ทวนฤๅ
ผูกภู่แดงสลัดชาย หนึ่งชั้น
แต่งตนเปลี่ยนแปลงกระลาย กระหลับเพศ จีนแฮ
เดอนถัดขนัดแขกนั้น เนื่องริ้วทิวเรียง ฯ

๏ อาสาจามแต่งแม้น มลายู เยียงเฮย
เหน็บกฤชไกวหอกชู คู่แคว้ง
บั๊นเหน่งคาดดำรู รจิตรปรัก เฉลาแฮ
หนังโพกพื้นผจงแสร้ง ฉลุล้วนกำมลอ ฯ

๏ กางเกงกับเสื้อใส่ สวมกาย
ดอกมาศกระบวนจีนลาย เลอศล้น
ซ้ายขวาละสี่สิบหมาย แปดสิบ ผสมแฮ
เดอนคู่เคียงเรียงต้น เชือกผ้ายพลผอง ฯ

๏ พันพุฒิอนุราชผู้ หัวพัน
กรมมหาดไทยได้สรรค์ สี่พ้อง
ล้อมวังกับเรือกรร กรมท่า
เกณฑ์หัดแสงบื่นต้อง แต่งตั้งแห่แหน ฯ

๏ หัวพันเทพราชผู้ นามแสดง
กรมพระกลาโหมแจง จัดถ้วน
พยุหบาตรยาตราแถลง ลักษณ์กล่าว ไว้นา
ครั่นครบขนบขนัดล้วน แห่หน้าเหล่าหลาย ฯ

๏ ทำลุท้ายน้ำกับ เดโช
เขนมาศทวนทองโท ตรวจตั้ง
อาสาส่ำสุรโย — ธาคู่ ขูเฮย
ขวาผ่ายซ้ายปั๊กษ์ทั้ง ยี่ปุ่นพ้องผองจาม ฯ

๏ เกณฑ์หัดอย่างฝรั่งด้วย	ทหารใน อิกเอย
มอญหมู่คู่โทได	ดาบดั้ง
เถมอลมวญมั่วพลไกร	สิบเอ็ด ขนัดนา
ตำแหน่งแจงจัดตั้ง	ฝ่ายขึ้นกระลาโหม ฯ

๏ ปี่พาทย์ประจำแห่หน้า	ขบวนนับ
ครบสิบห้าสำรับ	สบซร้อง
พันจันท์จัดบังคับ	ไตรตรวจ พร้อมนา
กรมมหาดไทยร้อง	เรียกอ้างหัวพัน ฯ

๏ รันแทะสิบห้าระหว่าง	ขบวนไคล
จ่ายอดดำรวจใน	ฝ่ายซ้าย
พนักงานตกแต่งไตร	ตรวจจัด ทั่วนา
พร้อมทั่วทุกขนัดผ้าย	พยุหริ้วเรียงจรัล ฯ

ร่าย
๏ ดับนั้นขบวนช้างดั้ง ตั้งรวดูชรดื่น หมื่นขุนดำรวจสนม กรมนอกทั้งซ้ายขวา คณนาผ่ายละหกนาย ทายธงฉาน ดำเนอน เดอนนำพลกลองชนะ รีบเรียงระยะไคลคลา เสื้อเสนากุฎสวม กรวมกางเกงริ้วเกียว ลายโอบเอี้ยวเอววง หมวกหนังทรงเศยรสรรพ นับสิบสองหกคู่ ถัดถึงหมู่เถมอลผอง ไพร่หลวงกลองชนะผาย สพายเภรีศรีแดง ขวาแขวงสี่สิบทัศ ขนัดฝ่ายซ้ายศรีเขียว นับดุจเดียวดังอ้าง

สองตราบข้างรายเรียง ประโคมเสียงพรรภุก กึกก้อง

ศัพทครื้นเครง สวมกางเกงกัญจุก บั๋ศตูสุกแดงศรี หมวก

กลีบมีแฉกยล กลลำดวนกลีบคลี่ จ่ากลองบี่คนละตน

แต่งสกนธ์อเคื้อ กางเกงเสื้อมัสหรู่ ทั้งคู่ใส่เสมอกัน

ศรีแดงฉันฉาดเฉอด ตุ้มบี่เทรอดสักระหลาด ลำดับ

สรพราศไพร่หลวง ปวงแตรฝรั่งพรั่งผ้าย ซ้ายขวาข้างละ

สิบทัศ ถัดพลเทอดแตรงอน ขวาซ้ายสรหลอนเทียมเท่า

เหล่าพลสังข์สองตน จรดลโดยต้นขนัด หมวกคลุมบั๋ศตูแดง

กางเกงทแมงเสื้อทมัด แดงศรีจรัสบั๋ศตู ดูดุจกันทั้งผอง

สี่สิบสองผสมสรรพ ขุนหมื่นนับสารวัด ขนัดกลองชนะ

สี่นาย ขนัดแตรหมายเสมอกัน แปดตนสรรค์ใส่เครื่อง

กลกล่าวเรื่องก่อนอ้าง ช้างดั้งน่าดับเดอน เมอลสี่สารยะเหย่า

เปล่าขบวนพลยาตร ผูกสักระหลาดแถบถกล ยลหลาย

อย่างต่างศรี มีเครื่องดาวฉมบั๋ด กระวินคร่ำรัชฎาไมย

ทึบเถือกไพรรจิตร ผ้าปกปฤษฎางค์ดาษ แผ่ลวดมาศสุกแสง

ข่ายทองแดงบั๋ดทอง ผ้าปกตระพองอัตหลัด พื้นแดง

จรัสโอภาษ รัดพลุกมาศทองเหลือง เรืองจำรูญหร่ามแพรว

หัศดาภรณเลอศแล้ว พิลาศล้ำเหลือถวิล แลนา ฯะ

๔ ไอยรินทร์ที่หนึ่งแกล้ว กลางรงค์
เสนอชื่ออัษฎาพงษ์ เพรอศพ้น
ห้าศอกคืบสูงคง เศษสิบ นิ้วนา
ควรคู่พาหนต้น ต่อสู้ศึกสาร ฯ

๑ หมอไชยศักดิ์ขึ้นขี่ ตอดำ รงฤา
ขุนหมื่นทวนทองประจำ กึ่งช้าง
กรทายเทอดทวนคำ ควรพิศ นาพ่อ
ทนายคชเปนควาญง้าง ท่อนท้ายกรายขอ ฯ

๑ ที่สองคชาชาติผู้ สมญา ยศแฮ
ขนานชื่อบรรยงก์ไอรยา เลอศล้ำ
ห้าศอกสืบคืบปรา– กฎแง่ ตระหง่านเอย
อีกแปดองคุลีซ้ำ เศษด้วยโดยสูง ฯ

๑ หมอไชยสิทธิขึ้นนั่ง สอสาร
ทวนมาศหมื่นขุนธาร เทอดตั้ง
ท่ามกลางคชยุทธยาน ยลสง่า งามเฮย
ควาญคชทนายท้ายรั้ง ร่อนถ้าราขอ ฯ

๑ ที่สามนามช้างเรียก มารกระบิล
งามเงื่อนเทพยหัศดินทร์ เผด็จเสี้ยน
ห้าศอกคืบกายิน เศษหก นิ้วนา
อาจเข่นคชศึกเที่ยร สมิทธิแท้เทียมเสมอ ฯ

๑ หมอไชยฤทธิอยู่รั้ง ตอคช
ขุนหมื่นมาศทวนยศ เทอดย้าย
ทนายชางเชอดขอจรด กายเกี่ยว ท้ายแฮ
ยอบาทยาตราผ้าย ต่อริ้วทิวขบวน ฯ

๑ ทีสีมีชื่อตั้ง ศิลป์นรายน์
ห้าศอกคืบสูงกาย ถงาดเงือม
นิ้วสี่สืบเศษหมาย ประมาณรูป แลฤๅ
คิริเมขล์มารอาศน์เอื้อม ออกอ้างเอาสมาน ฯ

๑ หมอไชยรงค์ขี่ขึ้น ตอไอย— ราฤๅ
ขุนหมื่นมาศทวนได เทอดด้ำ
กลางสารถ่องเถือกไสว เวหาศ หนเฮย
ทนายคชกดขอจ้ำ จ่อท้ายกายกเรนทร์ ฯ

๑ หมอเลือกขี่คชตั้ง ถือขอ เกราะเอย
ขุนหมื่นทองทวนยอ หัดถ์ตั้ง
ห้าชั้นภู่พิศพอ ฉาดชาด ศรีนา
สนอบพอกเดชา(๑) ทั้ง ยกพื้นกางเกง ฯ

---

(๑) คำว่าเดชานี้ เห็นในจดหมายเหตุรับแขกเมืองอเมริกัน รัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ ใช้ว่าเสื่อเปรชา พอกเปรชา ในเรื่องเดียวกันอีกแห่งหนึ่ง ใช้ว่า พอกเดชา เสื่อเดชาเป็นเครื่องแต่งคนถือทวนบนหลังช้าง ตรงกับในโคลงนี้

๑ คาดผ้าปั๊กโอบอ้อม　　เอวทรง
สารละสองคนคง　　แปดถ้วน
ควาญคชครบสี่ผจง　　กายก่อง
หมวกกลีบลำดวนล้วน　　พิลาศด้วยแดงศรี ฯ

๑ เสนากุฎสนอบพื้น　　แดงฉาย
ยกอย่างกางเกงลาย　　อาตม์อ้อม
ขอข้างต่างจำทาย　　กรเทอด ถือแฮ
นับสิบสองตนพร้อม　　ขี่สินสี่คเชนทร์ ฯ

๑ ขุนหมื่นหมายพวกผู้　　แสงสรร — พยุทธแฮ
ต่างนุ่งสองปั๊กผัน　　ผาดเต้า
กำกับคชปีลัน —　　ทนานับ แปดฤๅ
ช้างละสองนายเผ้า　　คาดเกี้ยวทุกคน ฯ

๒ พลขบวนแห่พญาช้าง　　พระเทพกุญชรอ้าง
๑
ดำรวจซ้ายในดำเนอน　　แห่นา ฯ

๑ เถมอลดำรวจขวาในเบื้อง　　พญาเสวตรกุญชร
เยื้อง พยุหตั้งตามขบวน　　ถัดนา ฯ

๑ มวญองครักษใหญ่ซ้าย　　พญามงคลนาคินทร์ผ้าย
รยะริ้วทิวสาม　　ขนัดนา ฯ

๏ งามขวาใหญ่ไต่เท้า พญามงคลหัศดินทร์เต้า
แห่แคล้วแนวพยูห์ สี่นา ฯ

๏ หมู่นอกซ้ายย้ายห้อม พระบรมฉัททันต์ล้อม
หลั่นห้ำแห่แหน แน่นนา ฯ

๏ แสนส่ำนอกขวาคล้อย พระบรมคชลักษณ์ต้อย
แต่งเต้าลำเนาขนัด หกนา ฯ

๏ ถัดแสนยาสนมซ้าย พระบรมไอยราย้าย
หยุหเยี้องเบี้องขบวน เจ็ดนา ฯ

๏ มวญหมู่ขวาสนมแกล้ว พระบรมเอกทันต์แคล้ว
คลาศด้าวอัษฎา สถานนา ฯ

ร่าย
๏ ดำรวจน่าแปดกรม ระบมกันแต่งแง่ แห่พญาช้างแปดขบวน ประมวญหมู่พลก่องกาย เมอลเหมือนหมายทุกหน้า ถือธวัชห้าชายเดอน ตำเนอนนำริ้วทิวละคู่ อยู่ธึกยรรยงทรงเสนากุฎสนอบ งอบหนังนุ่งกางเกง ริ้วเหมาะเหมงทั้งมวญ เกี้ยวลายกระบวนบรรจง ถดองครักษไพร่หลวงปวงต้องแห่ขบวนละหมู่ ห้าคู่ถือธงมกร สิบตนจรยะไย่ใส่เสนากุฎเสื้อ กางเกงอเคี้อแดงศรี หนังหมวกมีทุกนาย เกี้ยวกระบวนลายเอวรัด จัดขุนหมื่นแปดดำรวจ สารวัดตรวจทุกกอง ขบวนละสองเสมอมี อำอินทรีย์ฤๅต่างอย่างสารวัดก่อนกาล ประมาณสิบหกคณนา อัษฎาดำรวจ

ไพร่หลวง ปวงแห่พญามาตงค์ ถือข่ายวงแวดห้อม ล้อมช้างละแปดตนคน ล้วนแต่งสกนธ์เยี่ยงยุทธ เสนากุฎเสื้อสวม กรวมกางเกงแต่งตก ตุ้มปี่ปกกระบานบนพื้นโสภณแดงพรรณ อ้อมเอวสรรพลายล้วน แปดขบวนถ้วนครบที่ หกสิบสี่มวญหมาย หมื่นขุนนายทั้งผองทั่วแปดกองแปดกรม โอ่อาตมเรืองรุ่ง สองบั๋กนุ่งตามธรรมเนียม คาดเกียวเตรียมตรวจพล คนถือข่ายทุกหมู่อยู่ขนัดหนึ่งนับ เดอนสำหรับตามขบวน ประมวญเปนแปดตน พลถือโต๊ะเงอนทอง รองกล้วยอ้อยตฤณา หม้อธาราไหรญ ครบสี่คนหนึ่งคช กำหนดพลตระบองกลึง ถึงสิบคู่ดูหลาย พลแส้หวายทัดเท่า เหล่าสัประทนเกล็ดถือคือพลถ้วนขบวนละสี่ แต่งตามที่ทั้งปวง ล้วนไพร่หลวงกรมคช กำหนดประมวญหมู่พล ช้างหนึ่งคนสี่สิบแปดแวดล้อมแห่แหล่หลาม แต่งตนงามตามขนาด กางเกงวิลาศริ้วลาย เกี้ยวเกี้ยวกายทมัดทแมง ใส่มงคลแดงสักระหลาด สรพราศพลอิกสาม หามกระบี่เผือกสองตนกั้งสัประทนหนึ่งนับ กับเทอดถาดเหรญ อ้อยหนึ่งคนหนึ่งกล้วย อิกสองด้วยเปนห้า ผ้าเกี้ยวกางเกงมงคลแต่งตัวกลก่อนอ้าง เฉภาะแต่พังเผือกช้าง นอกนั้นวานรโหดนา ฯ

๑ เนืองนิกรหมื่นขุน กรมกุญชรแจงจัด เปนสารวัดขบวนละสอง หนึ่งถือตระบองกรึงนาย หนึ่งแส้หวายเงือดเงื้อ เสื้อเสนากุฎลาย สวมใส่กายก่องกุ หมวกหนังฉหุลายมาศ พื้นชาดฉาดผ่องพุ่ง สองบั่กนุ่งคาดลายสพายกระบี่ผู้กหนัง ดังนั้นทั้งแปดขบวน ประมวญสิบหกนายผ้าย เดอนแหนเดอนแห่ย้าย ย่างเยื้องจรประจำขนัดนา

๔
๑ พังนำขบวนแรกรู้ สมญา รวางฤๅ
คือเรียกเทพยลีลา ชื่อให้
สี่ศอกคือจตุรา นิ้วขนาด สูงเอย
เคยผูกพระที่นั่งไท้ ธเรศเจ้าจอมถวัลย์ ฯ

๑ นายมหาคชรัตน์ขึ้น ขี่คอ คชเอย
เหย่าหย่อนกรกุมขอ ขับผ้าย
ควาญสถิตย์ปฤษฎางค์ยอ องกุศ แกว่งแฮ
เกี่ยวกดจรดท่อนท้าย เร่งต้อนเตือนจรัล ฯ

๑ ดับนั้นคชาชาติแก้ว กรินี เสวตรเอย
พระเทพกุญชรลี — ลาศเยื้อง
สูงสี่ศอกคืบมี นิ้วนับ แปดนา
ถับถับขยับย่างเบื้อง บาทย้ายผายผัง ฯ

๏ จบคชศิลป์หนึ่งผู้ เถลองสอ สารแฮ
รังรักษ์พนักงานหมอ ท่านใช้
นายกรินทร์คชประสิทธิขอ ท้ายเกี่ยว ท้ายเฮย
ท้ายสถิตย์กิจควาญให้ ยาตรต้องตามขบวน ฯ

๏ ถับถึงพังเชือกทั้ง โทสาร
สี่ศอกคืบเศษประมาณ สิบนิ้ว
ทัดเทียบเปรียบสูงสมาน เสมอคู่ เคียงนา
ทูลบาศยาตรในริ้ว ค่อยคล้อยคลอตาม ฯ

๏ เทพาลีลาศชี้ ชื่อพัง หนึ่งเอย
ทรงศักดิขุนขี่หลัง ผ่ายหน้า
ทนายคชนั่งเนายัง ท้ายประทับ ขอแฮ
เตือนไต่ไคลช้าช้า ห่อนร้อนเร็วจรัล ฯ

๏ หนึ่งพังแต่งตั้งยศ สมญา ยศฤๅ
คือชื่อหงษ์ลีลา เลอศช้าง
ขุนทรงสิทธิเสนอนา มกรขี่ คอเฮย
ควาญคชกดขอช้าง ขับท้ายคลายคระไล ฯ

๏ ถับถึงพลายแทรกเต้า ตามสาร ขนัดนา
ห้าศอกคืบสูงประมาณ แง่เงื่อม
กำจรจักรพาฬขนาน ขนาดศักดิ สมเอย
อาจจักอุกจักเอื้อม จักอ้างชนคชินทร์ ฯ

๏ ผู้เถลองไอยเรศได้ ถานา ศักดิแฮ
พญาเพทราชา เลื่องหล้า
ควาญสถิตย์ทิศท้ายรา ขอจรด ร่อฤๅ
ทนายนับร้อยเศษห้า สิบเต้าตามสาร ฯ

๏ ขบวนสองพังหนึ่งขึ้น กุญชร รวางนา
นามเรียกบุษบากร ท่านตั้ง
หลังเรียบรเบียบบทจร เหยาะย่าง เสมอเฮย
สูงสี่ศอกคืบทั้ง เศษนิ้วโทถึง ฯ

๏ นายสวัสดิคชฤทธิผู้ เปนหมอ
เหอรแห่งตำแหน่งสอ เหมาะหมั้น
ควาญขับจับขอยอ อยู่ท่อน ท้ายนา
ยั่งยั่งรั้งฤๅกระชั้น พยุหหน้านำขบวน ฯ

๏ ถั่น (๒) ถัดตระบัดเผือกผู้ เผยอยศ ยิ่งแฮ
พญาเสวตรกุญชรคช ชื่ออ้าง
ห้าศอกคืบกำหนด นิ้วเศษ หกเฮย
มหานุภาพนายท้ายช้าง ขี่ขึ้นตอกรินทร์ ฯ

---

(๒) ตรงนี้บางฉบับเปน ถั่น บางฉบับเปน ถับ ของเดิมจะเปนอย่างไร ไม่มีที่สอบ

๏ นายเสพย์คเชนทรใช้ พนักงาน ควาญเอย
ขับย่างยอบทมาลย์ ยาตรเยื้อง
พังเชือกอีกสองสาร สูงทัด กันนา
ห้าศอกเดอนโดยเบื้อง ฝ่ายด้าวปฤษฎางค์ ฯ

๏ หมื่นศรีสิทธิบาศขึ้น ตอกิรี— นินา
ควาญนั่งหลังหัตถี ที่ท้าย
โกสุมภ์ชนีมี นามหนึ่ง พังเอย
เหย่าเหย่าเต้าฝ่ายซ้าย แห่งริ้วทิวแถว ฯ

๏ ฝ่ายขวาคชาเชือกผู้ เถลองสอ นั้นฤๅ
หมื่นราชสิทธิกรรม์ขอ จ่อจ้อง
โกสีย์อับศรยอ ยศชื่อ พังเอย
ควาญขับท้ายย้ายต้อง ขนบตั้งตามสถาน ฯ

๏ ถัดนั้นพลายแทรกอ้าง นามขนาน รวางฤๅ
คือคชไฟพระกาล เลอศล้ำ
ชาญศึกเชี่ยวศึกสาร ชนชนะ สารนา
ห้าศอกหกนิ้วซ้ำ เศษอ้างสูงสกนธ์ ฯ

๏ พญากำแพงผู้ขี่ ตอคช นั้นฤๅ
ควาญเทอดขอท้ายจด จิ้มข้าง
เถมอลไพร่ไต่ตามยศ ร้อยหนึ่ง นาพ่อ
ทายเครื่องอุปรโภคบ้าง อีกทั้งสาตรา ฯ

๏ ขบวนสามนามคชหน้า นำจรัล พังฤๅ
เรียกชื่อบุษบาจันทร์ แต่งตั้ง
สูงสี่ศอกคืบบรร ยายเศษ นิ้วนา
นับสี่ถี่เท้าทั้ง เรียบด้วยเรวเดอน ฯ

๏ เบื้องนั้นบรรลุผู้ เผือกกรินทร์ หนึ่งฤๅ
ดำกระหลับกระลายกายิน ด่อนได้
มงคลคชนาคินทร์ ขนานชื่อ เฉลอมนา
สามศอกคืบสูงไส้ เศษนิ้วอัษฎางค์ ฯ

๏ นายปราบไตรภพให้ เถลองสาร สอฤๅ
มือทมัดขอคร่ำธาร เทอดด้ำ
นายกเรนทรพัดชาควาญ กรง่ำ ขอเอย
งามคชงามคนล้ำ เลอศเพี้ยงพิศวง ฯ

๏ พังเชือกทั้งคู่เต้า ตามถัด นั้นฤๅ
สูงสี่ศอกคืบทัด เท่าไซ้
กินรปักษีหัศ ดีหนึ่ง นามนา
หนึ่งกินรีสวรรค์ได้ ชื่อตั้งในรวาง ฯ

๏ ขุนหมื่นกรมเชือกขึ้น ฅอสาร สองแฮ
นายหัดถีเถลองควาญ ขับผ้าย
ตามรเบียบพยุหบาตรการย์ เกณฑ์แห่ กฐินนา
ไย่ไย่ไคลบทย้าย ย่างเยื้องยรรยง ฯ

๏ ดับดลพลายแทรกเต้า ไต่ถัด นั้นนา
นามวิเชียรจักรพรรดิ เลอศแล้ว
ห้าศอกคืบสูงวัด เศษนพ นิ้วเอย
พญาพระกฤษณขี่แคล้ว คลาศคล้อยทางสถล ฯ

๏ ควาญท้ายนายคชขึ้น ท้ายประจำ อยู่นา
ขอเกี่ยวเหนี่ยวด้ำกำ กดง้าง
ทนายไพร่ไต่ตามตำ– แหน่งนับ ร้อยแฮ
ถือเครื่องยศยลสล้าง หอกง้าวตาวทวน ฯ

๏ ขบวนสี่มีชื่ออ้าง กิรินี นำนา
บุษบกเบญจามี ชื่อรู้
สี่ศอกคืบเศษทวี นิ้วขนาด สูงเอย
นายราชกิริยงผู้ ขี่ทั้งควาญคเชนทร์ ฯ

๏ ถั้นถัดสัตบุษป์แม้น ศรีคชา นั้นฤๅ
สามศอกสูงทศา เศษนิ้ว
มงคลทัศดินทร์พญา คชหนึ่ง นามเฮย
ย้ายย่างหว่างขนัดริ้ว รยะเบื้องขบวนสาร ฯ

๏ ฤทธิกุญชรหน้านั่ง เนากับ สอนา
นายจิตรคชลักษณ์ขับ ขี่ท้าย
พังเชือกซึ่งเดอนดับ โดยปฤษ–ฎางค์ฤๅ
สูงสี่ศอกคืบลม้าย เทียบทั้งโทประมาณ ฯ

๏ หนึ่งนามรวางแต่งตั้ง กินรี ร่อนฤๅ
หนึ่งกินรรำมี ชื่อพร้อง
กรมเชือกหมื่นขุนทวี คชสถิตย์ ตอนา
ควาญขับท้ายย้ายจ้อง จดเท้าเทาตาม ฯ

๏ ราชวังเมืองยศได้ ที่พระ นาพ่อ
ขี่สุรงคเดชะ ชื่อช้าง
พลายแทรกหว่างพยุหะ แห่แห่ง นั้นแฮ
ห้าศอกสิบเอ็ดอ้าง เศษนิ้วขนาดสูง ฯ

๏ คชควาญสถิตย์ที่ท้าย ทายขอ
ทนายนับครบร้อยพอ ศักดิ์ย้อม
สรรพาวุธยกยอ ยศเครื่อง ถือนา
ไต่ติดทิศหลังพร้อม พรั่งเต้าพรูตาม ฯ

๏ ขบวนห้าคชาชาติให้ นำลี— ลาศแฮ
เฉลอมอาศน์ทองกิรินี เรียกร้อง
สี่ศอกคืบอินทรีย์ สูงขนาด วัดนา
หลังเรียบรเบียบบาทจ้อง ย่างย้ายไป่เสทือน ฯ

๏ จำนงกิริรักษ์รั้ง สอสาร
ควาญคชคือคชบาล ฝากเผ้า
ขับขี่คลี่บทมาลย์ เมือมารค
ถับถับถี่ผีเท้า ยาตรเยื้องบาทสเทิน ฯ

๏ ตระบัดรัตนาคผู้ เสนอนาม พระฤๅ
บรมฉัททันต์สรรพงาม เลอศแล้
ศรีหลากเล่ห์โลหดามพ์ ดวงเนตร เสวตรเอย
ทนต์เทียบทองถ่องแท้ พิลาศล้ำเหลืองพรรณ ฯ

๏ หกศอกสูงเศษซ้ำ สามอง คุลีแฮ
ยลแง่งามพิศวง สุดอ้าง
เสมอสารสมิทธิมง- คลอาศน์ อินทร์เอย
ควรคู่พาหนะช้าง ที่นั่งเจ้าจักรพาฬ ฯ

๏ ผู้หมอสอสถิตย์ไส้ สมญา ยศฤๅ
นายบวรไอยรา เรียกพร้อง
ผู้เถลองแหล่งท้ายคชา ชี้ชื่อ เขาเฮย
นายจักรคชสีห์ต้อง แต่งให้เปนควาญ ฯ

๏ พังเชือกเลือกเท่าทั้ง โททัด กันนา
ห้าศอกสูงเสมอจัด คู่ได้
สกลเกสรนามหัด- ถีหนึ่ง นาพ่อ
บวรรัศมีหนึ่งให้ ชื่ออ้างรวางเถลอง ฯ

๏ หมื่นขุนกรมเชือกใช้ งานประจำ ตอนา
นายคชควาญจำนำ นั่งท้าย
ขี่ขับดับเดอนดำ- แหน่งขนัด หลังแฮ
เคียงคู่อยู่ขวาซ้าย ติดเต้าตามจร ฯ

๏ จึ่งพลายแทรกไต่ต้อย　อุไภยพัง บาศเฮย
ขานชื่อชนะจำบัง　บอกแจ้ง
สูงห้าศอกเศษยัง　อิกหก นิ้วนา
อาจจักยอยุทธแย้ง　เย่อยื้อทวารเวียง ฯ

๏ พระหนึ่งนามแต่งตั้ง　คชภักดีเอย
ตอขี่ควาญเตือนตัก　เร่งต้อน
ทนายแปดสิบสรพรัก　สรพรั่ง พร้อมนา
เดอนเบียดเสียดซรับซร้อน　แซรกซร้องตามสาร ฯ

๏ ขบวนหกตกแต่งให้　ดำริ พังนา
ฉลองอาศน์แก้วหัศดี　ชื่ออ้าง
สูงสี่ศอกเศษมี　สิบเอ็ด นิ้วเอย
นำหมู่พยุหบาตรช้าง　แห่งฉ้อสถิตย์สถาน ฯ

๏ ผู้เถลองกุญชเรศรั้ง　หนกัณ— ฐานา
นายภักดีกิรีกรรม์บัญ—　ญัติได้
ควาญท้ายขับท้ายจรัล　รัถเยศ
ย้ายบาทยาตรเหย่าให้　เนื่องริ้วทิวเรยง ฯ

๏ จึ่งบรมคชลักษณ์ล้ำ　ภาุภพ
ตามพองคาพยพ　ถ่องแท้
สูงสี่ศอกคืบครบ　เศษสืบ ห่อนเฮย
งามรูปงามลักษณ์แล้　เล่หช้างวัชรินทร์ ฯ

๑ จำลองนามหนึ่งอ้าง เทพา จรฤๅ
เหอรแห่งคชกัณฐา ผาดผ้าย
นายแม่นคชสารมา เถลองแหล่ง ควาญเฮย
เตือนตักคเชนทรย้าย ยาตรเต้าเทาสถล ฯ

๑ จึ่งช้างเชอญบาศทั้ง พังชไม
เดอนคู่เคียงคู่ไคล เคลื่อนคล้อย
สูงสี่ศอกคืบไป ต่ำกว่า กันเฮย
เทียบทัดจัดห่อนห้อย เปรียบได้ดูเสมอ ฯ

๑ หนึ่งชมกลิ่นรื่นรู้ นามยิน
หนึ่งชื่นกลิ่นรวยคชินทร์ ชื่ออ้าง
กรมบาศหมื่นขุนกรินทร์ ฅอขี่
ควาญคชคชรักษ์รั้ง อยู่ท้ายกายดำรี ฯ

๑ บัดดลถกลฤทธิอ้าง ออกนาม
พลายแทรกแทรกไต่ตาม รยะนั้น
ห้าศอกคืบสูงงาม ถงาดแง่ สง่าเฮย
ดูดั่งแสร้งผจงปั้น รูปให้ยลสยอง ฯ

๑ ผู้ขี่หัดถีนาคนั้น นามรัง– สฤษดิฤๅ
พระชื่อศรีภวัง เพรียกพร้อง
คชควาญอยู่งานหลัง เลอที่ เขานา
ทนายนับแปดสิบซร้อง ต่ำเต้าตามคระไล ฯ

๑ สร้อยมาลีชี้ชื่อ คชาพัง หนึ่งเอย
ขบวนสัตว์จัดจ่ายบัง คับให้
สูงสี่ศอกขนาดยัง เศษหก นิ้วนา
ตกแต่งตำแหน่งได้ ออกหน้าขนาดนำ ฯ

๑ นายท้ายหนึ่งนั่งเบื้อง บนกัณ— ฐานา
เกณฑ์ขี่กิรินีจรัล เร่งเร้า
จำนงคชผจองบัญ— ญัติชื่อ เขาแฮ
ควาญชัยขยับยาตรเท้า ที่ท้องสถลทาง ฯ

๑ ถัดถึงพระยากระล้วน ตลอดกา— ยินเฮย
นามพระบรมไอยรา เรียกแจ้ง
สี่ศอกคืบคณนา นิ้วสิบ สูงแฮ
เฉกเช่นปรายประแป้ง สบสิ้นสรรพางค์ ฯ

๑ นายอักษรเทพยขึ้น สอสาร
กรเกาะขอกรอธาร เงื้อดง้าง
นายบาลกิริอาศน์ควาญ เนานั่ง หลังเฮย
มือทมัดคัดขอข้าง ขับให้ด่วนเดอน ฯ

๑ พังบาศยาตรคู่แคล้ว เคียงกัน ตามนา
หนึ่งชื่อเหมอนันต์ หนึ่งตั้ง
นามจันทรรัศมีบัญ ญัติยศ คชฤๅ
สูงสี่ศอกกับทั้ง หกนิ้วเสมอหมาย ฯ

๏ ขุนหมื่นหมู่เชือกรั้ง บริรักษ์ ตอเฮย
ควาญคชผู้พิทักษ์ ท่านใช้
สารสองถ่องศุภลักษณ์ แลเลอศ ลักษณ์ฤๅ
เทียมเทียบเปรียบกันได้ ห่อนเตี้ยต่ำสูง ฯ

๏ จึ่งถึงพลายแทรกอ้าง สมญา ยศฤๅ
บุญยิ่งยิ่งโสภา พิศพ้น
ห้าศอกเศษคณนา นิ้วนับ สามแฮ
อาจจักผูกเครื่องต้น แต่งตั้งคชาธาร ฯ

๏ หลวงคชสิทธิสถิตย์ด้าว ดำรี สอฤๅ
ควาญภิบาลหัดถี เห็จท้าย
ทนายนับหกสิบมี ตามไต่ หลังเฮย
อาวุธอุปโภคสล้าย สรล้างถือสลอน ฯ

๏ ขบวนแปดพังหนึ่งหน้า นำจร
พร้อมเพรอศพรรณกุญชร ลักษณ์ล้วน
ศรีมาลาศนามกร รวางใหญ่ มีนา
สี่ศอกหกนิ้วถ้วน บอกเบื้องสูงสกนธ์ ฯ

๏ จำนองคชเลอศได้ เถลองบน สอเอย
นายคชควาญเนาหน แห่งท้าย
ขับช้างย่างโดยสถล พยุหบาตร นั้นนา
นับขนัดอัษฎาผ้าย ที่ริ้วทิวกรินทร์ ฯ

๑ บัดลุคชลักษณ์พื้น แดงพรรณ ผ่องนา
นามพระบรมเอกทันต์ ท่านให้
โทนทนต์ทักษิณวรรณ เสวตรเนตร นาพ่อ
สูงสี่ศอกขนาดได้ เศษนิ้วฤๅมี ฯ

๑ นายท้ายฝ่ายหน้านั่ง เศียรสาร
เสนอชื่อชำนัญคชการ แกว่นแกล้ว
ชำนาญคชผจงครวญ เสถียรที่ ท้ายแฮ
ถับถับขับคชแคล้ว คลาศคล้อยรัถยางค์ ฯ

๑ บัดคู่พังบาศอ้าง นามกร
หนึ่งอุไทยเขจร ชื่อตั้ง
รบำในหนึ่งกุญชร รวางเปลี่ยน แปลงฤๅ
สี่ศอกคืบสูงทั้ง เศษนิ้วหนึ่งสมาน ฯ

๑ หมื่นขุนทมุลบาศให้ ประจำงาน
ตอขี่กิรินียาน ทุกผู้
ควาญคชคชบริบาล แห่งคช นั้นฤๅ
เกณฑ์จ่ายท้ายสถิตย์รู้ ทั่วถ้วนพังผอง ฯ

๑ ดับนั้นพลายแทรกช้าง รวางทรง
เชอดชื่อคือมิ่งมง— กุฎล้ำ
ห้าศอกขนาดสูงคง นิ้วเศษ สามนา
ชนชนะอริราชห้ำ หักเสี้ยนศึกสาร ฯ

๏ ผู้ขี่มีชื่อตั้ง ตามยศ
ตำแหน่งคือหลวงคช ศักดิอ้าง
ควาญท้ายบ่ายขอจรด รอแทบ ท้ายแฮ
หกสิบทนายตามช้าง พรั่งพร้อมภายหลัง ฯ

๏ พานทองสองชั้นใส่ ไตรกฐิน ทานนา
ทุกทั่วตัวพระยาคชินทร์ แปดถ้วน
สรรพาภรณกรินทร์ รจเรข
ต่างต่างอย่างหลายล้วน สลับแก้วแกมศรี ฯ

๏ รำพรรณบิลันทนพร้อม ไพรบุลย์ เบญจ์เอย
พระเทพพระยาเสวตรกุญ – ชเรศอ้าง
มงคลหัศดินทร์อดุลย์ อิกฉัท ทันต์นา
หนึ่งกับนาคินทร์ช้าง เผือกผู้เฉลอมเวียง ฯ

๏ ผูกเครื่องแถบมาศทั้ง ดาวฉลัก กุดั่นนา
พิศภู่จงกลตระศัก ก่องแก้ว
กระวินคำคร่ำทึบสรพรัก พรายเพรอศ
ตระพองพาดตาดพัตรแพร้ว พร่างพร้อยข่ายทอง ฯ

๏ พระเทพพังเผือกใส้ ใส่กรอง เชองนา
หางแห่งต้นสวมซรอง มาศห้อม
ข่ายมุขปักปกตระพอง พัตรยิ่ง อย่างแฮ
พิเศษกว่าสารสี่พร้อม เครื่องอ้างเอกเฉลิม ฯ

๑ รัดพลุกสุกมาศล้ำ จำลาย
ประดับสรรพสิ่คชพลาย เลอศหล้า
อลงกฏรจเรขหลาย แลพิลาศ หลากแฮ
เถือกถ่องรองเรืองฟ้า เพ่งเพี้ยงพิศวง ฯ

๑ ตรีคชคชลักษณ์ทั้ง ไอยรา
อิกเอกทันต์ขวา เอกไส้
อลงกรณ์หย่อนสรรพา— ภรณ์เครื่อง รองฤา
สามนับสำหรับให้ ประดับถ้วนสารสาม ฯ

๑ จงกลภู่ข่ายพร้อม วไลยทนต์ ทองเอย
จำหลักฤา[๓] กอบประกล กุแก้ว
ผูกคู่เครื่องพลูผล พิจิตรโหมด หุ้มแฮ
กระวินคร่ำทองทึบแพร้ว เพรอศพ้นพรายพรรณ ฯ

๑ ปกตระพองผ้าแย่งพื้น อัตหลัด แดงฤา
ศรีสดรจเรขจรัส อร่ามพร้อย
ทั้งสามคชาทัด เทียมเทียบ เสมอเอย
อ่าเอี่ยมสอาดขนาดน้อย เครื่องช้างอย่างโท ฯ

(๓) ฤา ตัวนี้จะอย่างไรไม่ทราบ เห็นฉบับเปนเช่นนั้น ไม่กล้าแก้

๏ คลังมหาสมบัติให้ เกณฑ์กัน
กำกับภาชนสุวรรณ ใส่ผ้า
ขบวนหนึ่งหนึ่งนายปั้น พนัก งานเอย
ตามไต่ไคลช้าช้า อยู่ท้ายพระยาสาร ฯ

๏ ชาวคลังศุภรัตได้ กำกับ ไตรเอย
หนึ่งคชหนึ่งขนัดนับ หนึ่งเผ้า
สรรพยุทธหมื่นขุนจับ แส้ซ่น งาแฮ
คุมเครื่องคชาภรณ์เต้า ติดต้อยสี่ตน ฯ

๏ สรีผู้กำกับถ้วน ขบวนละหก คนเฮย
สองปั้กนุ่งเหน็บพก พ่วงห้อย
ทำเทียมที่แต่งตก ตามขนาด เคยนา
เกี้ยวคาดเติมเพิ่มน้อย หนึ่งให้อ่าโถง ฯ

๏ จางวางอีกปลัดเท้า กรมสาร
ตัวสี่ตัวรองควาญ ทั่วผู้
ประดับสรรพอลงการ โอ่อาตม์
จำแนกแจกอรรถรู้ ร่ายเบื้องบทแสดง ฯ

ร่าย ๏ แถลงบีลันทน์อลงการ์ แห่งพระยาพระหลวง ปวงนายท้ายทั้งสอง ตัวสี่รองเลวหลาย สองปั้กลายนุ่งหมัด กลัดสนับเพลาเกี่ยวคาด ลายสำอาดอเคื้อ เสื้อครุยพอก

ศรีเศวตร สามกายเกษทั่วตน แต่งสกนธ์บมิแปลก ควาญพลายแทรกแต่งตก กางเกงยกนุ่งสรพรัก เกี้ยวผ้าปักโอ่อ่า ท้ายหัดถ์ง่าขอช้าง ช้างทั้งเชือกควาญชน อ่าสกนธ์กลพร้อง พ้องพลายหมอมีมือ ถือขอเกราะคะคว้าง พวกพังช้างหมู่หมอ ขอไม้เท้าทายเทอด พิศเพราเพริศแพร้วแพร้ว ขุนคชควาญคชแกล้ว กลั้นกล้ากลางณรงค์ ฯ

๑ อลงกรณ์พังนำ ประจำเครื่องหุ้มสักระหลาด แดงดูฉาดเรืองรอง ผูกข่ายทองอังกฤษ ภู่หูติดจงกล กาษฐโสภณมาศย้อม พร้อมผ้าปกปฤษฎางค์ หักทองขวางมลังเมลือง กระวินทองเหลืองแลพิลาศ ช้างเชือกบาศแต่งจัดเครื่องหุ้มปัศตูฉาด ผูกข่ายมาศอังกฤษ ภู่กรรณติดห่อนแต่ง ผ้าปกแห่งหนหลัง บังคลุมบาศมาศปัก หักสุพรรณเฉิดฉิน กังษกระวินกลอ้าง ประดับทุกตัวทั่วช้าง พวกพื้นพังผอง ฯ

๒ เชือกบาศทองเถือกแพร้ว ใส่หลังพังบาศแคล้ว
๏ คลาศเต้าตามกรินทร์ สี่นา ฯ

๑ คชินทรเทพกุญชรไส้ พระยาเสวตรกุญชรใช้
เชือกแต้มทองตาม งามนา ฯ

๏ สามนาคินทรเผือกผู้ มงคลหัศดินทร์รู้
ถี่ถ้วนขบวนแสดง ดุจนา ฯ

๏ แถลงสี่หัศดินทรไท้ บาศเลวฤๅห่อนไล้
มาศแม้นสี่คชา ก่อนนา ฯ

๏ ไอยราฉัททันต์อ้าง คชลักษณเอกทันต์ช้าง
เชือกล้วนเลวตาม เต้านา ฯ

๏ สามพลายแทรกออกญา เพทราชากำแพงทั้ง
พระกฤษณบวรวังตั้ง ศักดิ์อ้างนามพญา สามนา

๏ คชาแทรกที่พระสาม นามราชวังเมืองรู้
อิกศรีภวังผู้ หนึ่งทั้งคชภัก ดีนา ฯ

๏ ผูกกระเบนสักระหลาดถกล สัประทนแดงกางกั้ง
โดยตำแหน่งยศตั้ง หกช้างกลกัน แลนา ฯ

๏ อิกสองนั้นลดยศ คชสิทธิคชศักดิไซร้
กระเบนแลสัประทนไร้ สบสั้นสองสาร นั้นนา ฯ

๏ อลงการสารแทรกผูก เครื่องลูกพลูทั่วถ้วน
หุ้มสักระหลาดฉาดล้วน เล่ห์นั้นทั้งผอง คชนา ฯ

๏ ข่ายทองอังกฤษพราย กระวินคร่ำลายปรักแพร้ว
ทองรัดทันต์พรรณแล้ว หล่อล้วนทองเหลือง เฉลานา ฯ

๏ เครื่องจงกลภู่โคตร โหตประกิจติดห้อย
สองหูภู่ยาบย้อย เยี่ยงนั้นฤๅนาน แลนา ฯ

ร่าย ๑ ทวยหาญดำรวจขวาซ้าย ในใหญ่ผ้ายสี่กรม รดมกันแห่ ขนัดเนื่อง ช้างผูกเครื่องคชาธาร ประพาศโถงยานสิ่งละคู่ ครบสี่หมู่โยธี ขบวนหนึ่งมีหมื่นขุน มุลนายสี่ดำรวจ แผ่ลวดทองธงถือ คือนำริ้วทิวละคู่ อยู่ขวาซ้ายฝ่ายละคน เครื่องแต่งตนอเคือ เสื้อเสนากุฎสวม กรวมกางเกงริ้วราย ลายโอบอ้อมเอวรอบ งอบหนังบังเศียรใส่ ไพร่หลวงดำรวจ สี่หมู่ สามคู่เดินโดยถัด ถือมกรธวัชยาตรา ใส่เสนากุฎสนอบ กอบกางเกงแดงกรวม สวมหมวกหนังบังเศียร ลายเวียด เวียนเอาถมัด สารวัดขบวนละหนึ่งนาย หมายหมื่นขุนสี่ ดำรวจ ตรวจไตรพลยาตรา เสื้อเสนากุฎลาย สวมใส่กาย ทั้งผอง สองผ้กลายนุ่งคาด เกียวอำอาตม์เอวเวียน เศียร สวมเทรอดหนังคาด รดน้ำมาศพรรณราย กระบี่สพายฝักหนัง ทั้งสี่ขบวนดุจอ้าง กรมช้างพลไพร่หลวง ปวงสำอาดอำกาย นุ่งกางเกงลายริ้ววิลาศ เกี้ยวลายคาดใส่มงคล สักระหลาด ถกลแดงฉัน เหมือนกันทั้งสี่ขนัด จัดถือแส้ไม้หวาย ขบวน ละหกนายทั้งผอง อีกกระบองกลึงหกตน ท้ายสับประทน เกล็ดเชอด ขบวนละโทเทอดคัคณานต์ สริประมาณสิบสี่ นาย อีกทายถาดเงินงาม กล้วยอ้อยสามทั้งตฤณ หม้อ ธารินไหรญ อัษฐารัศชนมากมวญ นับหนึ่งขบวนคชห้อม สี่หมู่ดูสรพรั่งพร้อม แห่หน้าหลังตาม เต้านา ฯ

๏ พังนามกรไล่แก้ว กิรินี นำนา
สูงสี่ศอกอินทรีย์ วัดได้
เศษสิบเอ็ดองคุลี แลพิลาศ ลักษณ์เฮย
ท้ายคชตัวเลวให้ ขี่ทั้งเถมอลควาญ ฯ

๏ ถัดถึงคเชนทรแต่งตั้ง เครื่องคชา ธารแฮ
ที่หนึ่งพึงพอตา เลอศล้ำ
เจ้าพระยาชื่อไชยา– นุภาพ นาพ่อ
หกศอกสูงตระหง่านง้ำ แง่เงื้อมสง่าขาม ฯ

๏ คชาธารที่เอกตั้ง ผจงจัด แต่งนา
ปักพระเสวตรฉัตร เจ็ดชั้น
อัษฎาวุธทรงกษัตร แปดเล่ม แลเฮย
ทอดที่ผูกถมัดหมั้น กับแก้วบันได ฯ

๏ นายนุภาพเรืองภพผู้ เถลองคช คอนา
หมื่นภักดีศวรยศ ชื่ออ้าง
ฝ่ายซ้ายศักดิปรากฏ ตำรวจ ในนา
สถิตย์ที่ท่ามกลางช้าง ท่อนท้ายควาญประจำ ฯ

๏ เสนอนามควาญคชนั้น โบราณ ขนานฤา
เรียกชื่อนายคชาชาญ ภพรู้
ตำแหน่งบวรวังสถาน ทำเนียบ มีนา
คือที่ทนายท้ายผู้ พิทักษ์ท้ายสารทรง ฯ

๑ พังนำถัดนั้นทราบ ถานา รวางฤๅ
สมเญศแววมยุรา พร่ำพร้อง
สี่ศอกเศษอัษฎา นิ้วขนาด สูงเอย
ท้ายคชตัวเลวต้อง ขี่ทั้งคนควาญ ฯ

๑ จึ่งเจ้าพระยาช้างชื่อ ปราบไตร จักรเอย
หกศอกสูงศักดิไกร เกริกกล้า
คชาธารที่โทไสว เสวตรฉัตร กั้งแฮ
ชั้นลดกำหนดห้า แต่งตั้งหลังกรินทร์ ฯ

๑ บันไดรัตนทอดถ้วน อัษฎา วุธเอย
บนเครื่องครบพรรณา เล่ห์แล้ว
จบไตรจักรสมญา ทนายคช ท้ายฤๅ
ตอขี่ขับแคล้วแคล้ว คลาศคล้อยแถวสถล ฯ

๑ หมื่นสิทธิโสมผ่ายซ้าย ในดำ— รวจฤๅ
กลางสถิตย์คชาธารประจำ เครื่องตั้ง
นพกุญชรจำนำ เนานั่ง ท้ายเฮย
ผู้พนักงานควาญรั้ง เกี่ยวข้างกดขอ ฯ

๑ ตนหมอขอเกราะจ้อง จดกระบาน สารเอย
กลางคชเทอดแพนกุงาน ง่าคว้าง
ขอท้ายถมัดมือควาญ บริรักษ์ ท้ายฤๅ
ทั้งคู่คชาธเรศอ้าง ดั่งนั้นดุจเดียว ฯ

๏ พานสุพรรณสองชั้นใส่ ไตรพาน กฐินเอย
บนเครื่องคชาธารยาน เลอศล้น
รวางใหญ่ยิ่งสองสาร ประดับสรรพ เสมอนา
ดำแหน่งพระที่นั่งต้น แต่งตั้งแต่ปาง ฯ

๏ พังนำลำดับนั้น ยรรยง ยิ่งฤๅ
นามเรียกชมชายดง ย่างย้าย
สี่ศอกหกนิ้วคง ขนาดนับ สูงนา
เลวเหล่าคชนายท้าย ขี่ด้วยควาญคเชนทร์ ฯ

๏ ถัดถึงพลายหนึ่งผู้ เผ่าสาร สกุลเอย
สูงหกศอกมีประมาณ วัดไว้
มงคลจักรพาหขนาน นามศักดิ สมฤๅ
นายพิทักษ์ไอยเรศได้ เห็จขึ้นคอประจำ ฯ

๏ ประพาศโถงพระที่นั่งไท้ ธรณี ศวรนา
สถิตย์ท่ามกลางหัดถี ผูกหมั้น
หมื่นขุนศุภรัตมี เนานั่ง อาศน์เอย
ประคองภาชน์มาศสองชั้น ใส่ผ้ากฐินทาน ฯ

๏ ควาญท้ายนายช้างนั่ง หลังหน ท้ายเฮย
ขับคชบทจรดล ด่วนผ้าย
ลำดับมารคสถล แถวขนัด แห่เฮย
ห่อนคลาศพยุหบาตรย้าย ยาตรเยื้องโดยขบวน ฯ

๏ บัดพังหงษ์เล่นน้ำ	นามนำ ถัดนา
สี่ศอกสี่นิ้วกำ-	หนดรู้
สูงขนาดพิลาศลักษณ์ล้ำ-	เภาภาคย์ พิศเอย
เลวพวกทนายท้ายผู้	ขี่พร้อมพลควาญ ฯ

๏ ถัดพลายหมายชื่ออ้าง	บัญญัติ ยศฤๅ
คือพิมานจักรพรรดิ	ท่านตั้ง
สูงหกศอกโดยวัด	ไป่หย่อน ยิ่งแฮ
นายวิเศษไอยรารั้ง	อยู่ด้าวสอสาร ฯ

๏ ประพาศโถงที่ไว้	กลางกาย คชเอย
ศุภรัตสถิตย์หนึ่งนาย	นั่งเฝ้า
พานอุไรใส่ไตรหมาย	เกณฑ์มอบ เขานา
ควาญขับขยับย่างเท้า	โยกย้ายขย่อนยล ฯ

๏ สี่พลายผูกเครื่องหุ้ม	สักระหลาด แดงเอย
กระวินคร่ำรชฎาสอาด	เอี่ยมพร้อม
จงกลภู่หูมาศ	ผจงบิด อร่ามฤๅ
ผูกข่ายทองแดงย้อม	มาศสิ้นทั้งมวญ ฯ

๏ ปกตระพองอัตหลัดพื้น	แดงออก รายเอย
รัดพลุกทองเหลืองปลอก	ใส่ล้วน
หัสดีสี่สารบอก	กระบวนแต่ง ฉนี้นา
เครื่องครบขนบสี่ถ้วน	ที่แท้ทุกอัน ฯ

๏ พังนำทั้งสี่รู้ อลงการ นั้นฤๅ
หุ้มบั๋ศตูศรีปาน กล่าวแล้ว
จงกลภู่กรรณสมาน เสมือนก่อน แถลงนา
ข่ายขจิตรองกฤษแพร้ว เพรอศพร้อยแปลกแปลง ฯ

๏ ปกหลังสักระหลาดล้วน แดงพรรณ เพรอศฤๅ
ลอยดอกแผ่ลวดสุวรรณ ทั่วแท้
กังษกระวินสรรค์ เสาวภาคย์ พิศนา
งามสรรพประดับเลิศแล้ สบสิ้นสรรพางค์ ฯ

๏ มวญหมวดควาญส่ำสิ้น ทรงอง—กุศเอย
แสดงดุจพรรณาหลัง เล่ห์อ้าง
กลางช้างซึ่งสถิตย์ยัง ยานยิ่ง ยศนา
คชาธเรศทั้งคู่ข้าง ฉัตรกั้งไกวแพน ฯ

๏ หกตนสกนธ์แต่งใส้ เสมอกัน
พอกใส่สนอบครุยวรรณ เสวตรล้วน
สองบั๋กเลอศลายพรรณ ผจงนุ่ง นาพ่อ
เพลาะสนับเพลาทั่วถ้วน คาดเกี้ยวโอบเอว ฯ

๏ ผู้เถลองไททนั่งช้าง ชื่อประพาศ โถงฤๅ
หมอและกลางอ่าอาตม์ ดั่งนั้น
ผู้ควาญแต่งตนประหลาด เล่ห์อื่น โอ่เอย
นุ่งยกกางเกงหมั้น คาดผ้าบั๋กแปลง ฯ

๏ คนขี่พังคชเต้า นำพลอย สี่ฤๅ
ควาญและหมอขอทาย เฉกกี้
เถมอลควาญอ่ากลกาย ควาญประพาศ โถงนา
หมอแต่งแสดงเช่นนี้ พวกผู้พลายหมอ ฯ

๏ สี่ขบวนขบวนหนึ่งใส้ มีขุน หมื่นนา
ดำรวจในหนึ่งมุล ไต่เต้า
กำกับเครื่องที่นั่งกุญ— ชรอาศน์ สี่เอย
ศุภรัตนหนึ่งเผ้า แห่งผ้าไตรตาม ฯ

๏ คลังมหาสมบัติผ้าย ประจำพาน อุไรฤๅ
ขบวนหนึ่งหนึ่งบริบาล จ่ายไว้
แสงสรรพยุทธชาวงาน พิทักษ์พระ แสงนา
เฉภาะเครื่องคชาธารให้ ติดเต้าขบวนและสอง ฯ

๏ สริหมดโสพศผู้ สำหรับ รักษ์เอย
คลังสี่ศุภรัตนับ สี่ถ้วน
แสงสรรพยุทธสี่กับ ดำรวจ สี่นา
สองบั๊กตามเคยล้วน นุ่งเกี้ยวพันกาย ฯ

๏ นายจันปยาทิตย์ทั้ง พุทธา— ทิตย์เฮย
ดำรวจในซ้ายขวา คู่ได้
จัดแจงแต่งเครื่องคชา ธารประพาศ โถงแฮ
ทั้งสี่พระที่นั่งให้ ฝากเผ้าพนักงาน ฯ

ร่าย ถัดถึงสารสี่พลาย ตั้งหลังผายเยื้องยาตร ยลพิลาศโอฬาร
๑
ประกอบอลงการตามแบบ แถบสักระหลาดต่างศรี มีเครื่อง
ดาวถมบั่ด กระวินคร่ำสัชฌุทึบทา ตามพชาลาไล้ทอง
ผ้าปกตระพองอัตหลัด พื้นแดงจรัสคอกดาษ จงกลกาษฐ
มาศย้อม ภู่หูพร้อมสำอาง ปกปฤษฎางค์พัตรเพรอศ
แผ่ลวดเลอศอุไรเรือง วไลยทองเหลืองสวมพลุก สุกศรี
สุพรรณพรายแพร้ว พิศโอภาษผ่องแผ้ว พ่างแท้ทองถกล
แลนา ฯ

๔ พารณที่เอกขึ้น รวางขนาน
๑
เสนอชื่อมหาไชยชาญ ศึกล้ำ
ห้าศอกคืบเศษประมาณ นิ้วนับ สามนา
โดยขนาดสูงตระหง่านง้ำ แง่เงื้อมงางอน ฯ

๑ หมอยอดศรีขี่หน้า เนาสอ สารแฮ
ขุนหมื่นทวนทองยอ กึ่งช้าง
ทนายคชกดขอรอ รั้งท่อน ท้ายเอย
เตือนไต่ไคลคว้างคว้าง เนื่องริ้วทิวเรียง ฯ

๑ ที่สองเรียกร้องชื่อ มาตงค์
ไฟประกาลราญรงค์ รวดร้า
ห้าศอกคืบสืบอง คุลีเศษ สามเอย
สูงส่งคงศึกกล้า กลั่นแกล้วกลางสมร ฯ

๑ หมอยอดศักดิขันขี่ ตอสาร
ขุนหมื่นทวนทองธาร เทอดตั้ง
กลางคชคชบาลควาญ ประจำนั่ง ท้ายนา
ขับยาตรบาทห่อนยั้ง หยุดให้ห่างขบวน ฯ

๑ ที่ตรีมีชื่อตั้ง กุญชร ดั่งฤๅ
ปรากฏแก้วอุดร เดชล้ำ
ชาญชนชนะดัษกร ประกาศเกียรติ เกรอกแฮ
ห้าศอกคืบขนาดซ้ำ เศษนิ้วสองสูง ฯ

๑ ยอดรักศักดิออกอ้าง นามหมอ
เถลองคชกดขอตอ ขี่คล้อย
ทวนมาศหมื่นขุนยอ อยู่ท่าม กลางเอย
ควาญขับขยับบาทต้อย ไต่เต้าเหย่ายล ฯ

๑ ที่สี่สมเญศรู้ ศรนา— รายน์ฤๅ
เก่งกาจชาติชนะงา ตระหง่านเงื้อม
ห้าศอกบอกกายา สูงเศษ คืบเฮย
อิกเอกองคุลีเอื้อม อาจต้านต่ออรินทร์ ฯ

๑ ยอดรามนามนั่งเบื้อง บนกัณ— ฐาเฮย
หมอขี่มียศบัญ ญัติอ้าง
กลางสารหมื่นขุนคัน ทวนกนก ท้ายนา
ควาญจรดขอรอข้าง ขับต้อนเดินคระไล ฯ

๑ สิบสองผองพวกผู้ เถลองสาร สี่ฤๅ
แต่งสรรพประดับอลงการ ทั่วทั้ง
กำกับเครื่องพนักงาน สรรพยุทธ คลังแฮ
เฉกก่อนกุญชรตั้ง ดั่งนั้นบรรยาย ฯ

๑ พันภาณุราชตั้ง หัวพัน
กรมมหาดไทยจัดสรร ขนาดช้าง
ตำแหน่งแห่งฉบับบัญ – ญัติเยี่ยง ยินพ่อ
โดยขนบภพโพ้นอ้าง รีตรู้บุราณ ฯ

ร่าย ๑ ดับทวยหาญเดินเท้า เต้าขบวนหลังตกแต่ง แบ่งกึ่งน่า คลาคลี่ สี่สิบถ้วนทุกขนัด บัณรัศเรียบเรียงราย นายหมวดหมู่มีมือ ถือธวัชมกร จรคั่นริ้วทิวละคู่ อยู่น่านำพลผอง ทุกทั่วกองกลกัน บั่นขุนหมื่นสารวัด ขนัดละสี่ตนคณนา แต่งกายาทั้งมวญ ดุจขบวนน่านั้น สองขนัดขั้นรันแทะ เทียบแสะสองฟากชไม พฤศภอุภัยรถา เอการถกาษร สรรพอลงกรณ์กอปครบ คำรบเจ็ดเกวียนไกว ไพบูลย์ดุจขนัดหน้า ทกล้าดำรวจกรม สนมนอกทั้งสี่หมู่ หมื่นขุนอยู่เปนมุล แต่งเปนขุนขี่รถ ล้วนอลงกฎพร้อมพรั่ง สารถีนั่งน่าประจำ ตำแหน่งอ้างปางก็ ชี้พนักงานปางก่อน ห่อนแผกเพี้ยนเปลี่ยนแปลง แสดงเครื่องแต่งดำกล

คนแลรถรจเรข เฉกเช่นขบวนเบื้องหน้า งามล้ำงามเลอศหล้า
แหล่งเพี้ยงพิศวง ฯ

๕ รถณรงค์เจ็ดเล่มล้วน ขบวนหน หลังเฮย
งามจัดจ่ายมีตน หนึ่งไส้
ในขวาฝ่ายน่าพหล แหนราช แลฤๅ
ตำแหน่งแต่งตกได้ พิทักษ์ทั้งตรวจตรา ฯ

๑ พาทย์ประลองสองริ้วรหว่าง สำรับ หนึ่งเฮย
คนประโคมแห่นับ ครบห้า
หามสี่ที่สำหรับ เรียงเรียบ จรัลฤๅ
ตีเบ่าเทาช้าช้า เช่นนั้นทุกขบวน ฯ

๑ โทไทยชไมพม่าด้วย สี่สำ– รับฤๅ
เตลงอีกอุภัยจำนำ หนึ่งเงี้ยว
ครบเจ็ดเสร็จโดยกำ หนดกะ เกณฑ์นา
มือไข่ไหล่อกเอี้ยว ไต่เต้าตีประเลง ฯ

๑ พันวิจรจักรผู้ หัวพัน
กรมมหาดไทยนอกสรรค์ จัดถ้วน
สำรับนับเจ็ดปั่น เป็นพนัก งานนา
หลายชาติพาทย์หลากล้วน แห่เบื้องขบวนหลัง ฯ

ร่าย
๑ พรั่งพร้อมพิริยบ่ายบาท ถือสรรพสาตราตรู ดูอธึก
พรรลาย หมายบัณรัศขนัดจร โทธวัชมกรนำขั้น ดั่งนั้น
ล้วนนายหมวด หมื่นขุนตรวจแจงจัด เปนสารวัดขบวนละสี่
ตามที่ทุกหมู่กรม รดมพร้อมพลไพร่หลวง ปวงอาวุธถือสรรพ
นับแถวละยี่สิบคน แต่งตนกลขบวนหน้า ขนัดสี่สิบทกล้า
กลั้นแกล้วการรณ ฯ

๔
๑ พลจามงามเพรอศพ้น ไพรู รูปฤๅ
ตนแต่งต่างมลายู เพศพร้อม
โตมรทมัดมือชู ชไมเล่ม แลเฮย
บั้นเหน่งโอบเอวอ้อม เหน็บทั้งกฤชประจำ ฯ

๑ อาสายี่ปุ่นเพี้ยน ผจงตน แต่งนา
แปรเพศอย่างจีนยล เยี่ยงงั้ว
เถลองหัดถ์คระวัดขวานประกล ปลายหอก ประกิจเฮย
เดอนรยะจังหวะรั้ว รเบียบเบื้องบางขบวน ฯ

๑ กรมท่าแขกเทศล้วน แลโส — ภณแฮ
กุมกระบี่เสโลห์ ง่าเงื้อ
พันธพัตรโพกเศียรโต ตามเพศ เขาเฮย
สวมใส่กางเกงเสื้อ จีบห้อมกรอมกรุย ฯ

๏ เกณฑ์หัดอย่างฝรั่งแสร้ง แต่งตน
ต่างฝรั่งรูปยล ย่านล้ำ
สามารถอาจศึกผจญ เจนจัด เจียวพ่อ
ชูสินาศขนาดสั้นช้ำ สรัพด้วยดินเสนง ฯ

๏ เขนทองเขนเทอดทั้ง ทายแวง ว่องเฮย
ครบเครื่องดินแดงศรี สุกจ้า
อาสาใหญ่ยลแสยง ยอดาบ ชเลยแฮ
เครื่องแต่งแดงเถือกหล้า พิฦกล้ำแลขาม ฯ

๏ รามัญมาศดั้งกับ ตาวกร ไกวเฮย
แลเลื่อมเหลืองอาภรณ์ ผาดผ้าย
ตรีศูลหัดถ์ประจำจร ขนัดหนึ่ง นาพ่อ
แดงประดับสรรพขวาซ้าย เหล่าล้วนอาสา ฯ

๏ เครื่องม่วงปวงพวกพ้น ดาบสอง กรเฮย
เตลงเหล่านครอินทร์กอง หนึ่งไส้
เรือกรรกวัดคทาทอง เทียบแทตย์ แลฤๅ
แต่งเครื่องแดงดุจไล้ เลือดย้อมยลสยอน ฯ

๏ ล้อมวังดาบโล่ห์ล้วน จำทาย เทอดแฮ
เครื่องแต่งแสดงศรีหมาย ฟากฟ้า
ทหารในง่าง้าวกราย กระลึงเล่น ประลองเฮย
ครบเครื่องแดงดูจ้า จรัสเพ้ยงแสงพัน ฯ

๏ ทำลุธนูเทอดถ้า ธำรง
ครบเครื่องเขียวยรรยง เพรอศพร้อม
ทวนมาศทมัดทวนทรง เปลือยปลาบ ปลายแฮ
ประดับเครื่องแดงดุจย้อม ครั่งล้วนควรขาม ฯ

๏ เกณฑ์หัดแสงสินาศพื้น บึ่นคาบ หินเฮย
ประจำหัดถ์ปานปางปราบ ศึกสู้
เครื่องดำดุจชรอาบ หมึกทมึ่น เมิลแฮ
เดอนดับจับริ้วรู้ เสร็จสิ้นสุดขบวน ฯ

๏ เสนากฎสนอบถ้วน ทุกขนัด แห่แฮ
พื้นต่างละอย่างศรีจัด แจกให้
นาเนกดิเรกเรืองจรัส เจรอญเนตร นาพ่อ
สิบเอ็ดสยามพยุหได้ ดั่งอ้างอ่าสกนธ์ ฯ

๏ พลรบครบสิบห้า อย่างยุทธ
เดอนบาทตระแบงอาวุธ ทุกผู้
ขบวนปลายฝ่ายหลังสุด สี่ขนัด นาพ่อ
พันศุขสกลราษฎร์รู้ ชื่อชี้พนักงาน ฯ

๏ มหาดไทยกรมนอกได้ แจงจัด
กรมท่าทั้งเกณฑ์หัด สินาศให้
เรือกรรซึ่งขึ้นสัศ — ดีพวก หนึ่งพ่อ
ล้อมราชนิเวศน์วังไท้ ทั่วถ้วนสี่กรม ฯ

๏ กระลาโหมกรมนอกผู้ หัวพัน
นามศักดิเทพศักดิสรรค์ แห่ห้อม
เอการัศขนัดปั่น เปนพนัก – งานแฮ
สบส่วนขบวนหลังพร้อม แต่เบื้องบูรพ์แสดง ฯ

๏ เดโชท้ายน้ำนับ หนึ่งขนัด
ทำลุกับเกณฑ์หัด ฝรั่งทั้ง
ทวนมาศมาศเขนจัด จามชาติ ชนพ่อ
มอญคู่ดาบมอญตั้ง ยิบุ่นด้วยทวยหาญ ฯ

๏ อาสาขวาซ้ายอีก ทหารใน หนึ่งเอย
สิบเอ็ดเสร็จพลไกร กลั้นกล้า
หกหมู่พยุหแท้ไทย ผจงตก แต่งแฮ
ต่างเพศพิเศษครบห้า แห่ห้รพลผอง ฯ

๏ จบเสร็จเขบ็จบอกเบื้อง ขบวนพระ กฐินเอย
แห่บกยกพยุหะ บาตรเก้า
เรียงเรียบรเบียบรอบกะ เกณฑ์ขนาด นี้พ่อ
เผยอพระยศผ่านเผ้า พิภพพื้นแผ่นสยาม ฯ

สิ้นขบวนพยุหยาตราแห่พระกฐินทางสถลมารคเสร็จแต่เท่านี้ ฯ

ร่าย ๏ จักแถลงความพยุหบาตร ราชดำเนอนนฤบดินทร์ ทรงถวายกฐินทางสถล เทียบผองพลทั้งมวญ มีแสะสวนทางผ้าย ซ้ายขวาคู่น่านำ สดำนามแมนมณีรัตน์ ขี่อัศดรดาวขจาย พรรณพื้นกายสอสรรพ์ นายกัณฐัศวราช เถลองหลังอาศน์อาชา สมญาประกายพฤกษ์เพรอศ ขาวล้วนเลอศตรูตา คลาฝ่ายเฉวียงเคียงคลี่ คนขี่แต่งแจงจัด เสื้ออัตหลัดลายทอง สองบั๋กยกนุ่งคาด เจียรบาดเพลาะสนับเพลาโพกขลิบเพราพรรณราย สพายตาวผ้กปรักผจง อัศสาลงกฏประดับ สรพวิภูษนสรรพางค์ หักทองขวางโสภิต แผงข้างบีดทึบทอง ท้ายผูกซองหอกซัด ถัดถึงทวารบุรพา ขวาพญาเทพอรชุน พญาราชนิกุลซ้าย ผ้ายคู่เคียงสรพรัก นุ่งสองบั๋กลายอเคื้อ ขาวครุยเสื่อสวมอาตม์ สำรดมาศกรองบั๋กสพายดาบผ้กอุไรเรือง แลมลังมเลืองทึบเถือก เดอนปลายเชือกริ้วนำ ลำดับแปดดำรวจหลาย ถือมัดหวายเลวล้วนพันทนายถ้วนแปดกรม รดมแหนแห่แลสลอน โตมรทมัดมือสล้าง ซ้ายขวาข้างเคียงคู่ อยู่อธิกทั้งผอง สองบั๋กนุ่งเหน็บพก ตกแต่งตามธรรมเนียม ทำเนียบเคียมคัลราชรัดตคดคาดเกี้ยวพันธ์ สรรค์องครักษ์แปดกอง ผองหมื่นขุนมุลนาย ปลายเชือกถึงนายเวร เกณฑ์ร้อยหกสิบตนไต่สถลหลามแหล่ ริ้วนอกแห่สองแถว แนวกลางวางสอง

ขนัด จัดมหาดเล็กสี่เวร เกณฑ์เหล่าเลวเลือกสรรค์ เท่ากันก่อนคณนา แต่งกายาทั้งหลาย สองปักลายนุ่งถ้วน ล้วนรัดคดเกี้ยวคาด สำอางอาตม์ทุกนาย สพายกระบี่ฝักหนังทั้งตำรวจหมู่มมหาด ประดับขนาดดุจกัน จรัลหลั่นละสี่ถี่เท้าแห่สมเด็จบิ่นเกล้า ดิลกหล้าอยุทธยา ภพฤๅ ฯ

๏ บรรดาเจ้ากรมตำรวจ ประกวดแต่งกายอเคือ
นุ่งสองปักลายเสือ เสวตรล้วนครุยกรอง ฯ

๏ สำรดทองเถือกพราย สพายกระบี่ฝักบัง
อุไรรจิตรประกิจทั้ง เล่มล้วนควรชม ฯ

๏ ปลัดกรมแต่งแบ่งลด สำรดกรองขาวล้วน
กระบี่ฝักปรักบังถ้วน กว่านั้นรจิตรขนาด เดียวนา ฯ

๏ หัวหมื่นมหาดรจเรข เฉกเจ้ากรมตำรวจไส้
ฝักแวงแปลงมาศไล้ ทึบแท้แลพราย เพรอศนา ฯ

๏ นายเวรหมู่มหาด ดาบฝักดาษปรักแพร้ว
ทึบทั้งผองผ่องแผ้ว สบสิ้นโสภา ภาคย์นา ฯ

๏ จ่าฝักดาบแดงฉาด กำมหยี่ชาดศรีห้อม
หุ้มแพรขัดตาวพร้อม ห่อหุ้มแพรศรี ต่างนา ฯ

๏ อ่าอินทรีย์มหาดพราย สองปักลายนุ่งเสือ
ครุยขาวสำรดกรองเคือ คาดอ้อมเอวพันธ์ สิ้นนา ฯ

ร่าย
๏ บรรดาเจ้ากรมปลัดกอง ผองทหารในพลพัน เลือกหอกสรรพ์องครักษ์ คู่ชักทั่วทุกพรรค์ แต่งกลกันฤๅต่าง อย่างเจ้ากรมปลัดกรม รดมอัษฎาตำรวจ ประกวดอาภรณ์เสื้อผ้า แห่สรพรั่งหลังหน้า ขนัดริ้วเรียงราย ฯ

๔
๏ หมายหลั่นละสี่ชี้ชื่อ ถานา เสนอฤๅ
ยงภักดีด้านขวา ไต่เต้า
นายจัดภักดีคลา พยุหฝ่าย ซ้ายเฮย
สองหมู่สนมกรมเข้า คู่ฝ้ายนายเวร ฯ

๏ กลางเลวมหาดเล็กล้วน เดอนเคียง คู่นา
หลั่นละสองรายเรียง เรียบร้อย
ริ้วนอกฝ่ายสดำเฉวียง ตำรวจ แห่เฮย
หลายหลั่นบรรยายถ้อย เล่ห์หนี้พึงยล ฯ

๏ พรรณาตำรวจชี้ นามแถลง
มหาดเล็กเลวฤๅแสดง ชื่อพร้อม
จำแนกแจกขวาแขวง ซ้ายขนัด นอกนา
เว้นรหว่างกลางแถวถ้อง ที่ริ้วทิวใน ฯ

๏ นายจงคงสถิตย์ซ้าย เวรสนม ซ้ายนา
ขวาชื่อนายยิ่งผสม คู่ฝ้าย
นายรงค์นอกซ้ายกรม นายฤทธิ์ ขวาฤๅ
เดอนคู่อยู่ขวาซ้าย ต่อเต้าตามสถาน ฯ

๏ ถับถึงนายอาจผู้ กรมเฉวียง นอกนา
สดำนอกนายองค์เคียง ควบอ้าง
ขุนศรีวิไชยเรียง ถัดใหญ่ ซ้ายฤๅ
ขุนรุทธสำแดงข้าง หนึ่งไส้ใหญ่ขวา ฯ

๏ แผลงไพรินทรใหญ่ด้าว ขวานาม ขุนนา
ซ้ายชื่อไชยสงคราม ย่างเยื้อง
บัดแก้วภักดีวาม ในแห่ ซ้ายเฮย
ไกรภักดีในขวาเบื้อง ขนัดด้านขวาคลา ฯ

๏ มหาดเล็กเลวคู่ริ้ว ในรวด เรียงเฮย
ริ้วนอกเรียงตำรวจ ชื่อชี้
ทุกหลั่นละสี่ตรวจ ฤๅยิ่ง หย่อนเฮย
เลวมหาดยาตรเพียงนี้ ถัดนั้นนามเสนอ ฯ

๏ ขนัดในไขชื่อตั้ง นายยาม มหาดเฮย
พลพ่ายพลพันนาม คู่คล้าย
นอกไชยภักดีวาม ในผ่าย เฉวียงฤๅ
สดำชาติภักดีย้าย ยาตรข้างแขวงขวา ฯ

๏ ศรีวิไชยในริ้วกับ ไชยขรรค์
นอกราชภักดีผัน ภาคซ้าย
ขวารัตน์ภักดีจรัล แหนราช แลฤๅ
ในผ่ายซ้ายขวาล้าย ชื่อคล้องจองนาม ฯ

๏ สุดจินดาอิกด้วย เล่ห์อา— วุธเฮย
เคียงคู่อยู่ในคลา คลาศเต้า
นายศริภักดีขวา ในแห่ นอกแฮ
นายสวัสดิภักดีเข้า ฟากซ้ายในเฉวียง ฯ

๏ อไภยเสนานอกริ้ว ขวาสถิตย์ แถวแฮ
หลวงเรียกสุเรนทรวิชิต อยู่ซ้าย
หุ้มแพรชื่อเสน่ห์สนิท เนาคู่ ในนา
นับสี่ลีลาศผ้าย พรั่งพร้อมเรียงรัน ฯ

๏ สมุหพิมานสถานแห่เบอง พาเหียร ขวาแฮ
ซ้ายหมื่นประธานมณเฑียร ที่ตั้ง
จันท์จิตรคู่สถิตย์เสถียร ในขนัด นั้นนา
หลั่นละสี่มีนามทั้ง ทั่วถ้วนทุกตน ฯ

๏ ทิพรักษาสถิตย์ด้าว ขวาสถาน นอกนา
เดอนคู่ราชาบาล นอกซ้าย
นายยามยศนามขนาน เสนอกวด ขันฤา
ประจำคู่ยุรยาตรย้าย อยู่ริ้วในเรียง ฯ

๏ ไชยาภรณ์ใหญ่ซ้าย ซ้ายคลา นอกนา
ขวาชื่อไชยภูษา คู่คล้อย
จ่าเรศจ่ารงค์นา— มกรมหาด — เล็กเฮย
แหนแห่แลเรียบร้อย ที่ถ้องแถวใน ฯ

๏ ทิพเสนาริ้วนอก ในขวา ขวาแฮ
ซ้ายขนัดนามราชา มาตย์อ้าง
จ่ายวดจ่ายงคลา คุมคู่ ในเอย
แห่บพิตรเจ้าช้าง – เผือกผู้พังเฉลอม ฯ

๏ พระพรหมบริรักษ์ผ้าย ขวาวิถี นอกแฮ
ซ้ายพระสุริยภักดี ดับเต้า
เดชฤทธิเคียงลี – ลาขนัด ในนา
นำเสด็จสมเด็จเผ้า แผ่นพื้นภูวดล ฯ

๏ พระอินทรเดชะด้าน เฉลียงพา – เหียรเฮย
พระราชรินทร์จรัลขวา คู่นั้น
ศักดิสิทธิสถิตย์มรรคา ขนานเนื่อง ในฤๅ
เรียงเรียบรเบียบสี่ชั้น เชิดหน้าอ่าโถง ฯ

๏ พระอินทรเทพด้าว ขวาแขวง นอกนา
พิเรณเทพทิศซ้ายแซรง พิทักษ์ไท้
พระไวยวรนารถแวง วามรหว่าง ในนา
พระชื่อเสมอใจได้ แห่ด้านโดยสดำ ฯ

๏ พระมหาเทพผ่ายซ้าย สถลลี – ลาศเฮย
ขวาพระมหามนตรี ไต่เต้า
สรรเพธภักดีศรี เสาวรักษ์ พระฤๅ
เคียงคู่ในนำเจ้า ธเรศผู้ผ่านถวัลย์ ฯ

๏ รหว่างริ้วเรียงรดะด้วย พลผอง
ขวาสะพรั่งเภรีทอง ทศถ้วน
แถวซ้ายสรพรักปรักกลอง ทัศเท่า กันนา
หมวกกลีบลำดวนล้วน ใส่เสื้อแดงศรี ฯ

๏ สักระหลาดขลิบโหมดเม้น ขอบผจง
ประกอบกางเกงบง แบบเสื้อ
จ่ากลองบี่ละคนทรง ตุ้มบี่ แดงฤา
มัศหรู่ดุอเคือ สนอบทั้งกางเกง

๏ ราชมานุที่เจ้า กรมนาม ขวานา
หลวงพิศณุเสนีวาม อิกผู้
ปลัดขวาวิเวกสงคราม ขุนหนึ่ง นามเอย
หนึ่งเรียกรามเภรีรู้ ปลัดซ้ายผ่ายละสอง ฯ

๏ ต่างนุ่งสองบั๊กล้วน ลายพรรณ์ เพรอศแฮ
สวมสนอบครุยเสวตรวรรณ ผ่องแผ้ว
เดอนโดยรหว่างริ้วบั่น งานตรวจ ตรานา
แจงจัดขนัดกลองแคล้ว คลาศให้ไคลเสมอ ฯ

๏ ถับถึงพลพวกพื้น แตรงอน แห่แฮ
ห้าคู่ชูเชอดกร เบ่าแปล้น
แตรฝรั่งสรพรั่งพร้อมจร ถัดทัศ เทียมนา
ปากเบ่าเสียงแตร๋นแตร้น แซร่ซร้องสำนานต์ ฯ

๏ ต้นขนัดจัดคู่ตั้ง สังข์สอง
เป่ารับกับกลองแตร แห่เต้า
แต่งตนก็กลกอง กลองกล่าว ก่อนนา
แปลกแต่หมวกคลุมเข้า ปกป้องกระบานบัง ฯ

๏ เสน่ห์ราชาชื่อเจ้า กรมขวา แตรเอย
อิกชื่อหมื่นจินดา ราชซ้าย
สารวัดขนัดแตรคลา ในรหว่าง ริ้วฤๅ
หมื่นศักดากาศย้าย ยาตรเยื้องหว่างสังข์ ฯ

๏ สามตนสกนธ์อ่าอ้าง สารวัด กลองแฮ
บแปลกบแปลงชัด เช่นนั้น
ละหมู่ละหมวดจัด แจงพวก ตนนา
โดยเหล่าโดยหลั่นชั้น ตรวจเต้าตามขบวน ฯ

๏ ถัดกลองแถวถ้องเครื่อง สูงไสว
หักมาศโอภาษไพ— โรจหล้า
เจ็ดชั้นเชอดคู่ใน พื้นพิลาศ เหลืองแฮ
คู่ถัดฉัตรชั้นห้า เพ่งพื้นเขียวขจี ฯ

๏ คู่สามศรีเทียบแท้ ทินกร
คู่สี่พรรณอัมพร ภาคคล้าย
ห้าชั้นเรียบรายสลอน สล้างคู่ สามนา
บังแทรกสองคู่สล้าย สลับริ้วฉัตรเรียง ฯ

๏ ชาวเชอญแดงพวกเพี้ยน สนอบกาง — เกงฤๅ
มัศหรู่ดูสำอาง อ่าล้วน
นายเวรนิเวศน์ว่าง กำกับ เครื่องนา
สองบั๋กนุ่งโทถ้วน คาดเกี้ยวก่องสกนธ์ ฯ

๏ รหว่างเครื่องมหาดเล็กใช้ เชอญแสง สี่นา
เสนอชื่อไชยลำแพง เอกอ้าง
ตาวแขนคาบค่ายแวง ใจเพ็ชร นามเอย
องค์ละองค์อาจมล้าง เศิกเสี้ยนเศียรแสน ฯ

๏ มหาดผู้ชูเชอดถ้วน ราชา — วุธเอย
อ่าอาตม์พ่างพรรณา เลิศแล้ว
ครุยสนอบครอบกายา อย่างเสวตร วรรณเฮย
สองบั๋กมลักแลแพร้ว เพรอศล้ำฉลุลาย ฯ

๏ ถับถึงพระที่นั่งต้น พุดตาล นามฤๅ
คือบรมราชยาน ยิ่งพ้น
จรูญจรัสรัตนอุฬาร เฉลอมเนตร นาพ่อ
แก้วก่องทองสลับล้น ร่วงรุ้งเรืองแสง ฯ

๏ จึ่ง(๔)จอมจักรพรรดิผู้ สัมพุทธ — พงษ์เอย
เสวอยภพแผ่นอยุท — ธเยศหล้า
คือองค์อรรคมงกุฎ ดิลกโลกย์ แลฤๅ
บำราศดุสิตฟากฟ้า เสด็จด้าวแดนไผท ฯ

---

(๔) บางฉบับเปน จึ่ง บางฉบับเปน องค์ ไม่มีที่สอบ

๑ สรรเพชญ์สมโพธิแท้ เถลองถวัลย์ ราชฤๅ
เจรอญราชทศพิธธรรม์ ทั่วสร้าง
เขษมศุขสวัสดิเสพย์สรร- พสัตว์สร่าง ทุกข์เฮย
สยามภพจบธเรศร้าง นิราศพ้องไภยไขษย ฯ

๑ เสร็จทรงอลงกฏแก้ว กาญจนา- ภรณ์ฤๅ
สำหรับขัตยราชา เพศพร้อม
โดยขนาดราชรณคลา เผด็จดัษ- กรเฮย
เถลองอาศน์มาตย์หมู่ห้อม แผ่ผ้ายผายขบวน ฯ

๑ พลหามแปดผู้นุ่ง ยกกาง- เกงนา
เกี้ยวคาดอาตมสำอาง โอบหม้น
ไยไยไต่รัดยางค์ เหย่าเหย่า ย่างเฮย
ยาตรยาตรบาทห่อนกระชั้น ช่วงเท้าเทาเสมอ ฯ

๑ ภูษามาลาศได้ ผดุงงาน กระหลดเอย
บังสุริยกเรนทรพาษ พัชผู้
พนักงานอภิรมย์ธาร โทเทอด ถวายนา
ตำแหน่งแห่งขนบรู้ รีตตั้งแต่เพรง ฯ

๑ พระทวยที่เบี่ยงบ้วน เขษะ ฉลองฤๅ
งานเชอดชูเชอญจะ- หมื่นอ้าง
นามจงบริรักษ์พระ วรราช ยานฤๅ
เดอนอยู่เคียงแค่ข้าง ค่อยคล้อยคลอคลา ฯ

๏ พระครอบขันหมากพร้อม สุพรรณศรี
พระล่วมคู่วิชนี มาศด้ำ
บังคลพระตระภาพมี นามม่อ กาเอย
สุพรรณราชพระเต้าน้ำ กรวดด้วยกระดานชนวน ฯ

๏ ธารพระกรกับทั้งถาด สุธารศ ชาฤๅ
พานพระกล้องรองขนด ชุดพร้อม
ฉลองบาทสรพราศเครื่องหมด มวญมหาด เชอญเฮย
โดยเสด็จดำเนอนห้อม อยู่ท้ายยานทอง ฯ

๏ พระกระหลดคันสันอิก หนึ่งองค์ นั้นเอย
งานพวกภูษาผจง จับเต้า
อิกพานพัตราทรง กาญจน์ก่อง อุภัยพ่อ
ตามไต่ในขนัดเข้า ขนบข้างทางขนอง ฯ

๏ ทั้งผองเชอญเครื่องถ้วน ทุกนาย
ตนแต่งแสดงดุจภิปราย ก่อนนั้น
บเปลี่ยนบแปลงหมาย เหมือนแบบ บูรพ์พ่อ
เดอนชรเดียดชรดั้น แซรกซร้อนสับสน ฯ

๏ ริ้วนอกบอกคู่คล้อย เคียงคลา
ขนานขนาบแทบราชา อาศน์ท้าย
ทหารในสถิตย์ซ้ายขวา แขวงแห่
หนแห่งต้นเชือกผ้าย พิทักษ์ด้านปฤษฎางค์ ฯ

๏ วิสูทธโยธามาตย์เจ้า กรมขวา
หนึ่งชื่อราชโยธา เทพซ้าย
ดำแหน่งศักดิยศถา เสถียรที่ หลวงเฮย
คุมคู่ยูรยาตรย้าย ย่างเต้าตามสถาน ฯ

๏ พลพันถัดนั้นคู่ เคียงไคล คลาศนา
ขวาชื่อพระหฤไทย ที่ตั้ง
ซ้ายนามพระอไภย สุรินทร์หนึ่ง นาพ่อ
เดอนดับจับริ้วรั้ง รยะชั้นหลั่นสอง ฯ

๏ ถับถั่นกันยุ(๕) บาตรผู้ องครักษ์ ขวาฤๅ
ซ้ายราชเสวกพิทักษ์ ราชเผ้า
ดำแหน่งยศถาศักดิ สถิตย์ที่ หลวงเฮย
แห่อยู่สองข้างเข้า คู่คล้อยเคียงไคล ฯ

๏ ถัดถึงเลือกหอกห้าว แห่คลา ขนาบนา
ขวาภักดีอาสา ศักดิ์ตั้ง
ฝ่ายซ้ายชื่อโยธา บดีคู่ ขุนเฮย
หาญหัดถ์สมรรถมวยทั้ง หมู่ล้วนมวญเลว ฯ

๏ ทหารในปลัดถัดเต้า ตามถา— นาแฮ
ขุนชื่ออินทรรักษา แห่ซ้าย
ขุนพรหมรักษาขวา เสถียรทิศ ขวาเฮย
ประจำคู่ละฝ่ายผ้าย ภาคพื้นรัถยางค์ ฯ

---

(๕) ลงไว้ตามเดิม เดี๋ยวนี้ใช้ว่า กันภยุบาทว์

๏ จึ่งหมื่นมหาสนิทผู้ พลพัน ปลัดเอย
ขวาฝ่ายฝ่ายขวาผัน ย่านเยื้ยง
ปลัดซ้ายบาทจรัล เคียงคู่ อยู่นา
นามจิตรจำนงเบื้อง รเบียบริ้วทิวเฉวียง ฯ

๏ ถั่นถัดปลัดหลั่นนี้ รักษา องค์นา
ซ้ายราชพิมานสมญา ยาตรเต้า
ขวาขุนชื่ออินทร์ปรา– สาทสถิตย์ ขวาเอย
เดอนเรียบเรียงเคียงเข้า คู่ผ้ายผายผัง ฯ

๏ โยธาภูมินทรอ้าง นามกร หนึ่งฤๅ
หนึ่งเรียกอาสาภูธร ท่านตั้ง
ปลัดเหล่าเลือกหอกจร ประจำคู่ ท้ายนา
โดยดับจับขนัดทั้ง ฝ่ายซ้ายขวาสถาน ฯ

๏ รหว่างนั้นชั้นห้าฉัตร เชอญสอง คู่นา
ในคู่พื้นสมพอง เสวตรแผ้ว
เขมาภาคย์มลากฉัตรขนอง ขนาบคู่ สุดเฮย
บังแทรกคู่หนึ่งแคล้ว เคลื่อนขั้นฉัตรไชย ฯ

๏ นายเวรชาวนิเวศน์ไว้ กำกับ หนึ่งนา
คุมเครื่องสูงสำหรับ รีดตั้ง
แต่งตนก็กลฉบับ แบบก่อน
คลาบ่คลาศยาตรยั้ง อยู่ท้ายทิวตาม ฯ

๑ รหว่างฉัตรจัดมหาดเชื้อ เชอญแสง สองฤๅ
คือพระรัตนลำแพง ง่ามง้าว
นอกขนัดเครื่องคู่แวง เขนคู่ อิกเอย
ทวนแปดสี่ศอกห้าว สี่ง้าวงอนไสว ฯ

๑ แสงในทนายพวกผู้ กำนัล
เชอญพระแสงทวนคัน มาศไล้
โกษก่องถ่องเถือกสุวรรณ วิโรจรด น้ำนา
ดึงชคณนาได้ ด่วนเต้าสรหลมสรหลอน ฯ

๑ กำนัลแสงต้นต่าง เชอญแสง สินาศนา
คร่ำปรักคร่ำมาศแผลง แม่นม้วย
สวมสนับสลับแปลกแปลง หลายขนาด นาพ่อ
นับสี่สิบเสนงด้วย ล่วมหุ้มหักทอง ฯ

๑ ล้วนนุ่งสองบั๊กพื้น ลายวรรณ วาดนา
ใส่สนอบครุยสอสรรพ์ อคร้าว
รัตคดคาดเอวพันธ์ ทุกทั่ว ตนเอย
สรพราศสรพรึบด้าว แห่งด้านหนังหลาม ฯ

๒ ๑ ดับแสะตามเสด็จแล้ เทศทั้งคู่ตรูแท้
สบสิ้นสรรพางค์ ฯ
๑ ขวาขึ้นรวางตั้งแล้ว สินธุกระแสเสนอแผ้ว
ผ่องเพี้ยงสังข์ศรี ฯ

๏ ซ้ายมีนามรวางได้ ดวงแขเขียนขาวไส้
ล่อล้วนหลากตระการ ฯ

๏ ผูกอานหมอนเพรอศแพร้ว สองสินธพตัวแกล้ว
กลั้นแกล้งแต่งผจง ฯ

๏ อิกราชดุรงค์สองสยาม นามฝ่ายซ้ายเรียกรู้
เจ้าพญาอาชาชาติผู้ ผ่านเกล้าเขมากาย เสวตรนา

๏ ฝ่ายขวานามกรประกาศ เจ้าพญาราชพาหตั้ง
แซรมทรายรายรดับทั้ง ทั่วสิ้นสบสกล กายนา ฯ

๏ อานโสภณเหลิกเฉลา ทองทึบเพราคร่ำแพร้ว
งามเลอศงามล้นแล้ว ประดับล้วนกาญจนาภรณ์ฤๅ ฯ

๏ แถบดารากุดั่นราย รัตนพะพรายเพรอศหล้า
ทั้งสี่พาหนมิ่งม้า อ่าอ้างกลกัน แลนา ฯ

ร่าย
๏ จัดสรรผู้กำกับ ม้าหนึ่งนับหนึ่งนาย สองปั๊กลายนุ่งคาด เสื้อครุยสอาดสอดศรี อ่าอินทรีย์ถี่ถ้วน ล้วนนายม้าจูงประจำ สดำแสดงสมเญศ นิกรอัศวเดชหนึ่งตน ชาติดุรงค์คนหนึ่งไส้ สองนายให้บริรักษ์ ฝ่ายเฉวียงบั๊กษ์นามกร องค์อัศดรสมญา วิเวกอาชาไนยหนึ่ง ซึ่งพิทักษ์โทเท่า เหล่าเถมอลหมู่ม้าควาญ ซ้ายขวาประมาณฝ่ายละสี่ เกณฑ์ตามที่ทั้งผองแสะหนึ่งสองเสมอหมาย จูงม้าผายหนึ่งคน แสบั๊ดตนหนึ่ง

นับ แปดนายสรรพสริเกณฑ์ อิกประขาวเวรแสงสรรพ ยุทธจรัลสำหรับ เชอญอัจกลับสองนาย นับประมวญหมายสิบทัศ พื้นผจงจัดแต่งตก นุ่งกางเกงยกลายคาด อ่าโอ่อาตม์เอวอ้อม พิศสรพรักสรพร้อม พรั่งผ้ายตามดุรงค์ สี่นา ฯ

๓ รถทรงฝรั่งใหญ่สอง　　รถหนึ่งรองขนาดน้อย
สามรถเร่งขับต้อย　　ติดท้ายสินธพ ต้นนา ฯ

๑ รถคำรบที่หนึ่ง　　สองแสะซึ่งเทียมเต้า
หนึ่งผ่านหนึ่งขาวเข้า　　คู่เพียนแผกศรี กันนา ฯ

๑ หนึ่งนามผ่านกาบกระหนก　　หนึ่งขาวกระจกแจ่มอ้าง
เทียมแอกแปลกสองข้าง　　ห่อนต้องศรีต่าง พรรณนา ฯ

๑ รถอย่างใหญ่ที่รอง　　สองสินธพเทียมผ้าย
หนึ่งหมอกหนึ่งกระเลียวย้าย　　เผ่าพ้องพงษ์ปรานแปลกนา ฯ

๑ หนึ่งขนานหมอกม่าเหมี่ยว　　หนึ่งกระเลียวลำยองตั้ง
ต่างเพศต่างพรรค์ทั้ง　　ต่างพื้นกายงาม ต่างนา ฯ

๑ รถที่สามโสภิต　　ไพจิตรสอาดขนาดน้อย
และสองเทียบเรียบร้อย　　อยู่รั้งหลังเรียง รเบียบนา

๑ อัศวเคียงคู่ต่าง　　ศรีละอย่างย่างคล้อย
หนึ่งดำหนึ่งแซรมพร้อย　　เลือกล้วนสลับลำ เภานา

๑ หนึ่งนามดำกาสัก　　หนึ่งแซรมรักร้อยรู้
ชื่อพาชินทรสองผู้　　ภาคย์เพี้ยนรเมียลพรรณ แผกนา

๒ ๑ รถสามตามกันผ้าย　　ผันผัดกงดุรงค์ย้าย
ยาตรท้องรัถยา　　สถานนา ฯ

๑ อาสาเกราะทองทั้ง　　ขวาซ้ายจ่ายจัดตั้ง
แต่งให้ไต่ตาม　　รถนา ฯ

๑ นามส่วนสารภีไส้　　ศรีกัณฐัศว์หนึ่งได้
ที่ตั้งทั้งสอง　　ขุนนา ฯ

๑ ผองพลไพร่พรั่งพร้อม　　พิทักษ์รถรถละสี่ล้อม
เหล่าล้วนรักษา　　รถนา ฯ

๑ แต่งกายาเยี่ยงกี้　　ขบวนกฐินเช่นนี้
ทั่วทั้งเถมอลหลาย　　นายนา ฯ

๑ อัศสาภรณกลายอย่างล้วน　　เครื่องฝรั่งประดับสรพถ้วน
มีงม้าเทียมรถ　　สามนา ฯ

๔ ๑ พลบทจรไต่เต้า　　ตามเสด็จ นั้นฤา
หลายหมู่มากขบวนเขบ็จ　　บอกไว้
โดยราชพยุหบาตรเสร็จ　　แสดงสดับ นาพ่อ
ดำแหน่งดำเนอนไท้　　ขนาดน้อยทางสถล ฯ

๏ หลวงนราเรืองเดชเจ้า กรมพล ซ้ายแฮ
หลวงพิทักษ์โยธาตน หนึ่งตั้ง
ฝ่ายขวาควบคุมพหล กรมท่า ทหารเฮย
แต่งเพศแขกเทศทั้ง โพกผ้าพันธ์กระสัน ฯ

๏ ดึงษเกณฑ์กะถ้วน เถมอลหมาย
กุมกระบี่เสโล่ห์ทาย เทอดถ้า
ชรเดียดชรดั้นผาย ผังผาด
พื้นทแกล้วทกล้า ศึกสู้อยู่ยืน ฯ

๏ สรเสนีที่เจ้า กรมวาม นิกายเอย
ขวาลักษมนานาม อิกผู้
กำกับพวกพลจาม ประจำหมู่ หนึ่งนา
ขนาดยศปรากฏรู้ เรียงอ้างออกหลวง ฯ

๏ จามพลตนแต่งแม้น มลายู
ปิ้นเหน่งโอบเอวดู เพรอศแพร้ว
เหน็บกฤชพิศไพรู โดยรีต แลฤๅ
หอกคู่ชูอาดแกล้ว กลอกแกล้งแสดงหาญ ฯ

๏ เดโชท้ายน้ำชื่อ ออกญา ยศฤๅ
นำเนกนิกรอาสา ใหญ่ย้าย
สองหมู่สุรโยธา ทายดาบ ชเลยแฮ
ยัดเยียดเบียดเสียดสล้าย แห่ล้อมหนหลัง ฯ

๏ รามคำแหงแต่งตั้ง พญานาม หนึ่งนา
หนึ่งชื่อพิไชยสงคราม ออกอ้าง
อาสาทักษิณวาง คุมสมัค เถมอลแฮ
กรแกว่งตรีศูลสล้าง กระหลับถ้ากวัดไกว ฯ

๏ พญาพิไชยรณฤทธิทั้ง พิชิตณรงค์ คู่ฤๅ
นายหมู่เขนมาศคง ควบคุ้ม
ซ้ายขวาพิริยเขนทรง ตาวอิก หัดถ์เฮย
เดอนดื่นพื้นสถลกลุ้ม กลาดด้าวแดนผลู ฯ

๏ มหาสงครามพระผู้ ฝ่ายขวา กรมเอย
อิกอนุรักษ์โยธา ฝ่ายซ้าย
ทวนทองที่ถานา นายก พลพ่อ
พาพหลผาดผ้าย พวกพื้นท้ายทวน ฯ

๏ ผูกภู่สามชั้นต่าง ต่างศรี
ดำด่อนแดงเขียวขจี ร่วงเรื้อย
พื้นพาหมฤคจามรี แลหลาก พรรณพ่อ
พายุพัดสลัดเพื่องเพื้อย ยาบย้อยยลไสว ฯ

๏ พญาพระรามพญาเกียรติเจ้า กรมกอง ดั้งแฮ
นำเหล่าเตลงดั้งทอง ถัดเต้า
กุมดั้งกับดาบประลอง ทายเทอด กรเอย
รดมฝ่ายซ้ายขวาเข้า พรั่งพร้อมพรูพล ฯ

๏ นครอินทร์พญาเจ้าหมู่ ดาบสอง หัดถ์แฮ
คุมหมู่รามัญกอง หนึ่งไส้
ไกวแวงแกว่งโดยลบอง เลบงดาบ คู่เฮย
ตามราชดำเนอนไท้ ธเรศห้อมหนหลัง ฯ

๏ พระเสนาภิมุขเจ้า กรมขวา นามเอย
ซ้ายผ่ายนารายน์ฤทธา ท่านตั้ง
นายกยี่ปุ่นอาสา กำกับ พหลแฮ
เงื้อง่าขวานเทอดทั้ง เหล่าล้วนควรแสยง ฯ

๏ เรือกรรบัญญัติอ้าง อาสา สำแดงฤๅ
อิกจตุรงคโยธา เรียกรู้
ศักดิหลวงคู่ซ้ายขวา คุมไพร่ หลวงเฮย
คทามาศถือทุกผู้ พิทักษ์ไท้ไต่ตาม ฯ

๏ ล้อมวังแต่งตั้งที่ พระราม พิไชยฤๅ
หนึ่งพระเผด็จสงคราม แกว่นกล้า
เจ้ากรมบอกเสนอนาม เขาคู่ กันแฮ
พาพวกดาบโล่ห์ล้า อยู่ท้ายผายผัง ฯ

๏ ทหารในไพร่ง่าง้าว งอนงาม
ขุนหมื่นควบคุมตาม พวกผ้าย
คับคั่งพลั่งพลหลาม หลายแหล่
สองเหล่าทกล้าขวาซ้าย แซรกซร้อนสรหลอนสรหลม ฯ

๑ ทุกหมู่ละหมู่นับได้ ดึงชา สิ้นแฮ
กรเกาะสรรพสาตรา ต่างเต้า
แสนส่ำสุรแสนยา หาญหื่น ศึกเฮย
โดยเสด็จอดิศวรเผ้า แผ่นหล้าสากล ฯ

๑ ไพร่หลวงองครักษ์ซ้าย ขวาหลาย
มีหมื่นขุนมุลนาย คนบคล้าย
สพักพื้นสินาศทองปราบ เสนงคาด เอวเอย
เตอมติดเต้าชนวนห้อย แห่งด้าวสอสวม ฯ

๑ ศรสำแดงตำแหน่งเจ้า กรมวาม แสงเฮย
ขวาอัคเนศรนาม พระพร้อง
พาพหลพวกทหารตาม ตระแบงแบก ปืนแฮ
หินคาบคาดเสนงคล้อง เครื่องเต้าดินประจำ ฯ

๑ สองหมู่นับผู้พวก ละร้อยคง ครบนา
เกณฑ์หัดแสงอิกอง– ครักษ์นั้น
สามารถอาจราญรงค์ เร็วเรี่ยว ฤทธิ์พ่อ
พิเศษกว่าอาวุธสั้น จึ่งต้องเตรียมหลาย ฯ

๑ ไพร่หลวงอาวุธหมั้น มือไกว กวัดแฮ
ทวาทศขบวนแบบไทย แต่งถ้วน
กางเกงสนอบไพ– จิตรโหมด ขลิบฤๅ
สักระหลาดชาดศรีล้วน กับทั้งมงคล ฯ

๏ แต่งแขกสองพวกเพี้ยน แผกสยาม เพศแฮ
หมู่หนึ่งอาสาจาม อ่าล้ำ
มลายูเยี่ยงแต่งตาม สนอบสนับ เพลาฤๅ
รจิตรกระบวนจีนซ้ำ โหมดอ้อมโอบเศียร ฯ

๏ ไพร่หลวงกรมท่าแสง แต่งตน
แปรเพศแขกเทศกล แขกค้า
หมวกฉากเชอดกระบานบน บังชาติ
ดูบรู้จักหน้า ห่อนแจ้งแปลงปลอม ฯ

๏ สรีรัดจตุทัศพร้อม พรรค์พล หลวงแฮ
โดยเสด็จพยุหบาตรสถล มารคผ้าย
เจ้ากรมปลัดกรมพหล มวญหมื่น ขุนเฮย
กำกับนิกรยาตรย้าย อยู่ถ้วนทวยหาญ ฯ

๏ ต่างนุ่งสองบั่กพื้น ลายพรรณ เพรอศนา
สวมสนอบครุยเสวตรวรรณ ทั่วผู้
นำน่าพิริยพลขันธ์ คุมควบ
เคยเข่นอเรนทรสู้ ศึกมล้างปางหลาย ฯ

๏ ขบวนยาตรนฤปราชด้วย สถลวิถี ทางเฮย
งานพระนรินทรเสนี จัดทั้ง
นพาพฤศโยธี หมายหมู่
โดยฉบับโบราณตั้ง บอกแจ้งแสดงกล ฯ

๏ เดโชท้ายน้ำอิก อาสา ขวาแฮ
ซ้ายกับยี่ปุ่นจามคณา เนกซร้อง
ทวนมาศมาศเขนรา มัญดาบ คู่เอย
เตลงเหล่าตาวดั้งต้อง แต่งทั้งทหารใน ฯ

๏ กลองชนะแตรฝรั่งด้วย แตรงอน สังข์เอย
ดำรวจแปดกรมนิกร ผ่ายหน้า
ผ่ายหลังแปดเหล่าสลอน แหนแห่
บริรักษ์ไทธเรศหล้า เลือกล้วนพลหลวง ฯ

๏ พญาศรีสหเทพได้ จัดสรรค์
ห้าหมู่พยุหโจษจรร พรั่งพร้อม
เกณฑ์หัดสินาศเรือกรร กรมท่า
มหาดเล็กอิกเหล่าล้อม นิเวศน์ไท้วังสถาน ฯ

๏ เสมียนตรานายหนึ่งผู้ กรมวัง
จัดเครื่องสูงน่าหลัง แห่ห้อม
อิกพระที่นั่งบัลลังก์ พุดตาลราช อาศน์เอย
ทำนุทำเนียบพร้อม ขนบไว้ในเพรง ฯ

๏ เสด็จทอดมหาธาตุทั้ง เชตุพน
ราชบุรณะอิกตำบล วัดนั้น
ตำแหน่งกระฐินสถล รัถเยศ
อาวาศสามแห่งหั้น บอกแจ้งแถลงการ ฯ

๑ จบฉบับตำหรับเบื้อง ขบวนเสด็จ
พยุหบกตกแต่งเสร็จ ขนาดน้อย
กระวีชาติอาจจำเขบ็จ เลบงบอก ไว้เฮย
ถ้วนถี่วิถารสารสร้อย อ่านเอื้อนเตือนเขษม ฯ

จบขบวนแห่เสด็จพยุหยาตราสถลมารค
อย่างน้อยเท่านี้

ร่าย
๑ เปรมกุศลปราโมทย์ โกษฐาษธรรมสุจริต ราชทิศทานกฐิน เสด็จทางสินโธทก ตกแต่งพยุหยาตรา ขบวนนาวาเรียงเรียบ เพียบอรรณพนที มีประตูคู่หน้า นายทกล้าแจงจัด ล้วนปลัดทูลฉลอง สองเถลองยศออกญา แขวงขวาเทพอรชุน ราชนิกุลฝ่ายเฉวียง เรือกราบเคียงขี่คู่อยู่ปลายริ้วทิวขบวน มวญหมู่พวกพลพาย บรรเจอดกายอเคื้อ กางเกงเสื้อมงคล แดงดำกลกอบล้วน อ่าอาตม์สรพราศพลถ้วน ทุกผู้ดูสรพรัก พร้อมนา ฯ

๔
๑ บัดเรือพยัคฆทั้งคู่ ควรยล ย่านแฮ
ขวาเรียกเสือทยานชล ชื่อรู้
อาสาสินาศนายพล เมืองสมุท ขี่เอย
หลวงเดชสำแดงผู้ ที่เจ้ากรมสดำ ฯ

๏ เสือคำรนสินธุซ้าย เสนอนาม
เคียงคู่คุมคู่ตาม คู่เต้า
หลวงแสงศรสิทธิวาม กรมสถิตย์ เรือฤๅ
ดำแหน่งแห่งที่เจ้า หมู่พื้นบืนทหาร ฯ

๏ สองนุ่งสองบั๋กเสื้อ อัตหลัด สวมนา
รัตคดคาดเอวรัด รอบหมั้น
เศียรพันธ์โพกขลิบพัตร ไพโรจ อร่ามเอย
เนานั่งคฤหสองชั้น แต่งตั้งกลางลำ ฯ

๏ ผูกทวนเขนมาศง้าว เสโลห์ กระบี่นา
สิ่งละคู่อาวุธโส — ภิตแพร้ว
หกเสาคฤหโอ่โอ — ฬารเลอศ แลพ่อ
งามสง่าอ่าอวดแกล้ว กลั่นแกล้งแสดงหาญ ฯ

๏ หนแห่งตำแหน่งหน้า เรือวาง บื่นแฮ
ขานชื่อขานกยาง อย่างตั้ง
ละบอกละลำพาง ผจญจ่อ ศึกเฮย
เกณฑ์จ่ายหมายฝรั่งทั้ง คู่เผ้าคอยแผลง ฯ

๏ ลำเรือยาวเย่อนได้ วาอัฐ วัดเอย
สามสิบพลพายจัด ครบถ้วน
กางเกงสนอบจรัส แดงดื่น
เศียรใส่มงคลล้วน ขาดพื้นบี้ศตู ฯ

๏ เรือแซจรเข้คู่ ถัดตาม
ซ้ายขนัดคนองน้ำนาน ท่านให้
ขวาคือชื่อคำราม ร้องเรียก นามนา
พลพม่าอาสาได้ ประทุกทั้งสองแซ ฯ

๏ ถัดแซมังจฉคู่คล้อย คลาหน ทึกเฮย
ขวาชื่อแซพิพัทธชล เพรียกพร้อง
ฝ่ายซ้ายเรียกอานนท์ สมุทคู่ กันนา
มอญหมู่อาทมาตต้อง จ่ายให้ลงประจำ ฯ

๏ คู่สามแซแห่ทั้ง โทกรินทร์ เรือฤา
สดำคชรำบาญยิน ชื่ออ้าง
หนเฉวียงคชสารสิน– ธูเทียบ เคียงนา
มอญมาศดั้งเถลองช้าง ฉลุแล้แซสอง ฯ

๏ หกลำกำหนดรู้ รีวา เจ็ดฤๅ
เรือพม่ามีตอยา นั่งหน้า
ละแซละหนึ่งนา – ยกอยู่ หัวเฮย
กำกับภุกามทกล้า ทแกล้วทวยหาญ ฯ

๏ ลำมอญสมิงหน้านั่ง ลำประจำ
สมิงหนึ่งหนึ่งแซกำ– กับให้
สี่สมิงอยู่สี่ลำ เตลงสี่ แซนา
นับกับตอยาได้ หกสิ้นหกแซ ฯ

๏ หกนายกายนุ่งผ้า อย่างมอญ ม่านเอย
ขลิบพัตรเพ่อมอาภรณ์ โพกเผ้า
สวมสนอบกอบอลงกรณ์ อัตหลัด รายฤๅ
เตือนตักพรักพิริยเร้า เร่งต้อนตีกระเชียง ฯ

๏ พลกระเชียงมอญม่านล้วน แต่งตน
เสื้อสอดเศียรมงคล โอบอ้อม
กางเกงก็สวมสกนธ์ กุก่อง
พิศพิลาศโอภาษพร้อม เพรอศสิ้นแดงศรี ฯ

๏ ท้ายเรือธงรบตั้ง แต่งทุก แซเอย
ดูฉาดชาดศรีสุก ส่องพ้ำ
พายุพัดสบัดปลายปลุก ปลิวยาบ อยู่แฮ
ยลอย่างปางโรมรํ้า ศึกสู้สณรงค์ ฯ

๏ ถับถึงเรือกราบเจ้า กรมหก เหล่าเฮย
เนานั่งกันยาตก แต่งตั้ง
เวรขึ้นก็เกณฑ์ยก แต่หนึ่ง ขวานา
แรมฝ่ายซ้ายหนึ่งทั้ง สี่ผู้เปลี่ยนปั่น ฯ

๏ พญาพิไชยบรณฤทธิด้วย พิไชยสง— ครามเอย
สุกรปั๊กษ์ผลัดเปลี่ยนคง คู่ใช้
หนึ่งพญาพิชิตณรงค์ กาฬปั๊กษ์ เปลี่ยนแฮ
อิกกับรามคำแหงให้ แห่หน้ากองนำ ฯ

๏ เรือกลองแขกหนึ่งนี้ นำจรัล ราชฤๅ
รหว่างคู่แซรามัญ มาศดั้ง
พลพายแต่งกลกัน มอญม่าน แซนา
สรพรักเพียบเรียบเรียงตั้ง ไหล่พร้อมเพียงพาย ฯ

๏ เรือกราบลำหนึ่งล้วน ปลัดดำ— รวจฤๅ
สนมนอกสี่กรมละลำ จัดให้
เวรขึ้นคู่นายนำ ขวานอก สนมนา
ผลัดเปลี่ยนเวียนเวรได้ ตรวจหน้าในขบวน ฯ

๏ สมุหพิมานนามปลัดเบื้อง สนมขวา
ขวานอกทิพรักษา ที่ตั้ง
จมื่นปลัดสองรา เรือกราบ ขี่แฮ
กลางกอบกันยาทั้ง คู่ให้ผลัดเวร ฯ

๏ ราชาบาลปลัดซ้าย พาเหียร กรมเฮย
สนมชื่อประธานมณเฑียร เรียกรู้
เวรแรมผลัดเวรเวียน ไตรตรวจ ขนัดนา
จมื่นพิ้นสองผู้ บอกผู้พนักงาน ฯ

๏ ฝีพายกายอ่าอ้าง เรือกลอง
ตกแต่งตามทำนอง ขนาดนั้น
พร้อมพรั่งพิริยลำลอง แลล่ำ
ยกไหล่ไล่ยาวกระชั้น คลื่นพุ้งฟองฝอย ฯ

๑ จึ่งเรือสางทั้งคู่ เก้าวา วัดแฮ
ใส่คฤห์ต่างกันยา เกือบกั้ง
พลพวกสัศดีมา บรรจุ เรือเฮย
จำหลักเศียรสางทั้ง รูปอ้างสางแปลง ฯ

๑ ชาญชลสินธุซ้าย สางขนาน นามนา
สางหนึ่งคำแหงหาญ เรียกร้อง
ขวาแขวงแห่งอุทกยาน ยงยิ่ง
ทั้งคู่ขานนามต้อง ชื่อตั้งเรือกรร ฯ

๑ ปลัดกรมขุนคู่เข้า ขี่ใน คฤห์นา
ขุนนราฤทธิไกร ฝ่ายซ้าย
ข..าขุนชื่อพิไชย ชาญยุทธ นาพ่อ
สองขี่สางสองฝ้าย สถิตย์ด้านโดยกรม ฯ

๑ ถับถึงกิเลนล่องน้ำ ขนานเคียง กันนา
ยาวเย่อนอย่างสางเพียง ขนาดพร้อง
แต่งคฤห์คู่เรือเรียง พายเพียบ พลพ่อ
ดำรวจกรมนอกต้อง แต่งทั้งโทกิเลน ฯ

๑ หนขวาปรากฏอ้าง นามยืน
กิเลนชื่อลอยบนสิน – ธุตั้ง
ซ้ายสมเญศกิเลนลิน – ลาสมุท มีนา
จำหลักกายกิเลนทั้ง คู่เพี้ยงพิศวง ฯ

๑ ดำรวจกรมนอกให้ ลงประจำ คฤห์เฮย
แห่งกิเลนสองลำ เลื่อนผ้าย
ภาคขวาหมื่นขุนสดำ กรมนอก เนานา
หนแห่งซ้ายกรมซ้าย นอกเผ้าเนาสถาน ฯ

๑ ถัดนั้นเรือรูปแม้น มกรแสดง เดชเอย
ขวาเรียกมกรจำแลง หลากล้ำ
ฝ่ายซ้ายชื่อมกรแผลง ฤทธิคู่ เคียงนา
เพียงจักโผนแผ่นน้ำ เพ่งเพี้ยนเศียรสยอง ฯ

๑ ไพร่หลวงกรมใหญ่ทั้ง โทลง ประจุนา
เรือมกรยรรยง คู่คล้าย
หมื่นขุนสถิตย์คฤห์คง ดำแหน่ง
ขวาก็อยู่ขวาซ้าย อยู่ซ้ายตามสถาน ฯ

๑ จึ่งถึงนาเวศเพี้ยง เหรา รูปฤา
เคียงคู่ฟูฟ่องชลา ล่องเต้า
พลไพร่หมู่ในขวา ซ้ายประทุก เพียบพ่อ
ขุนหมื่นประจำคฤห์เข้า ที่ทั้งสดำเฉวียง ฯ

๑ เหราปรากฏตั้ง สมญา ขนานฤา
สินธุลอยล่องขวา เรียกอ้าง
ท่องทางสมุทเหรา ชี้ชื่อ เฉวียงเอย
ลอยล่องท้องอุทกคว้าง คู่คล้อยคลอเคียง ฯ

๏ ถัดโทโตภาพเพี้ยน นาวา คฤห์เอย
โตชื่อขมังคลื่นขวา ท่านให้
โตผีนสมุทสมญา อยู่ผ่าย ซ้ายแฮ
เกณฑ์เหล่าล้อมวังได้ ประจุซร้องสองโต ฯ

๏ ในคฤห์หลวงบ๋อมเหล่า ล้อมวัง ราชฤๅ
สถิตย์ประจำคฤห์หลัง ละผู้
เรือรีขนาดเดียวทั้ง ลำสิบ เสมอเฮย
จำหลักสัตว์รูปรู้ รจิตรน้ำมันรบาย ฯ

๏ พลพายใส่เสื้อกับ มงคล
แดงจรัสบั๋ศตูกล ชาดย้อม
กางเกงก็กรวมตน ฤๅต่าง ศรีนา
แดงดาษสรพราศพร้อม สบสิ้นสรรพางค์ ฯ

๏ น่าเรือปีนใหญ่จ้อง จ่ารงค์ เรียกฤๅ
ลำละบอกบงยง ย่านแท้
หกเสาคฤห์ครบคง อาวุธ ผูกพ่อ
อย่างพยัคฆนาเวศแล้ เล่หน่นบรรยาย ฯ

๏ ทหารปืนพื้นฝรั่งเผ้า ปืนประจำ อยู่นา
ลำละคู่ดูกำยำ ยิ่งแกล้ว
ทนายเส้าทมัดหัดถ์กำ เส้าเทอด กระทุ้งแฮ
ผูกภู่ฟูเฟื่องแพร้ว เร่งเส้าลำละสอง ฯ

๑ ร้องร่ำโพยเจ้าคะ　　ขานเสียง
เส้ารับศัพทสำเนียง　　เร่งร้น
ผีพายพรั่งพร้อมเพรียง　　พร้อมเพรียก ยาวเอย
คลื่นคลั่งถั่งอุทกท้น　　ทั่วท้องแถวธาร ฯ

๑ ทนายกระสุนจัดนั่งหน้า　　เรือลำ ละนายเอย
อิกกับนายลำประจำ　　คฤห์นั้น
สรินับสี่นายกำ –　　กับทุก เรือนา
ล้วนนุ่งสองปั๋กหมั้น　　แต่งต้องตามเคย ฯ

๑ รัตคดคาดใส่เสื้อ　　อัตหลัด รายฤๅ
เศียรโพกพันธ์ขลิบพัตร　　เพรอศพร้อย
ทนายปืนอิกสี่จัด　　เนานั่ง คฤห์นา
กรเกาะสินาศขนาดน้อย　　สรัพด้วยดินเสนง ฯ

๑ กางเกงกรวมอาตม์ล้วน　　ปั๋ศตู แดงเอย
กอบกาบบังเพลาดู　　อเคื้อ
ลำดวนกลีบหมวกตรู　　ขลิบโหมด สวมนา
จีบหัดถ์ปั๋ศตูเสื้อ　　ใส่ด้วยแดงศรี ฯ

๏ ดับดลเรือคฤห์ล้วน เศียรฉลัก รูปฤๅ
ขวาอสุรวายุภักษ์ แต่งตั้ง
ฝ่ายซ้ายรูปอสุรปั้ก — ษีสมุท นามนา
ลำมาดไล้มาศทั้ง รดน้ำฉลุลาย ฯ

๏ กองกลางสรพรักพร้อมไพร่ ซ้ายขวา กรมเอย
บรรทุกทั่วนาวา คู่นั้น
ศรีชาดดาษหลังคา คฤห์เพรอศ เพราพ่อ
ปั้กมาศแผ่ลวดขั้น ขอบพื้นเชองชาย ฯ

๏ เจ้ากรมสถิตย์คฤห์ด้าว นาวี ขวาแฮ
หลวงมหาโยธี ที่อ้าง
ศรีรณรงค์มี นามหนึ่ง หลวงนา
เนาคฤห์ประจำลำข้าง ขนัดซ้ายหมายเกณฑ์ ฯ

๏ จึ่งเรือพานเรศพื้น โสภี ภาพนา
ฟูพ่องสองลำมี ชื่อพร้อง
แขวงขวาเรียกพาลี มล้างทวีป แลพ่อ
ซ้ายสุครีพครองเมืองต้อง แต่งให้เคียงขนาน ฯ

๏ เกณฑ์หัดอย่างฝรั่งพร้อม พลประจำ เรือฤๅ
ขุนชื่อทรงพิไชยลำ ฝ่ายซ้าย
ขุนพิพิธณรงค์สดำ ปลัดคู่ กันนา
เนาคฤห์ไพร่พายผ้าย เร่งร้องโยนยาว ฯ

๏ บัดกระบี่นาเวศทั้ง โทขนาน นามฤๅ
ขวาชื่อปราบเมืองมาร ท่านให้
หนซ้ายเรียกกระบี่ราญ รอนราพ เสนอนา
กรมพิเศษอาสาได้ ประจุพร้อมเพรียงพล ฯ

๏ ปลัดกรมนั่งคฤห์เบื้อง ขวานาม ขนานนา
ขุนวิชิตสงคราม ชื่อตั้ง
ขุนรณฤทธิวิไชยวาม กรมปลัด นั้นฤๅ
เนาคฤห์นาเวศรั้ง ฝ่ายริ้วทิวเฉวียง ฯ

๏ ขนาดคงสามคู่รู้ เรือรี รวดฤๅ
วาทัศวัดนาวี เท่าแท้
หลังคาคฤห์ดาษศรี แผ่ลวด กนกนา
ลำฉลุอุไรไล้แล้ เล่ห์อ้างปางหลัง ฯ

๏ เสาคฤห์หกแห่งไส้ ใส่สุรัด เขนเอย
อิกกระบี่เสโลห์ถมัด ผูกหมั้น
ฉ้อคฤห์แต่งแจงจัด รจิตรดุจ เดียวนา
ทวนมาศภู่สามชั้น กับง้าวสิ่งละสอง ฯ

๏ จ่ารงค์คร่ำปรักตั้ง หนหัว เรือเฮย
ลำละบอกเพ่งพึงกลัว กลอกเกล้า
เกณฑ์ฝรั่งพรั่งพร้อมตัว นายสินาศ น้อยนา
ทนายกระสุนทมุนเส้า ทั่วถ้วนพนักงาน ฯ

๏ ผีพายสวมเสื้อบั๋ศ— ตูชาด ฉาดเอย
ขลิบโหมดไพโรจสอาด เอี่ยมล้ำ
กางเกงก็แดงดาษ ดุจสนอบ นั้นนา
เศียรใส่มงคลซ้ำ ห่อนเพี้ยนเปลี่ยนพรรณฯ

๏ จึ่งเรือราบสี่ผู้ ปลัดดำ – รวจแฮ
เนานั่งกันยาลำ หนึ่งผ้าย
เวรขึ้นคู่ปลัดนำ ในใหญ่ ขวาเอย
แรมปลัดในใหญ่ซ้าย ต่างต้องตรวจตราฯ

๏ ราชามาตย์อิกทั้ง ไชยา ภรณ์ฤๅ
แรมปลัดจัดนำนา– เวศไท้
หนึ่งไชยภูชา สุกรบั๋กษ์ เปลี่ยนเอย
อิกทิพเสนาให้ คู่เข้าเวรเวียนฯ

๏ ผีพายกายก่องถ้วน ทุกตน
เสื้อกับกางเกงกล ครั่งย้อม
เศียรสวมใส่มงคล แดงดื่น
ยอไหล่ไล่หัดถ์ซ้อม สรท้านขานยาวฯ

๏ จึ่งเรือคฤห์ครุธล้วน สิบเอ็ด วาเอย
ขวาชื่อครุธเหอรรเห็จ ท่านตั้ง
ฝ่ายซ้ายเรียกครุธเตร็จ ไตรจักร นามนา
เถมอลหมู่ทหารในทั้ง คู่พันพลพายฯ

๏ นายเรือขุนหมื่นผู้ ทหารใน
นั่งคฤห์กำกับไคล เคลื่อนคล้อย
เครื่องแต่งแห่งคฤห์ชไม แม้นคฤห์ กระบี่พ่อ
พวกพนักงานใหญ่น้อย อยู่พร้อมอย่างเพรง ฯ

๏ หลังคาคฤห์ดาษพื้น เชองชาย รอบฤๅ
กลางบั๊กเปนดาวขจาย ทั่วแท้
ล้วนทองแผ่ลวดลาย แลเพรอศ เพราพ่อ
พิเศษกว่าหกลำแล้ ซึ่งอ้างปางหลัง ฯ

๏ จึ่งเรือทวาทศล้วน วายาว คู่เอย
นามเอกไชยเหอรหาว ฝ่ายซ้าย
ขวาชื่อเอกไชยหลาว — ทองเทียบ เทียมนา
คู่ชักนำที่นั่งผ้าย อยู่ต้นเรือขบวน ฯ

๏ ฤทธิพิไชยเนาคฤห์ซ้าย นาวา ไชยเฮย
ขุนประชาพลขวา คฤห์รั้ง
ปลัดกรมคู่ชักนา — เวศนั่ง คฤห์นา
กำกับเรือไชยทั้ง คู่คล้อยลอยเคียง ฯ

๏ ห้าคู่เขียนมาศล้วน ลายรด — น้ำนำ
ตั้งแต่เรืออสุรหมด คู่นั้น
สรินับสิบลำจรด เรือเอก — ไชยเอย
เรือรูปสัตว์ฉลักชั้น — นอกน้ำมันรบาย ฯ

๏ สิบคู่ใช้ต่างดั้ง　　นำเสด็จ
นับแต่สางสองเสร็จ　　ขนัดหน้า
ตกแต่งก็ตามเขบ็จ　　บูรพ์แบบ
ขบวนแห่แลเลอศฟ้า　　ฝ่ายน้ำนำนเรนทร์ ฯ

๏ บัดเรือไชยใส่ผ้า　　ไตรทาน กฐินเอย
บุษบกทองรองพาน　　กนกพร้อม
ศรีสุนทรไชยขนาน　　นามที่นั่ง นั้นฤๅ
วาทีศวัดเย่อนย้อม　　มาศล้วนลายเขียน ฯ

๏ ผีพายสวมเสื้อป่ศ— 　　ตูแดง ดื่นแฮ
จีบหัดถ์เถมอลถมัดทแมง　　ทั่วถ้วน
กางเกงก็แปลกแปลง　　อย่างยก เขียวเอย
หมวกกลีบลำดวนล้วน　　ปกเผ้าทุกตน ฯ

๏ พายพิจิตรบีดมาศล้ำ　　แลพราย เพรอศแฮ
ขุนหมื่นดำรวจราย　　นั่งห้อม
บุษบกฟ้ากละสี่นาย　　นับแปด นายเอย
สองบั๋กลายนุ่งพร้อม　　พอกเสื้อขาวครุย ฯ

๏ นักษราชสองผู้นั่ง　　ถือธวัช อุไรฤๅ
เรืองอร่ามสามชายสบัด　　โบกย้าย
อ่าเอี่ยมก็เทียมทัด　　ดำรวจ แปดเอย
สถิตย์ที่เก็จน่าท้าย　　ที่นั่งต้นชลยาน ฯ

๏ หมื่นขุนศุภรัตทั้ง โทเทียม สถิตย์นา
นุ่งห่มตามธรรมเนียม นั่งเฝ้า
ไตรทานพระกฐินเตรียม เชอญช่วย กันเฮย
เกณฑ์เปลี่ยนเวียนเวรเข้า คู่ผู้บริบาล ฯ

๏ ถั่นถับลำดับนั้น เรือกลอง แขกนา
ต้นเชือกนำเสด็จสอง ผลัดให้
ออกญาคู่ใหญ่กอง หกเหล่า แลเฮย
สุกรบั๋กษ์เดโชได้ แห่หน้ากลองนำ ฯ

๏ กาฬบั๋กษ์ท้ายน้ำเปลี่ยน นำกล นั้นนา
เรือกราบกันยาบน เกือบกั้ง
พลพายใส่มงคล สนอบสนับ เพลาฤา
แดงจรัสบั๋ศตูตั้ง โห่ร้องยาวโยน ฯ

๏ จึ่งถึงนาเวศเจ้า จุธาไท ธเรศฤา
พระที่นั่งชลพิมานไชย ชื่อชี้
ลำมาดขนาดนับไตร– รัศวัด วาเอย
รจเรขเฉกไชยกี้ ฉลุล้วนลายสุวรรณ ฯ

๏ บัลลังก์แต่งตั้งต่าง บุษบก
ศรีดาษกันยาปก บั๋กพร้อม
แผ่ลวดพิลาศลายกนก กระหนาบแย่ง พื้นพ่อ
ขั้นขอบเชองชายล้อม เลอศล้าสลับศรี ฯ

๏ วิสูตรกาญจน์แก้วกอบกั้น เวียนวง รอบฤๅ
แห่งรัตนบัลลังก์ทรง กษัตรใช้(๖)
ดำรวจที่ถือธง นักษราช หน้านา
หนึ่งราชเสน่หาให้ สถิตย์ท้ายเรือทรง ฯ

๏ สองนายกายก่องเพี้ยง ชนสอง เพรงพ่อ
พื้นธวัชแผ่ลวดทอง เถือกหล้า
สักระหลาดชาดศรีรอง ไพโรจ หร่ามเฮย
แปลกแต่ปลายธงห้า แฉกใช้ชายเฉลอม ฯ

๏ เสด็จทรงที่นั่งครุธบ้าง บางวัน
เสนอชื่อมงคลสุบรรณ บอกแจ้ง
จตุรัศวัดวาพรร — ณาขนาด รีฤๅ
น่าและท้ายธวัชแสร้ง สฤษดิเพี้ยงเรือไชย ฯ

๏ แต่งเตอมเพ่อมแต่ตั้ง จารงค์ หนึ่งฤๅ
สำหรับนาเวศทรง สถิตย์หน้า
รหว่างบาทราชวิหคผจง คำคร่ำ
แลพิภุกแหล่งหล้า โลกล้วนสยบสยอน ฯ

---

(๖) ตรงนี้บางฉบับเปน ไซร้

๏ ฝรั่งประจำกำกับเผ้า ปืนสาม นายนา
พญาชื่อพิเศษสงคราม เออกอ้าง
หลวงชนะทุกทิศนาม นายหนึ่ง อิกเอย
หลวงฤทธิราวีมล้าง ศึกม้วยหมื่นแสน ฯ

๏ พนักงานเผ้าหน้าที่นั่ง นาวี ราชฤา
จมื่นเสมอใจมี ชื่อตั้ง
สรรเพธภักดีศรี– เสาวรักษ์ อิกนา
ไวยวรนารถหนึ่งทั้ง สี่ผู้อยู่ประจำ ฯ

๏ พระเครื่องทอดที่ตั้ง บัลลังก์ เรือฤา
พระล่วมมณฑปทั้ง ดาบต้น
ขดานชนวนม่อลงบัง คลหัตถ์ ธารเฮย
สุพรรณราชพรรณศรีล้น เลอศล้วนอุไรเรือง ฯ

๏ วิชนีชไมมาศด้ำ ถวายพา– ยุพัดแฮ
เครื่องพระสุธารศชา ชุดกล้อง
เชองเทียนพระเต้าชลา ษิโณทก ถังเฮย
สุพรรณภาชน์สองชั้นต้อง แต่งตั้งไตรเตรียม ฯ

๏ นอกบัลลังก์ที่นั่งหน้า ผูกแสง ปืนเอย
หินคาบสืบคืบแรง ลูกแท้
ทองคร่ากระหน่ำผลงแผลง ปรบักษ์ บ่นพ่อ
กระสุนขนาดหกบาทแล้ ลั่นฟ้าดินไหว ฯ

๏ พนักงานประจำสินาศนั้น นามเถลอง ยศนา
พญาอไภยศรเพลอง หนึ่งผู้
หลวงเสน่ห์ศรวิชิตเชอง ยิงแม่น มือเอย
อิกสนิทอาวุธรู้ ชื่อชี้สามชน ฯ

๏ พร้อมพระศุภรัตผู้ เจ้ากรม หนึ่งนา
หลวงชื่อสุนทรภิรมย์ เรียกร้อง
จางวางพิริยพลรดม พายผ่าย ขวาเฮย
สรินับห้านายต้อง นั่งหน้าบัลลังก์ ฯ

๏ ท้ายที่นั่งนอกม่านนั้น นายยาม มหาดเฮย
ทั้งคู่อยู่พิทักษ์ตาม ที่เฝ้า
หลวงอุดมภักดีนาม นายหนึ่ง นาพ่อ
คุมพวกพลพายเจ้า หมู่ซ้ายจางวาง ฯ

๏ นายเวรสามผู้พวก วิภูษภัณฑ์ นั้นฤๅ
เชอญพระกระหลดสั้นคัน หนึ่งไส้
สองนายพนักงานสุวรรณ พานพัตร เชอญเอย
อิกแพทย์สองผู้ได้ สถิตย์ท้ายลำทรง ฯ

๏ หมอยาทิพจักรเจ้า กรมขวา
หมอนวดราชรักษา เรียกรู้
ดำแหน่งแห่งยศถา เสถียรที่ หลวงเฮย
สุกรบั๋กษ์สองแพทย์ผู้ อยู่เฝ้าบริบาล ฯ

๏ สิทธิสารกาพย์เจ้า　　กรมโอ — สถเอย
แพทย์หัดถ์จัดราโช　　ชื่อตั้ง
เวรซ้ายสถิตย์ท้ายโท　　หลวงเลอศ หมอแฮ
สองคู่เจ้าหมู่ทั้ง　　สี่ไว้เวรละสอง ฯ

๏ สิริผู้อยู่ท้ายแปด　　ตนประจำ
สำหรับนาเวศลำ　　ที่นั่งไท้
บริรักษ์ราชโดยดำ —　　หรับรีต โพ้นพ่อ
แสดงเสด็จชลมารคไว้　　แบบเบื้องบรรยาย ฯ

๏ ผีพายลำที่นั่งนั้น　　สักระหลาด สนอบนา
ศรีเปลี่ยนกรกับอาตม์　　แปลกล้วน
ขลิบโหมดเพ่งผ่องผาด　　ไพโรจ รอบฤๅ
หมวกกลีบลำดวนถ้วน　　ทุกผู้สวมเศียร ฯ

๏ กางเกงยกใส่สิ้น　　สนับเพลา เชองฤๅ
พายพิศบิดสุพรรณเพรา　　ยิ่งย้อม
ยาวสนั่นลั่นลำเนา　　อรรณพ นาพ่อ
ชักไล่ไหล่ยกพร้อม　　เพรอศถ้าถูกเลบง ฯ

๏ ที่นั้งรองสองผลัดต้อง　　แต่งผจง เตรียมแฮ
ไล้มาศลม้ายลำทรง　　สุกช้าม
หนึ่งไชยสุพรรณหงษ์　　สฤษดิรูป หงษ์เฮย
หนึ่งเรียกเหราข้าม　　สมุทแม้นเหรา ฯ

๏ ผิวทรงไชยที่นั่งต้น เหรา แต่งเฮย
เตรียมเทียบที่นั่งรองคลา คลาศต้อย
เรือไชยคู่ชักมา เคียงคู่ ชักแฮ
นำที่นั่งไชยใหญ่คล้อย เคลื่อนแคล้วคลาขบวน ฯ

๏ แม้วทรงครุธใหญ่ไส้ สุพรรณหงษ์ ผูกแฮ
ตามแต่งที่นั่งรองคง ขนัดท้าย
ครุธน้อยขนาบลำทรง ชักคู่ เคียงนา
นำที่นั่งเวนัตย์ย้าย พยุหเพี้ยนเปลี่ยนแปลง ฯ

๏ เครื่องประดับสรรพสิ่งถ้วน ที่นั่งรอง นั้นฤๅ
เฉกเช่นนาเวศทอง ที่นั่งไท้
ไตรรัศวัดวาสอง ลำเท่า เทียมนา
พายมาศชาดล่องไล้ แผกเพี้ยนลำทรง ฯ

๏ ผีพายกายอำเพียง ไชยองค์ กฐินนา
นักษราชน่าท้ายธง เทอดตั้ง
สามชายเฉกไชยทรง ไตรพร่ำ เพรงพ่อ
แต่งบ่แปลงแปลกทั้ง คู่อ้างอย่างเสมอ ฯ

๏ ในบัลลังก์ไตรตั้งมาก หลากหลาย
ศุภรัตปลัดสองนาย นั่งเฝ้า
หนึ่งวิสุทธสมบัติหมาย จมื่น นามนา
หนึ่งรัตน(๗)โกษาเข้า สถิตย์พร้อมพนักงาน ฯ

---

(๗) **เดี๋ยวนี้ใช้ว่า รัตโกษา**

๏ ถันถับลำดับนั้น นาวา กราบฤๅ
ล้วนประกอบกันยา พรั่งพร้อม
เจ้ากรมปลัดซ้ายขวา ดำรวจ ขี่เอย
อิกกับจางวางห้อม แห่ผ้ายภายหลัง

๏ จึ่งเรืออองครักษ์ทั้ง กรมสอง
สองพวกพลพันรอง ต่อเต้า
ทหารในคู่กรมกอง ชาญช่าง
ทุกทั่วปลัดแลเจ้า หมู่ล้วนลำละนาย ฯ

๏ ทวารหลังแต่งตั้งคู่ นาวี วางนา
ขวาพระนรินทร์เสนี ท่านไว้
ฝ่ายเฉวียงภาคพญาศรี – สหเทพ สถิตย์ฤๅ
บรรักษ์นเรศวรไท้ ธเรศด้าวปฤษฎางค์ ฯ

๏ แล้วถึงนาเวศตั้ง เสลี่ยงองค์ หนึ่งนา
เรือพระกลดคันยาวทรง เทรอดกั้ง
เรือรองขนดเชือกวง วัดมารค มีเอย
ดำแหน่งพันจันท์ตั้ง แต่งไว้เวรทาง ฯ

๏ เรือแสงสรรพยุทธผู้ ชาวงาน
เชอญพระเก้าอี้ยาน ติดต้อย
สำหรับราชสำราญ สถิตย์ที่ ควรนา
คือที่นั่งขนาดน้อย ขนบเบื้องบูรพ์แสดง ฯ

๏ บัดเรือตาร้ายคู่ เคียงประนัง
มีประทุนแผงบัง บิดบ้อง
บินคาบศิลาทัง ดินลูก
บรรทุกตามเสด็จต้อง พยุหน้ำธรรมเนียม ฯ

๏ หมื่นก่งศิลป์กับด้วย ก่งศร
คุมขึ้นนาวีจร คู่แคล้ว
เกณฑ์หัดปลัดกรมนิกร แสงสินาศ สองนา
พร้อมพรั่งทั้งพลแกล้ว– กลั้นพื้นบินยา ฯ

๏ เถมอลพายหลายเหล่าถ้วน มวญพหล หลังนา
เสื้อใส่เศียรมงคล คาดสิ้น
กางเกงบ่แปลกปน พรรณภาค เดียวพ่อ
แดงดาษดูเล่ห์หลิ้น– จี่ย้อมยลแสยง ฯ

๏ พ้นนั้นนาเวศเจ้า ต่างกรม ตามเอย
อีกบมีกรมรดม ทั่วถ้วน
เรือกราบที่นั่งควรชม ม่านมาศ รอบฤๅ
ประดับกับกันยาล้วน ภู่ผ้าผูกโขน ฯ

๏ แล้วเรือมวญหมู่ข้า ทูลลออง บาทเอย
มีอาทิ์มาตย์สมุหสอง ยิ่งผู้
กระลาโหมมหาดไทยฉลอง– โอษฐราช แลฤๅ
คือพระพาหากู้ กิจอ้างต่างองค์ ฯ

๏ จตุสดมภ์กรมท่าทั้ง　　　วังสถาน
เกษตรนับกับนครบาล　　　สี่ถ้วน
พลเรือนทหารชาญ　　　ศึกเชี่ยว
สองฝ่ายหลายเหล่าล้วน　　　แห่ล้อมหลังตาม ฯ

๏ เรือโขนขนาดใหญ่น้อย　　　เหลือหลาย
เถมอลหมู่ผีพายกาย　　　อ่าอ้าง
กางเกงย่อมลวดลาย　　　สลับล่อง ริ้วแฮ
ดำดื่นแดงเขียวบ้าง　　　อย่างย้ายหลายพรรณ ฯ

๏ เรือขุนมูลมาตย์พื้น　　　แต่งผิด ที่นั่งนา
โขนผูกผ้าภู่พิศ　　　โหดห้อย
กันยาก็ปกปิด　　　บังร่ม ร้อนฤๅ
เว้นแต่เรือผู้น้อย　　　ศักดิไว้ไป่มี ฯ

๏ นาวาพยุหบาตรเจ้า　　　ธรณี ดลเอย
เดียรดาษแดนนที　　　อคร้าว
เนืองเนกดิเรกพิรีย์　　　รดมศัพท์ สนั่นนา
นฤโฆษอรรณพด้าว　　　เพื่องพื้นฟูมฟอง ฯ

๏ ขบวนเรือพรหมราชผู้　　　หัวพัน
กรมพระกระลาโหมสรรค์　　　สบซ้อง
พรหมศักดิอิกพันบรร —　　　จบจัด แจงนา
กรมนอกกระลาโหมร้อง　　　เรียกอ้างฝ่ายเหนือ ฯ

๏ นฤเบศร์เกษกระษัตริย์ไท้ ทวารา– วดีแฮ
ยกยาตรพยุหนาวา วิ่งน้ำ
โดยทุรมารคชลา– ไลยเขตร ขูเฮย
ถวายพระกฐินทานซ้ำ เสด็จผ้ายหลายเวน ฯ

๏ อาวาศผ่ายน้ำนับ เนกหลาย
สี่สิบเจ็ดประมาณหมาย มากด้าว
ลำเค็ญพระกายวาย หวังโพธิ์
เพราะพระไทยท่านน้าว หน่วงน้อมพุทธภูมิ ฯ

๏ ปองโปรดชุคณสัตวสิ้น สบสกล
เสวอยวิมุตติมรรคผล ผ่องแผ้ว
มละโยคโอฆเวียนวน วัฏเขตร ข้ามแฮ
ลุแหล่งศิวาไลยแคล้ว คลาศห้วงสงสาร ฯ

๏ เสด็จแสดงแห่งแบบเบื้อง พยุหบาตร เรือฤๅ
เรียงเรื่องพระกฐินขนาด ขนบน้ำ
เสนอเนืองเนกคณปราช ปราโมทย์ เทอญพ่อ
เชอญช่วยพิจารณ์อ่านซ้ำ สอบทั้งเอกโท ฯ

จบขบวนเสด็จพยุหยาตราพระกฐินโดยชลมารค

เท่านี้

อภิธานศัพท์

ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค และทางชลมารค

ผศ.ดร.เสาวณิต วิงวอน รวบรวม

กง	ส่วนรอบของล้อรถหรือเกวียน
กรวม	สวม
กระบี่เผือก	ลิงขาว นิยมเลี้ยงไว้คู่กับช้างสำคัญ เชื่อว่ารับโรคภัยไว้ได้ ก่อนมาสู่ช้าง
กระวิน	ห่วงที่เกี่ยวกันสำหรับโยงสัปคับช้าง กระวินคำ คือ ห่วงทอง
กระลายกระหลับ	กลายกลับ เปลี่ยน
กระหม่า	สะทกสะท้าน พรั่นใจ
กเรนทร์	ช้าง
กังษ (กังส)	สัมฤทธิ์
กัญจุก	เสื้อ
กัณฐัศว์	ม้า
กัณฐา	คอ
กันยา (กัญญา)	หลังคากันแดดและฝนที่ทำติดไว้กับพาหนะ เช่น เรือหรือคานหาม
กาษฐ	ไม้
กาษร (กาสร)	ควาย

ก้าไหล่ (กะไหล่) เคลือบสิ่งที่เป็นโลหะด้วยเงินหรือทองโดยใช้ปรอททาทำความร้อน แล้วจึงปิดเงินหรือทอง

กาฬปักษ์ ข้างแรม

กำพล (กัมพล) ผ้าทอด้วยขนสัตว์

กำพู ไม้กลึงเป็นที่รวมร้อยซี่ร่มซี่ฉัตร

กำมลอ (กำมะลอ) ลงรักแบบจีนและญี่ปุ่น

กิรินี (กิริณี) ช้างพัง

กุดั่น ทองแกมแก้ว ลายกุดั่นคือลายดอกไม้ ๔ กลีบ รวมกันอยู่เป็นพืด

เกาบิล ชื่อแหวนคู่กับสายธุรำ

เกี้ยวลาย ผ้าคาดพุงที่มีลาย

โกษ (โกศ) ฝัก

โกษฐาษ (โกฐาส) ส่วน

ขลุม เชือกถักสวมหัวม้าสำหรับลากหรือจูง

ขู มาก

เขน เครื่องป้องกันอาวุธรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า บางแห่งว่ามีรูปกลม (บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ)

เขบ็จ ท่าทาง ระเบียบ ท่วงที ชั้นเชิง

เข้มขาบ ผ้าทอด้วยเงินแผ่นบางกาไหล่ทองหุ้มเส้นไหม ทอกับไหมสีเป็นริ้วเห็นทองกับพื้นเท่ากัน

เขมา (ขะ – เหมา) ดำ

ไขษย (ขษัย) สิ้น

กระวี (กรวี)	กวัดแกว่ง
กระแวง	หมุน
คฤห	มณฑปที่อยู่บนเรือหรือรถ
คหัษฐ์ (คหัฐ)	ผู้ครองเรือน
คร่ำทอง	เอาทองฝังในลวดลายในโลหะ
งอบหนัง	หมวกทำด้วยหนัง
จตุรัศ	สิบสี่
จตุราทีป	ทวีปทั้ง ๔ ได้แก่ ชมพูทวีป อุตตรกุรุทวีป บุพพวิเทหทวีป และอมรโคยานทวีป
จตุราปจเยศ	เครื่องอาศัยเลี้ยงชีวิต ๔ อย่าง ได้แก่ อาหาร ที่อยู่ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ถ้าสำหรับบรรพชิตในพุทธศาสนาคือ บิณฑบาต เสนาสนะ จีวร และคิลานเภสัช
จักรวัติวัตร (จักรวรรดิวัตร)	พระจริยาที่พระจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ในจักกวัตติสูตร กล่าวไว้มี ๔ ข้อใหญ่คือ ธรรมาธิปไตย ยึดธรรมเป็นหลัก มา อธรรมการ ห้ามกั้นมิให้มีการทำผิดทำชั่วขึ้นในบ้านเมือง ธนานุประทาน ปันทรัพย์เฉลี่ยแก่บุคคลไร้ทรัพย์ สมณพราหมณปริปุจฉา ปรึกษาสอบถามปัญหากับสมณพราหมณ์ แต่อรรถกถาจัดเป็น ๑๒ ข้อ
จาป	ธนู ศร หน้าไม้

จำทาย	ถือ
จำลาย	สลัก
เจียรบาด (เจียระบาด)	ผ้าคาดเอว
เฉวียง	ซ้าย
ชนะงา	ช้างซึ่งเคยชนชนะช้างอื่น
ชไม	คู่
ชรดื่น (ชระดื่น)	มาก
ชรเดียดชรดั้น (ชระเดียดชระดั้น)	รายไป
ชัคณสัตว์ (ชัคสัตว์)	สัตว์ที่อาศัยแผ่นดิน
ชาลา	ความสว่าง ความรุ่งเรือง แสงสว่าง โคมไฟ
ชีเชษฐ์	พระภิกษุชั้นผู้ใหญ่
ดับ	ลำดับ
ดำกล	ตั้ง
ดำรี	ช้าง
ดำรู	งาม
ดุรงค์	ม้า
ดึงษ (ดึงส)	สามสิบ
ได	มือ
ต้นเชือกปลายเชือก	เจ้าหน้าที่ถือเส้นเชือกในกระบวนพยุหยาตราเพื่อรักษาแนวกระบวนให้ตรงและป้องกันผู้ฝ่าเข้ามาในกระบวน
ตระศัก (ตระสัก)	งาม สง่า
ต่างเพศ	อาสาต่างชาติ มีจาม มอญ ญี่ปุ่น แขก จีน

ตาด	ไหมสีทอกับทอง หรือเงินแล่งโดยทอง หรือเงินกับไหม มีจำนวนเท่ากัน
ตามพ	ทองแดง
ตาว	ดาบ มีดยาว
ตุ้มปี่	หมวกชนิดหนึ่ง ปลายแหลมหักลง
ตู่	ไม่ตรง
เต้า	ไป
โตมร	อาวุธสำหรับซัด หอกซัด
ไตรรัศ	สิบสาม
ถมปัด	ทองแดงที่เคลือบน้ำยาประสมด้วยลูกปัดป่นให้เป็นผง เป็นสีและลวดลายต่าง ๆ
ถาน ถานา	สถานที่ ตำแหน่ง
เถมอล (เถมิน)	ทหาร เหล่า
เถือกถ่อง	จ้า โพลง พราว
ทวาทศ	สิบสอง
ทศพิธธรรม์	ธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ๑๐ ประการ คือ ทาน การให้ศีล ความประพฤติดีงาม ปริจจาคะ การบริจาค อาชชวะ ความซื่อตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ตบะ การข่มใจบำเพ็ญเพียร อักโกธะ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ขันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม
ทองตกู (ทองตะกู)	สีทองที่เกิดจากรงผสมน้ำมันยางอาบ

ลงบนแผ่นตะกั่ว มีคุณสมบัติกันสนิม ทองตากูหรือทองตาโก ก็เรียก

ทักษิณ ขวา

ทัศ ถ้วน ครบ

ทาย ถือ

ทำลุ ทหารกรมหนึ่ง

เทา ไป

ธงจขาบ (ธงตะขาบ) ธงชนิดหนึ่งทำด้วยผ้าชิ้น ๆ เย็บติดกัน มีไม้สอดระหว่างชิ้น

ธชา ธง

นพาพฤฑ ยี่สิบเก้า

นฤโฆษ ดัง กึกก้อง

นฤปราช พระเจ้าแผ่นดิน

นักษราช (นักสราช) ตำแหน่งคนถือธงประจำเรือพระที่นั่งพาย

นาคินทร ช้าง

นาลิวัน พราหมณ์พวกหนึ่งผู้โล้ชิงช้าและรำแขนงในพระราชพิธีตรียัมปวาย

บังแทรก เครื่องสูงเป็นรูปพัดปลายแหลมขอบหยักอยู่ระหว่างฉัตรกับทานตะวัน

บังสุริย (บังสูรย์) เครื่องสูงรูปพัดคล้ายบังแทรกแต่ขอบมนใช้บังแสงด้านข้าง

บัณรัศ สิบห้า

ประกิจ (ประกิด) ประดับ ประกอบ

ปรัก เงิน

ปรักษ์ ฝ่าย ข้าง

ปัศตู	ผ้าขนสัตว์เนื้อฟู
ปิลันทน (ปิลันธน)	เครื่องประดับ
ผลู	ทาง
ผ่านเขมา	ผ่านดำ หมายถึง มีสีดำพาดลำตัว
ผ้าน	กระจาย ขยาย
โผอน	น้อมไป ทำให้อ่อนตาม.
พดาษ (ภูดาด)	เสมียน
พรรภุก (พันลึก)	พึงกลัว
พัตร	ผ้า
พารณ	ช้าง
พาเหียร	ภายนอก ข้างนอก
เพียญชน	กับข้าวที่ไม่ใช่แกง
ไพรุ ไพรู	งาม รุ่งเรือง
มหาดเล็กเลว	มหาดเล็กสามัญ
มหิงษ์ (มหิงส์)	ควาย
ม่อทึก	หม้อน้ำ
มัศหรู่ (มัสรู่)	ผ้าทอด้วยไหม มีลักษณะเป็นริ้ว ในริ้วมีลายสลับสีเข้มขาบไหม้ก็เรียก
มาตงค์	ช้าง
มาตม์	ตนเอง
ยุกดิ์	ชอบ ถูกต้อง
โยค	การประกอบ การใช้
ไยไย ไย่ไย่	เป็นแถวเป็นแนว
รดน้ำ	ลงพื้นด้วยรักหรือชาด
รเมียล (ระเมียร)	ดู น่าดู

รัต	สีแดง
ร้า	ร่าเริง รบ ดึ๋ง วางมือ
ลบอง	แบบ
ลำดับสับ (สัปต)	ลำดับที่ ๗
ลำเนา	แถว แนว
ลำแพง	หอก
ลำเภา (ลำเพา)	งาม
เลบง	แต่ง การเล่น
แล่ง	รังกระสุน
วรามิศ	สิ่งของที่ดี
วิถาร (วิตถาร)	กว้างขวาง ละเอียด
วิภูษภัณฑ์	เครื่องประดับ เครื่องแต่ง
วิมุตติมรรค	ทางแห่งความหลุดพ้น
วิลาศ	ของยุโรป
เวนัตย์	ครุฑ
แวง	ดาบ
ศิวาไลย	พระนิพพาน
ศุภรัต	พนักงานภูษา
สดำ	ขวา
สนอบ	เสื้อ
สนับเพลา	กางเกงชั้นในครึ่งแข้ง
สมพอง	ตรงกัน
สรพราศ	มาก
สรหลมสรหลอน (สรลมสรลอน)	มากมายเห็นเด่น
สรหล้าง (สรล้าง)	สูงเด่น

สรหล้าย (สรล้าย)	เป็นแนวติด ๆ กันไป
สรัพ	พร้อม
สริ (สิริ)	รวม
สอ	คอ สีขาว
สองปัก	ผ้าทอด้วยไหมเพลาะกลาง พื้นผ้าเป็นสีเป็นลายต่าง ๆ ใช้ตามยศตามเหล่า เรียกสมปักก็มี
สังคฤหพัสดุ์	หลักการสงเคราะห์ของพระเจ้าแผ่นดิน มี ๔ ข้อ คือ สสฺสเมธ ส่งเสริมการเกษตร ปุริสเมธ ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ สมฺมาปาส ส่งเสริมอาชีพประชาชน วาจาเปยฺย มีวาจาไพเราะนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล
สัชฌุ	เงิน
สำนานต์ (สำนาน)	เสียง
สำรด	ลายขอบเสื้อครุย ผ้าที่ปักอย่างเดียวกับขอบเสื้อครุย ใช้คาดเอว
สำอาด	หมดจด ผ่องใส ไม่มีตำหนิ
สินาศ (สินาด)	ปืน หน้าไม้
สุกรปักษ์	ข้างขึ้น
สุป	แกง
เสนง	เขาสัตว์
เสนากุฎ	เสื้อพิมพ์เป็นลายสีรูปสิงห์ขบ
เสโล่ห์ (เสโล)	โล่ เครื่องกันอาวุธ บางแห่งว่าเป็นแผ่นโลหะหรือหวายถัก รูปกลมโค้งมีที่จับด้านหลัง (บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ)

เสวตร (เศวต)	สีขาว
เสี้ยน	ข้าศึก
แสะ	ม้า
แสง	อาวุธ
โสฬศ	สิบหก
หกฟ้า	สวรรค์ ๖ ชั้น เรียก ฉกามาพจร ได้แก่ จาตุมหาราชิก ดาวดึงส์ ยามะ ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี
ห่อน	เคย
หักทองขวาง	วิธีปักไหมทอง หักเส้นไปตามขวางลาย
หัตถีนาค	ช้าง
หัศดาภรณ (หัสดาภรณ์)	เครื่องประดับช้าง
โหมด	ผ้าชนิดหนึ่งซึ่งเดิมทำด้วยกระดาษทอง ตัดเป็นเส้นแล้วทอกับไหม ต่อมาใช้กระดาษทองพันเส้นไหมทอกับไหมสี
ไหยรถคชบท	ม้า รถ ช้าง พลเดินเท้า คือกองทัพมีกำลัง ๔ เหล่า เรียก จตุรงคเสนา
ไหรญ	เงิน
อคร้าว (อะคร้าว)	ยิ่ง
อเคื้อ (อะเคื้อ)	งาม
อธึก	ยิ่ง มาก
อภิรมย์ (อภิรม อภิรุม)	ฉัตรเครื่องสูงอย่างหนึ่ง
อลงกฏ (อลงกต)	ตกแต่ง ประดับประดา
อังกุศ	ขอเหล็ก
อัฐ อัษฎา	แปด

อัตหลัด (อัตลัด)	ผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือทองแล่ง แต่ไหมมีจำนวนมากกว่า
อัศสา (อัสส)	ม้า
อัศสาภรณ (อัสสาภรณ์)	เครื่องประดับม้า
อัษฎางคิกศีล	ศีลมีองค์ ๘
อัษฎารศา อัษฎารัศ	สิบแปด
อาทมาต	ชื่อหมู่ทหารทำหน้าที่สืบข่าวข้าศึก
อายุทธ (อายุธ)	อาวุธ
อำรุง	บำรุง เลี้ยงดู ทะนุถนอม
อุดร	ซ้าย
อุไภย (อุภัย)	ทั้งสอง ทั้งคู่
อุศุภ (อุสุภ)	วัว

บรรณานุกรม

จันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ๒๕๑๒. **ปทานุกรมบาลี ไทย-อังกฤษ สันสกฤต.** พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า และอนุมานราชธน, พระยา. **บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ.** เล่ม ๑-๕. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ๒๕๓๒. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๒๕. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.

ลิลิตกระบวนพยุหยาตรา ทางชลมารค และ สถลมารค